

Nauka religii w Szkole Podstawowej w Trębaczewie (1918-2018)

Papież Pius X w encyklice *Acerbo nimis* z dnia z 15 kwietnia 1905 r. pisał o wielkim zlu, jakie wypływa z nieznajomości religii, a jednocześnie podkreślał „konieczność i pożytek nauki chrześcijańskiej”. Jeden z rozdziałów papieskiego dokumentu został zatytułowany *Wielka zaność nauczania katechetycznego* i stanowił głęboką zachętę skierowaną do katechetów, by gorliwie podjęli zadanie nauczania prawd katechizmowych dzieci, młodzieży i dorosłych¹. Problematykę katechizacji podjął również Kodeks Prawa Kanonicznego, ogłoszony przez papieża Benedykta XV w 1917 r., który podkreślał, że katechizowanie ludu chrześcijańskiego jest jednym z najważniejszych zadań duszpasterzy, którzy zawsze byli odpowiedzialni za przekazywanie prawd wiary². Ponadto nauczanie religii zostało uregulowane w prawie państwowym oraz w konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską w 1925 r., który określał religię jako przedmiot obowiązkowy w szkołach publicznych wszystkich szczebli z wyjątkiem wyższych uczelni³.

W przełomowym dla Polski momencie dziejowym związanym z odzyskaniem niepodległości w 1918 r. rozpoczął się okres sprzyjający rozwojowi oświaty. Wówczas powstała również szkoła powszechna

Ks. MICHAŁ WIDERA – mgr-lic. teologii, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie, doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego.

¹ PIUS X, *Encyklika Acerbo nimis. O wykładzie nauki chrześcijańskiej*, Kraków 2014, 6-11.

² *Codex Iuris Canonici*, Watykan 1951, 361-362 [can. 1329-1333].

³ DZIENNIK USTAW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ (Dz. U.), 1920 nr 50, poz. 304, 804; 1925 nr 47, poz. 324 (*Ustawa z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła rzymsko-katolickiego*); 1927 nr 1, poz. 9 (*Rozporządzenie MWRiOP z 9 grudnia 1926 o nauce szkolnej religii katolickiej*).

w Trębaczewie, w której od początku było prowadzone nauczanie religii dzieci i młodzieży jako przedmiotu obowiązkowego.

Niniejszy artykuł wpisuje się w obchody setnej rocznicy zinstytucjonalizowanego nauczania szkolnego w Trębaczewie, obok centralnych obchodów 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. W dniu 15 listopada 2018 r. uroczystości rozpoczęły się Mszą św. w miejscowym kościele parafialnym, sprawowaną przez bp. prof. dr. hab. Antoniego Długosza, a następnie zostały przeniesione do szkoły. W organizację jubileuszowych wydarzeń zaangażowali się przede wszystkim dyrekcja szkoły i jej nauczyciele, a także uczniowie, pracownicy i absolwenci, doceniając wkład w edukację wielu pokoleń nauczycieli i uczniów. W tych uroczystościach uczestniczyli także aktualni duszpasterze parafialni.

Bazę źródłową niniejszego opracowania stanowią dokumenty zgromadzone w archiwum szkolnym i w archiwach kościelnych: Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie i w archiwach parafialnych w Działoszynie i w Trębaczewie. W artykule zostanie przedstawione nauczanie prawd wiary dzieci i młodzieży w Trębaczewie w ciągu ostatnich stu lat, które odbywało się w miejscowej szkole podstawowej, będącej kontynuacją wcześniejszej szkoły powszechnej z okresu II Rzeczypospolitej, a także w budynkach parafialnych i w domach prywatnych, gdy religia była usunięta ze szkół.

1. Z przeszłości Trębaczewa

Trębaczew to miejscowość znajdująca się na terytorium historycznej kasztelanii (podstawowa jednostka podziału administracyjnego kraju) rudzkiej, która powstała ok. XII w. i należała do Wielkopolski. W XIV w. ziemia wieluńska weszła w skład województwa sieradzkiego. Po podziale województw na powiaty w XIV w. utworzono powiat wieluński, w skład którego wszedł Działoszyn wraz z pobliskim Trębaczewem (posiadał wówczas 671 mieszkańców), stanowiącym osadę włościańską nad rzeką Wartą, znajdującą się w gminie i parafii Działoszyn. W 1809 r. wprowadzono w administracji państwowej jednostki niższego rzędu – gminy, na czele których stał wójt. Wówczas utworzono gminę Działoszyn. W okresie I wojny światowej południowa część powiatu wieluńskiego wraz z gminą Działoszyn znalazła się pod panowaniem austriackim i została włączona do powiatu radomszczańskiego. Po zakończeniu działań wojennych powrócono jednak do przedwojennych granic administracyjnych. Następnie w 1919 r. utworzono województwo

łódzkie, w granicach którego znalazł się powiat wieluński. W tym czasie Trębaczew był odrębnym sołectwem, wchodzącym w skład gminy Działoszyn. Po wybuchu II wojny światowej powiat wieluński znalazł się w nowo utworzonym okręgu administracyjnym – tzw. Kraju Warty, a po jej zakończeniu powrócił do województwa łódzkiego. 1 stycznia 1956 r. utworzono powiat pajęczański, do którego została włączona gmina Działoszyn⁴.

Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej Jana Łaskiego przekazuje, że Trębaczew był wsią szlachecką należącą do rodziny Trębaczewskich. Na początku XV w. znajdował się tam murowany kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja⁵. Miejscowość ta należała w czasach Jana Długosza do Jana Hińczy z Rogowa herbu Działosza, który zamienił ją na folwark. Z folwarku oddawano dziesięcinę z 44 łanów kmiecych kanclerzom sieradzkim i magistrum przy kościele św. Floriana w Krakowie⁶. W tym czasie Trębaczew był już sołectwem⁷. Podczas wizytacji arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego na początku XVI w. parafia Trębaczów należała do dekanatu brzeźnickiego w archidiakonacie uniejowskim i składała 3 skudy jako denar św. Piotra⁸.

W drugiej połowie XVI w. zarówno w Działoszynie, jak i w Trębaczowie, należących do rodu Kobylańskich, nabożeństwa odprawiali innowiercy. Ich największa działalność na tych terenach przypadła na czas, gdy właścicielem omawianych terenów był Krzysztof Kobylański, wychowany w humanistycznym środowisku krakowskim i znający poglądy kalwińskie. Nowe wyznanie umacniało pozycję właściciela, który był nie tylko zwierzchnikiem w sprawach materialnych, ale i kościelnych, ponieważ przyjmując nowe wyznanie został patronem kościołów. Krzysztof Kobylański, który posiadał w ziemi wieluńskiej dobra ziemskie typu magnackiego, był uważany za protektora ruchu kalwińskiego na tym terenie. W drugiej połowie XVI w. właścicielem Działoszyna był Andrzej Męciński, znany z działalności innowierczej (kalwińskiej).

⁴ ARCHIWUM PARAFII W TRĘBACZEWIE (APTREBACZEW), sygn. brak, Kronika Trębaczewa, brak paginacji; *Trębaczów*, SGKP, t. 12, 473; T. OLEJNIK, *Przeszłość administracyjna ziemi wieluńskiej*, Wieluń 1996, 7-51.

⁵ J. ŁASKI, *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, t. 1, Gniezno 1880, 531-532.

⁶ J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, ed. A. Przeździecki, t. 1, Kraków 1863, 503.

⁷ *Trębaczów*, SGKP, t. 12, 474; S. MUZNEROWSKI, *Krzepice w przeszłości*, Włocławek 1914, 26-29.

⁸ J. ŁASKI, *Liber beneficiorum*, 532.

Jego następcą został z kolei syn Andrzej Męciński, będący również właścicielem Działoszyna, Trębaczewa i Szczytów, znany z występowania przeciwko wierze katolickiej i udziału w synodzie innowierczym w Seceminie. W Działoszynie funkcjonowała wówczas szkoła kalwińska, upowszechniająca nauki Jana Kalwina w miejscowym społeczeństwie. W latach ok. 1570-1610 kościół parafialny św. Marii Magdaleny należał do kalwinistów, podobnie jak sąsiednia parafia w Trębaczewie. W czasie rządów króla Zygmunta III Wazy systematycznie postępowała rekatalizacja Polski, która wpłynęła na osłabienie działalności innowierców, a wśród nich kalwinów, także na omawianych terenach⁹.

Dobra Trębaczewa zostały wydzielone z dóbr Działoszyna w 1873 r. i składały się z folwarku Trębaczew i Niwiska, rozległego na 2150 mórg. Folwark składał się z gruntów orných i ogrodów, obejmujących 958 mórg, łąk – 74 morgi, pastwisk – 36 mórg, lasu zwanego Grądy – 677 mórg i nieużytków – 61 mórg. W dobrach tych znajdowało się w tym czasie 7 budowli murowanych i 7 drewnianych¹⁰.

Na początku XVIII w. parafia w Trębaczewie została włączona do parafii w Działoszynie. Z protokołów wizytacyjnych ks. Bonawentury Turskiego wynika, że w latach 1744-1747 świątynia była wewnątrz zrujnowana i przechowywano w niej żywność. Kościół był w tym czasie utrzymywany przez miejscowych wiernych, a klucze do niego posiadały mieszkające w pobliżu kobiety. W tym czasie nabożeństwa odprawiał proboszcz z Działoszyna¹¹. W parafii znajdował się cmentarz i należały do niej miejscowości Trębaczew i Niwiska. Z wizytacji w 1765 r. wynika, że kościół był w dobrym stanie, posiadał 3 ołtarze. W prezbiterium posadzka została wykonana z białego kamienia, a w nawie głównej z desek. Nie wiadomo jednak, kiedy kościół został rozebrany, ale z pewnością w 1878 r. nie był już używany. Pozostałe mury kościoła zostały rozebrane przez Niemców w 1942 r.¹². Następnie w 1948 r. wybudowano nową kaplicę, która po erygowaniu samodzielnej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przez bpa Zdzisława Golińskiego w 1957 r. stała się kościołem parafialnym. W 1980 r. oddano do użytku nowy kościół, a w 1992 r. rozebrano dotychczasową kaplicę. Nazwa miejscowości Trę-

⁹ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna i okolicy*, Częstochowa 2011, 142-148; TENŻE, *Działoszyn*, EK 4, 460-461; J. JĘDRYSIAK, *Parzymiechy – 750 lat historii*, Lipie 2018, 118-119.

¹⁰ *Trębaczów*, SGKP, t. 12, 473.

¹¹ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 80.

¹² J. ŁASKI, *Liber beneficiorum*, 531-532; *Trębaczów*, SGKP, t. 12, 474.

baczew została wprowadzona pod wpływem nakazów administracji rosyjskiej w miejsce pierwotnej nazwy Trębaczów¹³.

2. Dzieje szkół ludowych na ziemiach polskich

Początki systemu oświatowego w Polsce sięgają XIII w. Wówczas tworzone były szkoły gramatykalne, które nazywano także parafialnymi¹⁴. Kolejne synody wzywały rodziców i proboszczów do troski o rozwój oświaty wśród młodego pokolenia, które już w połowie XV w. uczęszczało do szkół. Szkolnictwo parafialne powstawało w tym okresie głównie w wyniku działalności Kościoła przy okazji organizowania parafii¹⁵. Zakres nauki w szkołach parafialnych początkowo obejmował znajomość pacierza, kilku psalmów, podstaw języka łacińskiego, a także znajomość roku liturgicznego i ministrantury oraz umiejętność śpiewu kościelnego. We wszystkich szkołach duży nacisk kładziono na naukę pisania i czytania w języku polskim, natomiast niektóre z nich kształciły ponadto w zakresie podstaw gramatyki i rachunków¹⁶. Budynki szkolne w większości były również domami mieszkalnymi nauczycieli, o utrzymanie których troszczyli się parafianie i miejscowy proboszcz¹⁷. W XVI w. w Polsce szkoły parafialne były obecne w 84% wszystkich parafii. Natomiast w pierwszej połowie XVII w. stały się one jedynym miejscem kontaktu młodzieży z oświatą i wpłynęły na postęp ogólnospołeczny¹⁸.

¹³ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 99; *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, red. J. Związek, Częstochowa 1978, 221.

¹⁴ A. PETRANI, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, PKan 7 (1964), 127-128; J. BURSZTA, *Podłoże społeczno-kulturowe rozwoju edukacji na wsi do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, red. S. Michalski, t.1, Warszawa 1982, 92-115; A. KARBOWIAK, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich*, t. 1, Petersburg 1898, 125-127.

¹⁵ Z. RUTA, *Szkolnictwo w powiecie dąbrowskim w okresie przedrozbiorowym*, w: *Dąbrowa Tarnowska. Zarys dziejów miasta i powiatu*, red. F. Kiryk – Z. Ruta, Warszawa 1974, 157-163; T. GLEMM, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, „*Nasza Przeszłość*” 1 (1946), 86; K. KUBIK, *Rozwój szkolnictwa wiejskiego do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 29-30.

¹⁶ A. KARBOWIAK, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, t. 3, Lwów – Warszawa – Kraków 1923, 58; K. KUBIK, *Rozwój szkolnictwa wiejskiego do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 31, 54-55.

¹⁷ S. KOT, *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI-XVIII w.*, Lwów 1912, 77-114.

¹⁸ Tamże, 77-106; K. KUBIK, *Rozwój szkolnictwa wiejskiego do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 34-40.

W latach 40. XVII w. na terenach wiejskich rozpoczął się stopniowy upadek szkolnictwa parafialnego w Polsce. Przemiany gospodarcze, kulturowe, polityczne i wyznaniowe wpłynęły na zmniejszenie liczby szkół. Wojny polsko-szwedzkie spowodowały zniszczenia wsi w prawie 50%. Rozprzestrzeniały się w szybkim tempie liczne zarazy i głód. Ponadto szlachta średniozamożna była negatywnie nastawiona do kształcenia dzieci chłopskich. Nastawienie to przerodziło się w zwiększenie wyzysku pańszczyźnianego. W miejsce kształcenia, dzieci na wsiach zajęły się pracami polowymi i gospodarczymi. Początek XVIII w. na ziemiach polskich był okresem wojen północnych oraz epidemii. Liczba szkół parafialnych zmniejszyła się o 31% w stosunku do stanu z początku XVII wieku¹⁹.

Do epokowych wydarzeń w dziejach polskiego szkolnictwa należało powołanie przez Sejm w dniu 14 października 1773 r. Komisji Edukacji Narodowej, która pełniła funkcję pierwszego ministerstwa oświaty²⁰. Celem Komisji było przystosowanie szkolnictwa do nowych potrzeb państwowych poprzez przebudowanie dotychczasowego systemu edukacyjnego²¹. Do szkół po raz pierwszy wprowadzono świecką kadrę nauczycielską oraz powołano szkoły ją kształcące²². Komisja swoją działalnością objęła całość szkolnictwa w Polsce, w tym także szkoły parafialne, które w założeniach pierwotnych miały jej nie podlegać²³. Opiekę nad szkołami najniższymi przekazano w całości duchownym²⁴. W 1775 r. Komisja Edukacji Narodowej powołała Towarzystwo Ksiąg Elementarnych²⁵. W skład Towarzystwa wchodziłi pedagodzy, którzy

¹⁹ K. KUBIK, *Rozwój szkolnictwa wiejskiego do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 42-44, 51, 77.

²⁰ A. PETRANI, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, PKan 7 (1964), 39; T. MIZIA, *O Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1972, 13; M. MITERA-DOBROWOLSKA, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794*, Warszawa 1966, 16; J.A. BORRELLY, *Plan reformy nauczania elementarnego*, Warszawa 1973, 5.

²¹ K. OPAŁEK, *Nauka w Polsce w okresie Oświecenia*, w: *Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, red. B. Leśnodorski, Warszawa 1971, 261.

²² S. ZAŁĘSKI, *Jezuici w Polsce porozbiorowej*, t. 1, Kraków 1907, 61-62; Z. CHYRA, *Nauczyciele prywatni (1764-1807)*, w: *Spółeczeństwo polskie w XVIII i XIX wieku*, red. J. Leskiewiczowa, t. 6, Warszawa 1974, 7-14.

²³ S. KOT, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794*, Kraków 1923, 56-57.

²⁴ J. ZWIĄZEK, *Nauczanie religii w szkołach elementarnych (1808-1833)*, CzST 19/20 (1993), 387.

²⁵ H. KONIC, *Kartka z dziejów oświaty Polsce*, Kraków 1895, 30; *Obwieszczenie od Komisji Edukacji Narodowej względem napisania ksiąg elementarnych do szkół wojewódzkich*, w: J. LEWICKI, *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji*

pracowali nad ułożeniem programu nauczania, a na jego czele stanął Ignacy Potocki²⁶. W dalszym ciągu duchowieństwo pełniło ważną rolę w szkolnictwie. Wielu księży należało do władz komisyjnych oraz do Towarzystwa Ksiąg Elementarnych²⁷.

Dzieło Komisji Edukacji Narodowej było kontynuowane w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Księstwo Warszawskie powstało po wkroczeniu wojsk francuskich na tereny polskie²⁸. Dekret cesarski z 14 stycznia 1807 r. utworzył rząd tymczasowy o nazwie Komisji Rządzącej²⁹, która w dniu 26 stycznia 1807 r. przekształciła Komisję Edukacji Narodowej w Izbę Edukacyjną. Powierzono jej nadzór nad całością oświaty, zaś sama Izba została poddana zwierzchnictwu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W dniu 22 lipca 1807 r. cesarz Napoleon I Bonaparte nadał Księstwu konstytucję, w której znajdował się ważny zapis o zniesieniu poddaństwa chłopów. W trosce o szkolnictwo elementarne 27 grudnia 1807 r. wydano dokument *Urządzenie szkół miejskich i wiejskich elementarnych*. Większość z postanowień tego rozporządzenia przetrwało na ziemiach polskich przez cały XIX w., gdyż całościowo ujmowało ono problem szkół elementarnych³⁰. Wiele paragrafów *Urządzenia* określało warunki funkcjonowania szkół. Wyznaczono wysokości składek szkolnych, które były zależne od stanu

Narodowej, Kraków 1925, 84.

²⁶ T. MIZIA, *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, 52; J. POPLATEK, *Komisja Edukacji Narodowej*, Kraków 1973, 72-85.

²⁷ E. PODGÓRSKA, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831*, Warszawa 1960, 16; B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. 6, Lublin 2005, 218.

²⁸ B. KUMOR, *Historia Kościoła*, t. 6, 259-260.

²⁹ J. BURSZTA, *Spoleczno-kulturowe przesłanki rozwoju rolnictwa*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 97; M. JANIĆ, *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przeszłość*, Częstochowa 1924, 82-85; T. WALACHOWICZ, *Kościół katolicki w prawodawstwie Księstwa Warszawskiego*, Lublin 1984, 13; M. KALLAS, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego, jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970, 18; J. DOBRZAŃSKI, *Organizacja szkolnictwa w Księstwie Warszawskim*, w: *Historia wychowania*, red. Ł. Kurdybacha, t. 2, Warszawa 1967, 152-154; E. PODGÓRSKA, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego*, 11.

³⁰ H. KONIC, *Kartka z dziejów oświaty Polsce*, 4-5; M. SZCZYGIEL, *Szkolnictwo i oświata w okresie rozbiorów*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego w okresie niewoli 1793-1918*, t. 2, red. R. Kołodziejczyk, Częstochowa 2005, 201; A. WINIARZ, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1832)*, Lublin 2002, 98-99; J. DOBRZAŃSKI, *Organizacja szkolnictwa w Księstwie Warszawskim*, w: *Historia wychowania*, 152-154.

zamożności ludu. Ważną rolę w dziedzinie szkolnictwa elementarnego odegrał minister Stanisław Kostka Potocki, który wydał w dniu 12 stycznia 1808 r. *Odezwę Izby Edukacyjnej do obywateli*. Zaakcentowano w niej znaczenie szkół przeznaczonych dla najniższej warstwy społecznej, jakimi były szkoły elementarne³¹. We wszystkich miastach i wsiach organizowano Towarzystwa Szkół Elementarnych, które głównie miały utrzymywać szkoły oraz Dozory Szkolne, czuwające nad ich właściwym funkcjonowaniem³².

W Królestwie Polskim warunki lokalowe były trudne w większości szkół, zwłaszcza wiejskich. Uczono czytania, pisania, liczenia oraz religii, a jeśli był zatrudniony wykwalifikowany nauczyciel, także podstaw w zakresie historii Polski, geografii, historii naturalnej i technologii. Brak odpowiedniego dofinansowania szkolnictwa powodował niskie uposażenie nauczycieli, co często stawało się przyczyną zaniedbywania nauczania. Wówczas przeciętnie na 2954 mieszkańców przypadała jedna szkoła elementarna³³. Pierwszym organizatorem szkół elementarnych w okręgu pajęczańskim był ks. Józef Paulicki, proboszcz miejscowej parafii. Po jego śmierci w listopadzie 1825 r. organizatorem szkół elementarnych okręgu pajęczańskiego w obwodzie piotrkowskim został ks. Michał Zagalski³⁴. Po upadku powstania listopadowego wskutek represji nastąpiło znaczne pogorszenie sposobu funkcjonowania szkół elementarnych³⁵. W wyniku zubożenia ludności po powstaniach narodowych oraz restrykcji zaborców, również

³¹ J. ZWIĄZEK, *Instytucje kościelne przed Powstaniem Styczniowym*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru*, 103; TENŻE, *Jasna Góra w dziele szerzenia oświaty wśród ludu*, „Chrześcijanin w świecie” 14 (1982), 54-55.

³² E. PODGÓRSKA, *Rozwój szkół elementarnych na wsi obwodu rawskiego województwa mazowieckiego w latach 1815-1830*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, red. Ł. Kurdybacha, t. 1, Wrocław 1958, 138; J. LIPIEC, *Szkolnictwo elementarne okręgu częstochowskiego na przełomie XVIII i XIX*, ZCz 8 (1970), 91.

³³ A. ARTYMIAK, *Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego (1816-1862)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, 63; E. PODGÓRSKA, *Edukacja w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim do powstania listopadowego*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 127; TAŻ, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego*, 18.

³⁴ W. WŁAŻŁAK, *Szkoły elementarne w okręgu pajęczańskim (1808-1832)*, Częstochowa 2001, 56; J. ZWIĄZEK, *Działalność oświatowa ks. Michała Zagalskiego w dekanacie częstochowskim w latach 1810-1825*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 24 (1975), 189.

³⁵ J. ZWIĄZEK, *Początek szkół elementarnych w parafii Truskolasy 1817-1830*, CzWD 52 (1978) 6-7, 150.

w dziedzinie nauki, oświaty i wychowania, następował powolny upadek szkolnictwa³⁶.

3. Początki szkoły powszechnej w Trębaczewie

Pierwsze przesłanki o istnieniu nauczania w Trębaczewie sięgają XV w., kiedy z tej parafii pochodziło 2 studentów Akademii Krakowskiej – Mikołaj (w 1441 r.), syn Mikołaja, i Paweł (w 1448 r.), syn Macieja, którzy być może byli absolwentami miejscowej szkoły parafialnej w Działoszynie. Ponadto protokoły wizytacyjne w *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej* arcybiskupa Jana Łaskiego z lat 1511-1523 wymieniają szkołę w Trębaczewie. Jednak już w latach 1635-1636, podczas wizytacji parafii w Działoszynie, nie odnotowano faktu jej istnienia³⁷. Od czasów arcybiskupa Jana Łaskiego do końca XVIII w. w Działoszynie istniała przy kościele szkoła parafialna, wraz z nauczycielem utrzymywanym przez miejscowego proboszcza. W okresach, gdy uposażenie nauczyciela było niewystarczające, szkoła przestawała funkcjonować, ale była ponownie wznawiana w następnych latach, gdyż istniała potrzeba kształcenia uczniów, którzy byli niezbędni przy sprawowaniu nabożeństw kościelnych. W latach 20. XIX w. w Działoszynie istniała szkoła elementarna, znajdująca się pod nadzorem miejscowego proboszcza. Przetrwiała ona najtrudniejszy okres dla szkolnictwa, po powstaniu listopadowym, gdy władze rosyjskie przejęły zwierzchnictwo nad szkołami elementarnymi. Również w I połowie XIX w. powstała i funkcjonowała szkoła elementarna w Trębaczewie, w której nauczycielem był Bartłomiej Brykałski. W niepodległej Polsce powstały szkoły powszechne w Działoszynie oraz w okolicznych wsiach, w tym także w Trębaczewie³⁸.

W czasie I wojny światowej do Trębaczewa przybył mieszkaniec Łodzi o nazwisku Bakliński, który w wynajmowanym przez siebie domu

³⁶ S. SZYMAŃSKI, *Z rodowodu walk o szkołę średnią w Częstochowie*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 6 (1963), 24; A. ARTYMIAK, *Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego (1816-1862)*, 112-113; S. ARASZKIEWICZ, *Szkolnictwo elementarne*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty*, 142-145.

³⁷ J. WOLNY, *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku z terenu diecezji częstochowskiej*, CzWD 43 (1969) 3-6, 95-108; J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 110; T. SZCZERKOWSKA – E. UMIŃSKA-TYTOŃ, *Dawny Działoszyn. Mieszkańcy i ich nazwiska*, Łódź 2017, 182-183.

³⁸ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 118-121.

rozpoczął naukę czytania i pisania w zamian za produkty żywnościowe od rodziców dzieci. Mimo że Bakliński po zakończeniu wojny powrócił do Łodzi, to jednak wśród miejscowej ludności, która trudniła się pracą w rolnictwie i nie odczuwała wcześniej potrzeby kształcenia, zrodziły się pierwsze plany dotyczące zorganizowania szkoły w Trębaczewie. Tego zadania podjął się kierownik szkoły w Działoszynie – Antoni Zagórski, który wraz z delegacją mieszkańców udał się do siedziby Inspektoratu Oświaty w Radomsku z prośbą o utworzenie szkoły powszechnej w Trębaczewie. Zgody udzielił ówczesny inspektor szkolny Eustachy Rudziński, znany z zamiłowania do rozwoju oświaty, późniejszy poseł do pierwszego sejmiku Rzeczypospolitej z ramienia Stronnictwa Ludowego³⁹.

Początkowo szkoła mieściła się w wynajętej izbie o wymiarach 4,3 m na 4 m. Miejscowy sołtys zadbał o jej skromne wyposażenie: kilka ławek, zbitych z nieheblowanych i niemalowanych desek, bez pulpitów z otworami na kałamarze, stół oraz trójnogi stołek dla nauczyciela⁴⁰. W okresie międzywojennym szkoła zmieniała swoją lokalizację. Często izby lekcyjne były niewłaściwie utrzymane, posiadały jedno małe okienko, piec żelazny lub ceglany, ławki czteroosobowe, w których zwykle siedziało 5 uczniów. Zdarzało się, że nie było stołu i krzesła dla nauczyciela. Często brakowało opału. Nikt się nie troszczył o szkołę. Dzieci przynosiły opał i same paliły w piecach. Podczas silnych mrozów zawieszano zajęcia w szkole, ponieważ temperatura w klasie dochodziła jedynie do 6 stopni. Dzieci i nauczyciele w czasie zimy musieli przebywać w szkole w ciepłych ubraniach. Podręczniki były bardzo drogie i przez to trudno dostępne (kosztowały 15-21 zł dla klas od piątej do siódmej, przy czym za 100 kg zboża otrzymywano 12-15 zł). Dzieci chodziły do szkoły w trepach i drewniakach, często bez śniadania. Kawalek suchego chleba przynosiły ze sobą tylko dzieci zamożniejszych rodziców. Zdarzały się często przypadki, że biedniejsze dzieci zabierały chleb bogatszym, gdyż same przynosiły z domu jedynie placki ziemniaczane. Frekwencja uczniów na lekcjach w porze kopania ziemniaków wynosiła ok. 70%. Większość rodziców niechętnie posyłała dzieci do szkoły ze względu na ich udział w pracach polowych⁴¹.

³⁹ ARCHIWUM SZKOŁY PODSTAWOWEJ W TRĘBACZEWIE (ASPTRĘBACZEW), sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 8-9.

⁴⁰ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 8.

⁴¹ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 54-55.

4. Nauczanie religii w szkole w II Rzeczypospolitej i podczas okupacji hitlerowskiej

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę rozpoczęto rozmowy dotyczące zawarcia konkordatu ze Stolicą Apostolską. Konkordat został podpisany w dniu 10 lutego 1925 r. przez polskiego ambasadora przy Watykanie Władysława Skrzyńskiego i ministra Stanisława Grabskiego oraz sekretarza stanu kard. Piotra Gaspariego⁴². Artykuł 13 dokumentu został w dużej mierze poświęcony nauczaniu religii w szkołach publicznych: „We wszystkich szkołach powszechnych, z wyjątkiem szkół wyższych, nauka religii jest obowiązkową. Nauka ta będzie udzielana młodzieży katolickiej przez nauczycieli, mianowanych przez władze szkolne, które wybierać ich będą wyłącznie z pośród osób, upoważnionych przez Ordynariuszów do nauczania religii. Właściwe władze kościelne nadzorować będą nauczanie religii pod względem jego treści i moralności nauczycieli. W razie gdyby Ordynariusz odebrał nauczycielowi dane mu upoważnienie, to ten ostatni będzie przez to samo pozbawiony prawa nauczania religii”⁴³.

Sprawie nauczania religii w szkole poświęcono także artykuł 120 konstytucji marcowej, który stwierdzał: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”⁴⁴.

Interpretacja zapisów konkordatu pozwalała na wprowadzenie obowiązku uczęszczania na religię dla wszystkich ochrzczonych w Kościele katolickim w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Jednak obowiązująca konstytucja nakładała obowiązek nauki religii na wszystkich uczniów szkół publicznych, także tych niedeklarujących swojej przynależności do Kościoła⁴⁵. Nad respektowaniem postanowień konkordatu i konsty-

⁴² T. WŁODARCZYK, *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974, 251-252.

⁴³ Dz. U., 1925 nr 72, poz. 501.

⁴⁴ Dz. U., 1921 nr 44, poz. 267.

⁴⁵ T. WŁODARCZYK, *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, 268-269.

tucji czuwał Episkopat Polski, który powołał specjalną Komisję Szkolną nadzorującą całość spraw katechetycznych w odrodzonej Polsce. W granicach własnej diecezji nadzór nad nauczaniem religii w szkołach i parafiach sprawował biskup (ordynariusz)⁴⁶. Władze kościelne otrzymały prawo udzielania misji kanonicznej do nauczania religii w szkole oraz kompetencje do określania nauczanych treści. Zgodnie ze szczegółowymi rozporządzeniami Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podręczniki do religii, oprócz aprobaty ministerstwa, musiały zawierać także aprobatę kościelną. Władze szkolne zostały zobowiązane do zatrudnienia nauczyciela religii, gdy do szkoły uczęszczało co najmniej 12 dzieci katolickich⁴⁷. Nad przebiegiem nauczania religii czuwał wizytator nauczania wiary, powoływany przez biskupa diecezjalnego. Wizytacje dokonywały się zgodnie z przepisami szkolnymi, które przewidywały wizytowanie lekcji religii wraz z kierownikiem szkoły, specjalną konferencję z katechetą i sporządzenie protokołu, który następnie trafiał do Kurii Diecezjalnej. W szkołach powszechnych wizytatorami nauki religii byli dziekani i wicedziekani⁴⁸.

Przed utworzeniem diecezji częstochowskiej parafia pw. św. Marii Magdaleny w Działoszynie znajdowała się w granicach diecezji kujawsko-kaliskiej, zwanej także diecezją włocławską, w której zgodnie z programem nauczania, przygotowanym przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej Ministerstwo WR i OP), obowiązywały 2 godziny religii tygodniowo we wszystkich klasach szkół powszechnych. Program nauki religii został zatwierdzony przez konferencję biskupów polskich 19 sierpnia 1919 r., a następnie został zmodyfikowany w 1925 r. Obejmował on następujące zagadnienia katechetyczne w poszczególnych klasach szkoły powszechnej, począwszy od klasy I: dzieło stworzenia na podstawie historii biblijnej Starego i Nowego Testamentu z omówieniem Dekalogu, dzieło odkupienia na podstawie historii biblijnej Nowego Testamentu z przygotowaniem do sakramentu spowiedzi i I Komunii św., dzieło uświęcenia, sakramenty, dobre uczynki, historia Kościoła katolickiego w Polsce, dogmatyka i etyka⁴⁹.

⁴⁶ R. CEGLAREK, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej w okresie pasterskiej posługi biskupa Teodora Kubiny (1926-1951)*, Częstochowa 2008, 62-80.

⁴⁷ J. DĘBIŃSKI, *O konkordacie polskim z 1925 roku*, SaecCh 14 (2007), 179.

⁴⁸ J. ZWIĄZEK, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, 240.

⁴⁹ J. DĘBIŃSKI, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918-1939*, Toruń 2010, 470-471.

Nauczanie religii w II Rzeczypospolitej odbywało się na podstawie specjalnego upoważnienia władz kościelnych, czyli misji kanonicznej, udzielanej dla konkretnej osoby i miejsca oraz na określony czas, która jednocześnie potwierdzała kwalifikacje i predyspozycje pedagogiczne do nauczania. O wydanie misji kanonicznej dla osoby świeckiej zwracał się do władzy diecezjalnej miejscowy proboszcz za pośrednictwem dziekana. Natomiast duchowieństwo parafialne na mocy własnego urzędu duszpasterskiego było uprawnione do katechizowania w szkołach powszechnych na terenie swojej parafii i jednocześnie zwolnione ze starania się o wydanie specjalnej misji kanonicznej⁵⁰.

Trębaczew, od początku funkcjonowania w tej miejscowości szkoły powszechnej, znajdował się w granicach parafii pw. św. Marii Magdaleny w Działoszynie. Na terenie tej parafii w 1932 r. znajdowało się 7 szkół powszechnych. Największa z nich – w Działoszynie, posiadała 9 nauczycieli. Drugą w kolejności była szkoła w Trębaczewie⁵¹, w któ-

⁵⁰ *Misja kanoniczna do nauczania religii w szkołach powszechnych*, KDKK 21 (1927), 77-78.

⁵¹ Pierwszym nauczycielem w szkole w Trębaczewie od dnia 1 IX 1918 r. został Walerian Piekielny, który odznaczał się wielkim zaangażowaniem w dziedzinie społecznej, co przyczyniło się do zorganizowania przez niego w niedługim czasie także oddziału Ochotniczej Straży Pożarnej oraz Polskiej Organizacji Wojskowej. Ponadto sam brał udział w działaniach wojennych prowadzonych pod dowództwem Józefa Piłsudskiego, a po zakończeniu wojny został przeniesiony do Dzierżkowic w dniu 1 XI 1920 r. Niecały rok, od 15 XI 1918 r. w szkole uczył również Marian Mincer, lecz w niedługim czasie z powodu konfliktu z miejscowymi gospodarzami został on przeniesiony do nowopowstałej szkoły w Szczytach. Kolejnym nauczycielem został Ignacy Dziadek, przybyły z Klonowej w powiecie sieradzkim, któremu wskutek rosnącej liczby uczniów pomagała w nauczaniu Helena Miszczakówna, przybyła z Częstochowy, która jednak nie posiadała żadnych kwalifikacji do nauczania szkolnego. Po kilku miesiącach pracy powróciła ona na własną prośbę do Częstochowy. Pierwszym inspektorem szkół powszechnych w powiecie wieluńskim został Kazimierz Szelański, oddany sprawie szerzenia oświaty, który słynął z wielkiej pracowitości, przejawiającej się nawet w pieszym docieraniu do najodleglejszych szkół w powiecie. W dniu 1 I 1922 r. w szkole w Trębaczewie podjął pracę nauczyciela Feliks Stodulski. W wyniku wydania dekretu o obowiązku szkolnym wzrosła liczba uczniów. W związku z tym zatrudniono także Katarzynę Biławecką. Jej ofiarna praca przyczyniła się do powstania teatru amatorskiego, z którego dochodów zorganizowano bibliotekę szkolną. Klasy szkolne oraz mieszkania nauczycieli były zorganizowane często w pomieszczeniach gospodarczych. Były to zabudowania bez odpowiedniego oświetlenia i ogrzewania. Posiadały niewielkie okna, zwykle z 4 małymi szybami, których nie można było otworzyć. Jedyne przystosowanie tych zabudowań do nauczania polegało na wybieleniu ścian wapnem oraz ustawieniu niewielkiego pieca żelaznego, w którym palono zimą drewnem przynoszonym przez uczniów. Możliwości miejscowej gminy w Działoszynie były skromne, co skutkowało

rej uczyło 4 nauczycieli. Byli to: kierownik Feliks Stodulski, Katarzyna Biławecka, Helena Kaczmarkowa i Franciszek Kaczmarek. Szkoła powszechna w Szczytach posiadała dwoje nauczycieli, a pozostałe w Ni-

ciągłym niedofinansowaniem szkoły. W jeszcze gorszym stanie znajdowały się mieszkania nauczycieli, które często zalegały z czynszem. W związku z tym ich właściciele wykorzystywali czas wolny od zajęć szkolnych, aby usunąć meble nauczycieli-lokatorów i przeznaczyć je na wynajem komuś innemu. W latach 20. XX w. panowała ogromna dewaluacja pieniądza. Dlatego w wyniku reformy walutowej wprowadzono zamiast marek polską złotówkę. Wówczas ceny ogromnie wzrastały – w pierwszych dniach miesiąca uposażenie nauczyciela wystarczało na zakup jednego buta, podczas gdy pod koniec tegoż miesiąca za tę samą sumę można było kupić tylko paczkę zapalek. W lepszej sytuacji materialnej znajdowali się nauczyciele, którzy pracowali w pobliżu domu rodzinnego. Wówczas mogli korzystać z pomocy rodziny w postaci artykułów żywnościowych. Pozostali musieli liczyć na pomoc mieszkańców w formie darowizny. Po denominacji sytuacja finansowa nauczycieli stała się bardziej stabilna. Odtąd ich uposażenie, mimo że nadal nie było wysokie, to jednak wystarczało na utrzymanie. Od 1925 r. dotychczasowy kierownik szkoły Ignacy Dziadek został przeniesiony do szkoły w Radoszewicach, a jego obowiązki pełnił aż do 1 września 1937 r. nauczyciel Feliks Stodulski. Następnie w wyniku konkursu na kierownika szkoły, ogłoszonego przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie, został kierownikiem stałym aż do wybuchu II wojny światowej. W okresie międzywojennym na stanowisku nauczyciela pracowali w Trębaczewie: Walerian Piekielny, Ignacy Dziadek, Feliks Stodulski, Helena Miszczakówna, Katarzyna Biławecka-Stodulska, Helena Woźniakówna, Helena Samborska-Kaczmarkowa, Franciszek Kaczmarek, Leokadia Grabowska-Michalakowa, Hieronim Ewich, Helena Jaworska, Władysław Pełka, Ludwik Stasiak, Bolesław Malcher, Stefan Kranc, Marian Bogumił Kranc, Izabela Rajczykówna, Wiktoria Owczarkówna, Adam Słodziński, Cecylia Kordiaczyńska i Arkadiusz Feterowski. Świadczyło to o częstych zmianach na stanowiskach nauczycieli w tej szkole. W latach poprzedzających wybuch wojny nauczyciele mieli trudności ze znalezieniem pracy. Dlatego wielu z nich z konieczności podejmowało bezpłatną praktykę w okresie jednego roku szkolnego, jeśli istniała tylko taka możliwość. Praktykanci byli całkowicie zależni od kierownika szkoły, który wydawał opinię oraz inspektora szkolnego, który rozdzielał zatrudnienie w oparciu o umowę. Wynagrodzenie nauczyciela na początku jego pracy wynosiło 130 zł, a po złożeniu egzaminu praktycznego 30 zł więcej. Egzamin odbywał się w tej samej szkole. Polegał na przeprowadzeniu lekcji i egzaminu z zakresu pedagogiki, metodyki nauczania, logiki i psychologii. W przypadku niepowodzenia nauczyciel mógł trzykrotnie powtarzać egzamin. Po przepracowaniu 15 lat uposażenie wzrastało do 210 zł. Ponadto nauczyciele otrzymywali dodatki mieszkaniowe w wysokości 15 zł dla osób samotnych i ok. 25 zł dla mających swoje rodziny, zaś kierownik szkoły 7-klasowej otrzymywał dodatek funkcyjny w wysokości 50 zł miesięcznie. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 9-13; sygn. brak, Siły nauczycielskie, brak paginacji.

wiskach (Józef Migdał), Raciszynie, Sadowcu (Leokadia Michalakowa) i Zalesiakach po jednym nauczycielu⁵².

W II Rzeczypospolitej parafią w Działoszynie administrowali: ks. Izydor Kowalski (1909-1919) i od 1919 r. do wybuchu II wojny światowej ks. Ignacy Chartliński, będący prezesem Dozoru Szkolnego w gminie Działoszyn⁵³, który przybył do parafii wraz z wikariuszem ks. Bolesławem Kręcickim⁵⁴. Na skutek działań władz rosyjskich w ostatnich latach Królestwa Polskiego w diecezji kujawsko-kaliskiej brakowało kapłanów, których zadaniem po odzyskaniu niepodległości przez Polskę było m.in. katechizowanie w szkołach powszechnych. W związku z tym Inspektorat Szkolny w Wieluniu, któremu podlegało także nauczanie religii, zwrócił się w dniu 17 października 1922 r. do Kurii Biskupiej we Włocławku z prośbą o wyznaczenie stałego prefekta dla szkół na terenie parafii działoszyńskiej, który miał uczyć religii w wymiarze 18 godzin tygodniowo w szkole w Działoszynie oraz w dwuklasowej szkole w Trębaczewie i jednoklasowej w Raciszynie dla uzyskania pełnego etatu nauczycielskiego. Kuria Biskupia zwróciła się o opinię do proboszcza parafii w Działoszynie, który pismem z dnia 23 listopada 1922 r. przedstawił ówczesną praktykę nauczania religii w parafii. Zadanie to podejmowali w godzinach popołudniowych wikariusze, którzy zajmowali się jednak przede wszystkim pracą duszpasterską. Ze względu na dużą liczbę nabożeństw i bractw kościelnych oraz wielkość parafii ks. Ignacy Chartliński postulował, aby nie delegować żadnego wikariusza do wyłącznej pracy katechetycznej. Argumenty te przyjęto i nauczanie religii było prowadzone nadal przez wikariusza w godzinach popołudniowych⁵⁵.

W latach 1929-1931 dziekan brzeźnicki ks. Teofil Jankowski przysyłał do Kurii Diecezjalnej sprawozdania z nauczania religii m.in. z parafii w Działoszynie. Wynikało z nich, że w roku szkolnym 1929/1930 we wszystkich klasach katechizował ks. Stanisław Wdowicki, a w kolejnym roku szkolnym wikariusz ks. Julian Zieliński, niebędący prefektem etatowym, ale jedynie prefektem kontraktowym. Klasy I i II uczyły się

⁵² AACz, sygn. KB 84, Lista Nauczycieli i Nauczycielek szkół powszechnych w parafii Działoszyn, brak paginacji.

⁵³ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 120.

⁵⁴ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislaviensis seu calisiensis pro anno Domini 1920*, Włocławek 1919, 134; *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, [red. L. Sokołowski – W. Patykiewicz – J. Walicki], Częstochowa 1968, 205.

⁵⁵ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 222.

wówczas na podstawie katechizmu ks. Rocha Filochowskiego, klasy III – historii biblijnej Starego Testamentu, w IV klasie omawiano wydarzenia Nowego Testamentu, w klasie V liturgikę. W nauczaniu w klasach I-V korzystano z podręczników ks. Tomasza Kowalewskiego. W klasie VI nauka religii opierała się na podręczniku ks. Józefa Makłowicza pt. *Nauka wiary i obyczajów dla niższych oddziałów szkół powszechnych*, a w VII uczono historii Kościoła na podstawie podręcznika ks. Józefa Boczara. Tylko połowa dzieci uczęszczających do szkoły posiadała podręczniki, poza którymi w szkole nie było żadnych innych pomocy dydaktycznych. W klasach I-VI nauczanie religii sprowadzało się do powtarzania przekazywanych treści i zadawania uczniom pytań dotyczących omawianych zagadnień oraz korygowania ich odpowiedzi. Natomiast w ostatniej klasie nauczano historii Kościoła metodą wykładową⁵⁶. Mimo bardzo trudnych warunków panujących w szkole rezultaty pracy pod względem wychowania religijnego i moralnego uczniów były oceniane przez wizytatora katechetycznego jako dobre, a uczniowie zostali określani jako uważni⁵⁷.

W dniu 22 sierpnia 1929 r. dziekan brzeźnicki przekazał do Kurii Biskupiej w Częstochowie pismo dotyczące katechizacji dzieci pozaszkolnych na terenie całego dekanatu. Z relacji dziekana wynikało, że w parafii w Działoszynie 39 dzieci pozaszkolnych (18 chłopców i 21 dziewcząt) powinno zostać objętych nauczaniem religii. Z tej liczby tylko 2 chłopców i 3 dziewczynki nie uczęszczało na katechezy, a ogólna liczba objętych katechizacją wynosiła wówczas 260 osób. Nauczanie odbywało się według metody naprowadzającej, która z pewnością polegała na przekazywaniu wiadomości, a następnie sprawdzaniu ich utrwalenia i weryfikowaniu poprzez zadawanie uczniom pytań oraz ukierunkowywanie ich na prawidłowe odpowiedzi poprzez pytania pomocnicze⁵⁸.

Jesienią 1934 r. kierownik szkoły w Trębaczewie zwrócił się w piśmie do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu o pomoc w rozpatrzeniu prośby miejscowego wikariusza o zezwolenie, aby mógł „od czasu do czasu, zamiast nauczycielki, udzielać dzieciom w klasach V-VI religii (bezpłatnie)”. Ksiądz swoją prośbę motywował rozszerzaniem się w Trębaczewie sekty Badaczy Pisma Świętego oraz zamieszkaniem na terenie miejscowości kilku „rodzin wolnomyślicieli” wrogo nastawio-

⁵⁶ AACz, sygn. KB 87, 21-23; R. CEGLAREK, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej w okresie pasterskiej posługi biskupa Teodora Kubiny (1926-1951)*, 220-224.

⁵⁷ AACz, sygn. KB 87, 22-24.

⁵⁸ AACz, sygn. KB 85, Statystyka dzieci pozaszkolnych uczęszczających na naukę katechizmu, brak paginacji.

nych do duchowieństwa i całego Kościoła katolickiego. W odpowiedzi na pismo inspektor szkolny wyraził zgodę na spełnienie prośby wikariusza, po złożeniu pisemnego oświadczenia o bezpłatnym podjęciu nauczania w czasie wyznaczonym przez rozkład zajęć w okresie całego roku szkolnego⁵⁹.

Kierownik szkoły zawiadamiał pisemnie Inspektorat Szkolny w Wieluniu o terminach rekolekcji wielkopostnych połączonych ze spowiedzią i Komunią św. dzieci szkolnych. Jednocześnie inspektorat był powiadamiany, iż w tym czasie inne zajęcia szkolne nie były prowadzone. Takie pisma z pewnością były przesyłane od 1933 r. Wówczas rekolekcje odbywały się w dniach 11-13 maja. W piśmie z 15 kwietnia 1937 r. kierownik szkoły w Trębaczewie informował Inspektorat Szkolny w Wieluniu, że w dniach 19-20 kwietnia odbędzie się spowiedź dzieci szkolnych z oddziałów: III-VII. Podobne zawiadomienie zostało wysłane 26 października, kiedy kierownik Stodulski ponownie informował o zawieszeniu lekcji w starszych oddziałach ze względu na przystępowanie uczniów do spowiedzi. W kolejnym roku szkolnym rekolekcje wraz ze spowiedzią i Komunią św. przeprowadzono w dniach 17-18 V 1938 r. dla klas: IV, Va, Vb, VI i VII. Wówczas inne lekcje zostały zawieszone. Podobne zawiadomienie zostało wystosowane do Inspektoratu Szkolnego 15 kwietnia 1939 r. i również dotyczyło oddziałów III-VII, co wpłynęło na reorganizację zajęć szkolnych⁶⁰.

W dniu 1 września 1936 r. Inspektorat Szkolny w Wieluniu mógł wreszcie przydzielić długo oczekiwany etat prefekta dla szkoły powszechnej w Działoszynie, który miał być uzupełniony w okolicznych szkołach powszechnych, w tym w Trębaczewie. Wówczas w Działoszynie zamieszkał etatowy prefekt szkolny, który spełniał swoje obowiązki

⁵⁹ ASPTREBACZEW, sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczewie z dn. 2 października 1934 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji; sygn. brak, Pismo do Kierownictwa 3 kl. Publ. Szk. Powszechnej w Trębaczewie 3200/34, brak paginacji.

⁶⁰ ASPTREBACZEW, sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczewie z dn. 9 maja 1939 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji; sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczewie z dn. 15 IV 1937 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji; sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczewie z dn. 26 X 1937 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji; sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczewie z dn. 9 maja 1938 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji; sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej III stopnia w Trębaczewie z dn. 15 kwietnia 1939 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji.

tylko i wyłącznie względem katechizowanych dzieci i młodzieży oraz nauczycieli, bez dodatkowych obowiązków duszpasterskich w parafii. Prefekt pobierał pensję przydzieloną przez władze oświatowe i był traktowany na równi z pozostałymi nauczycielami. Funkcję tę spełniał w roku szkolnym 1936/1937 ks. Antoni Rawicki⁶¹.

W dniu 30 marca 1939 r. kierownik szkoły F. Stodulski poinformował pisemnie Inspektorat Szkolny w Wieluniu, że w tym samym dniu świetlica szkolna została zajęta na kancelarię wojskową. W związku z tym faktem zajęcia świetlicowe dla uczniów oraz działalność Koła Byłych Wychowanków musiały ulec zawieszeniu⁶².

Przez kilka miesięcy przed wybuchem II wojny światowej wśród ludności krążyły wieści o zbliżającej się agresji ze strony Niemiec. W sierpniu 1939 r. w Działoszynie przebywał oddział Wojska Polskiego, który brał udział w nabożeństwach, podczas których proboszcz Ignacy Chartliński wygłaszał patriotyczne kazania. Mieszkańcy chętnie gościli w swoich domach żołnierzy, którzy jednak pod koniec sierpnia opuścili miasto⁶³. W dniu 31 sierpnia 1939 r. cały Trębaczew zapełnił się ewakuowaną ludnością z Wielunia, Praszki i okolic. W związku z tym wszystkie sale szkolne zostały zajęte przez uciekinierów⁶⁴.

Już 1 września większość ludności Trębaczewa szukała schronienia w lasach w okolicy Siemkovic, a następnie uciekała do Kleszczowa i Kamieńska. Wiele osób zginęło wtedy od kul niemieckich. Jednocześnie 12 mieszkańców w podeszłym wieku, którzy nie mogli uciekać, również zostało zamordowanych przez Niemców. Prawie cała miejscowość wraz ze szkołą została spalona w dniach 2-3 września⁶⁵.

Podobny los spotkał Działoszyn, zniszczony przez oddziały Wehrmachtu w dniach 1-2 września 1939 r. w ramach odwetu za śmierć gen. Dilla, który zginął nad Wartą w okolicy Raciszyna w walce z Wojskiem Polskim. Wikariusz ks. Bolesław Lis opuścił Działoszyn na polecenie proboszcza wraz z polskim wojskiem, które nie było w stanie przeciwstawić się siłom niemieckim. Proboszcz ks. I. Chartliński całą noc z 1 na

⁶¹ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 229.

⁶² ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczowie z dn. 30 III 1939 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu, brak paginacji.

⁶³ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 230.

⁶⁴ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie, 13.

⁶⁵ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie, 14; sygn. brak, Księga protokołów Rady Pedagogicznej w Trębaczowie (KP, t. 1): Protokół nr 1/1945/46, brak paginacji.

2 września spędził w kościele na modlitwie przed Najświętszym Sakramentem, a rano został wywleczony przez dwóch oficerów niemieckich oraz polskiego szpiega na zewnątrz świątyni i zamordowany strzałem w głowę⁶⁶. Wszelka działalność parafialna i oświatowa została przerwana. W wyniku wprowadzonych zmian administracyjnych omawiane tereny zostały włączone do tzw. Kraju Warty (Warthegau). Nie można było prowadzić nauczania w szkołach, ponieważ zostały zamknięte, podobnie jak kościoły, które również od 6 października 1941 r. były nieczynne⁶⁷.

Po kampanii wrześniowej do Trębaczewa spośród nauczycieli powrócili jedynie Feliks Stodulski wraz z żoną Katarzyną. Ich wcześniejsze mieszkanie zostało spalone. W październiku 1939 r. władze okupacyjne sporządziły spis nauczycieli, którzy mieli obowiązek zgłoszenia się do Wielunia do władz wojskowych, celem uzyskania zgody na prowadzenie zajęć szkolnych. Jednak kierownik szkoły mimo zapowiadanych kar nie zgłosił się, gdyż – jak zapisał w *Kronice szkoły* – „była to perfidna robota okupantów”. W dniu 9 listopada wszystkich nauczycieli, zarówno zarejestrowanych, jak i pozostałych, zamknięto w więzieniu w Wieluniu, a następnie wywieziono do obozu Radogoszcz w Łodzi i osadzono w tamtejszej hali fabrycznej. Po kilku miesiącach Feliks Stodulski uciekł z więzienia i wrócił do Trębaczewa. Jego żona w tym czasie uczyła w tajnym nauczaniu w Działoszynie i Lisowicach. Sam kierownik szkoły podjął pracę fizyczną w okolicznych miejscowościach, jednocześnie kolportując zakazaną przez władze prasę⁶⁸.

Wikariusz ks. Bolesław Lis wrócił do Działoszyna 11 października 1939 r., ale zamieszkał w Szczytach, ponieważ zarówno plebania, jak i pozostałe budynki parafialne zostały doszczętnie spalone. Dojeżdżał jednak do Działoszyna w niedziele i święta, aby odprawiać Msze św. w kościele parafialnym. Wkrótce w dniu 10 listopada 1939 r. został aresztowany i osadzony w więzieniu w Radogoszczu, w którym przebywał do 15 stycznia 1940 r. Po uwolnieniu został zmuszony do

⁶⁶ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 231; T. SZCZERKOWSKA, *Działoszyn i okolice*, Działoszyn 2008, 142-152; A.J. ZAKRZEWSKI, *Straty duchowieństwa diecezji częstochowskiej w okresie II wojny światowej*, RW 2 (2002), 54.

⁶⁷ CZ. TOMCZYK, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1978, 286-293.

⁶⁸ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, *Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie*, 14-15; T. OLEJNIK, *Przebieg i skutki hitlerowskiej akcji przeciw kierowniczym warstwom polskiego społeczeństwa na ziemi wieluńskiej w latach 1939-1940*, RW 3 (2003), 38.

opuszczenia tzw. Kraju Warty⁶⁹. Obowiązki parafialne przejął następnie ks. Walerian Bylka, a po nim ks. Zygmunt Pomian, który w dniu 8 stycznia 1940 r. został mianowany proboszczem parafii. Praca duszpasterska w Działoszynie, jak i w pozostałych parafiach pod okupacją hitlerowską była bardzo trudna. Budynek kościoła posiadał dziury w dachu na skutek ostrzału artyleryjskiego i wybite okna, przez które do środka dostawała się woda, niszcząca wraz z mrozem jego wnętrze. Nabożeństwa mogły być odprawiane jedynie w niedziele do południa, a nawet na pogrzeby potrzebne były specjalne zezwolenia żandarmerii niemieckiej. O nauczaniu religii w tym czasie nie mogło być nawet mowy. Władze okupacyjne stosowały coraz brutalniejszą politykę wobec duchowieństwa. W dniu 6 października 1941 r. przeprowadzono aresztowanie wszystkich kapłanów katolickich narodowości polskiej na terenie całego powiatu wieluńskiego, w tym także ks. Zygmunta Pomiana. Został on przewieziony do Wielunia, a następnie wraz z innymi duchownymi przetransportowany do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie został zamordowany 8 lipca 1942 r.⁷⁰. Odtąd w całym powiecie wieluńskim pracę duszpasterską mogli prowadzić jedynie dwaj kapłani – ks. Józef Kubica i ks. Józef Pruchnicki. Ks. J. Kubica co 2 tygodnie dojeżdżał furmanką z Rudy do Działoszyna, aby w prywatnym mieszkaniu udzielać sakramentów: spowiedzi, Komunii św. i chrztu. Pod groźbą kary wywiezienia do obozu w Dachau ks. Pruchnicki niekiedy w największej tajemnicy odprawiał także Mszę św. i błogosławił małżeństwa.

Wierni z Działoszyna uczęszczali w tym czasie do kościoła w Wąsoszu, gdzie posługę duszpasterską spełniał kapłan narodowości niemieckiej ks. Wincenty Spirra, pochodzący z Opolszczyzny. Wśród tych wiernych znajdowały się także dzieci, które uczęszczały na naukę religii do kościoła parafialnego w Wąsoszu, a po odpowiednim przygotowaniu również tam przyjmowały I Komunię św. Wierni i dzieci z zachodniej części parafii udawali się także do kościołów w Dankowie lub w Parzymiechach, w których duszpasterstwo prowadził ks. Artur Pietrusiński⁷¹. Kościół parafialny w październiku 1941 r. został zamieniony przez

⁶⁹ J. ZWIĄZEK, *Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*, CzST 2 (1974), 351-352.

⁷⁰ TENŻE, *Aresztowanie i męczeństwo kapłanów ziemi wieluńskiej w okresie okupacji hitlerowskiej*, RW 2 (2002), 5-36; TENŻE, *Działalność duszpasterska na pograniczu Generalnej Guberni i tzw. ziem wcielonych do III Rzeszy w l. 1939-1945: diecezja częstochowska w okresie okupacji hitlerowskiej*, SaecCh 2/1 (1995), 54-55.

⁷¹ TENŻE, *Wspomnienia ks. Józefa Pruchnickiego o pracy duszpasterskiej w powiecie wieluńskim w okresie okupacji hitlerowskiej*, RW 6 (2006), 113-145; TENŻE, *Ksiądz*

Niemców na magazyn zboża i amunicji, a wiosną 1943 r. rozpoczęli oni niszczenie przydrożnych krzyży i kapliczek⁷².

Wojska radzieckie w nocy z 16 na 17 stycznia 1945 r. pod dowództwem marszałka Iwana Koniewa wyzwoliły te tereny spod okupacji hitlerowskiej. W kolejnych dniach, na skutek walk z wycofującymi się rozproszonymi oddziałami armii niemieckiej, ginęli mieszkańcy m.in. Działoszyna i Trębaczewa. Po zakończeniu działań wojennych zaczęły funkcjonować polskie instytucje państwowe, a wśród nich także szkoły⁷³.

Nauka religii w szkole w okresie II Rzeczypospolitej była przedmiotem obowiązkowym w nauczaniu szkolnym, dlatego po zorganizowaniu szkoły w Trębaczewie rozpoczęło się w niej także nauczanie religii. Z powodu braku kapłanów i dużej rozległości parafii działoszyńskiej konieczne było w działalności katechetycznej korzystanie z pomocy nauczycieli świeckich. Dopiero w 1936 r. udało się przydzielić etat dla prefekta, który od tej pory mógł się poświęcić wyłącznie nauczaniu religii. Niestety taka sytuacja nie trwała długo, ze względu na wybuch II wojny światowej, która przyniosła ze sobą szkody materialne oraz agresywną politykę okupanta względem Kościoła i jego działalności, co uniemożliwiało nauczanie religii. Eksterminacja duchowieństwa w ziemi wieluńskiej zmuszała wiernych do potajemnego uczęszczania do kościołów na terenach polskich włączonych do Generalnego Gubernatorstwa i Prowincji Górnośląskiej, w których mimo wojny było prowadzone duszpaństwo. Dzięki temu udało się kontynuować w pobliskim Wąsoszu najbardziej podstawową i bardzo szcątkową katechizację przygotowującą do I Komunii św. dzieci z parafii działoszyńskiej, w tym z Trębaczewa i okolic, położonych w kierunku północnym od rzeki Warty.

5. Nauczanie religii w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Po zakończeniu II wojny światowej tymczasowe władze polskie niezwłocznie podjęły zadanie organizowania szkolnictwa, w tym także na

Józef Pruchnicki i jego czasy (1894-1963), Wieluń 2014, 58-59; R. CEGLAREK, *Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i I Komunii św. w diecezji częstochowskiej w latach 1925-1990*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga Jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele Częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, 130.

⁷² *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, 212-214, 599.

⁷³ T. SZCZERKOWSKA, *Działoszyn i okolice*, 160-161.

terenie gminy Działoszyn. Szkoła w Trębaczewie natychmiast rozpoczęła swoją pracę. Nauczyciele z wielkim zapałem podjęli na nowo dzieło nauczania: „Rwimy się do pracy. Zapał wielki! Pracy nie braknie. Mała garstka nauczycieli w osobach: Stodulski Feliks, Stodulska Katarzyna i Tyrasowa Helena mimo wolnych placówek rozpoczynają nauczać dzieci w Trębaczowie”. Sytuacja materialna była jeszcze trudniejsza niż przed wojną. Jeden z rolników – Antoni Szczęsny – udostępnił w swoim domu małą izbę dla potrzeb zorganizowania w niej klasy szkolnej. Kilka nieheblowanych desek posłużyło do wykonania niezbędnych ławek. Tablicę wykonano z kilku pomalowanych desek, na których pisano zwierzętym kamieniem wapiennym. Brakowało koniecznych pomocy, a nawet podręczników. Korzystano jedynie ze starych kalendarzy, strzępów gazet oraz modlitewników. Tak zorganizowana szkoła prowadziła swoją pracę na 4 zmiany od najwcześniejszych godzin rannych aż do wieczora. Wynagrodzenie nauczycieli w tym czasie stanowiły skromne darowizny miejscowej ludności, bardzo zubożałej w okresie powojennym⁷⁴.

Powracająca po wojnie do Trębaczewa ludność spowodowała stały wzrost liczby uczniów, których nie można było przyjmować do szkoły ze względu na ograniczone możliwości lokalowe. Dlatego postanowiono rozebrać drewniany barak, stojący w pobliżu stacji kolejowej, a następnie ustawiono go na działce szkolnej⁷⁵.

Pierwsze posiedzenie rady pedagogicznej szkoły podstawowej⁷⁶ w Trębaczewie po zakończeniu II wojny światowej odbyło się 1 lutego 1945 r. o godz. 16.00. Udział w nim wzięli: Feliks Stodulski – kierownik szkoły, Katarzyna Stodulska i Helena Tyrasowa – nauczycielka z Ka-
bał. Zebranie rozpoczęło się 3 minutową ciszą dla uczczenia pamięci zamordowanych w czasie wojny nauczycieli z powiatu wieluńskiego i uczniów miejscowej szkoły, a następnie zajęto się organizacją naucza-

⁷⁴ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 16.

⁷⁵ Barak był szopą z kominami i prowizorycznymi oknami o wymiarach 42,6 m na 12,5 m. Drewniana konstrukcja była powodem szybkiego nagrzewania się sal szkolnych latem, zaś wiosną i jesienią przeciekał dach, a zimą udawało się ogrzać budynek jedynie do 10°C. Kronika szkolna wspomina, że pewnej lipcowej nocy w wyniku wichury połowa dachu została zerwana z budynku szkolnego i w stanie prawie nienaruszonym została przeniesiona na plac, na którym później zostały wybudowane mały kościół i plebania. Z wielkim trudem udało się wówczas przygotować barak do nowego roku szkolnego. Wewnątrz budynku mieściło się 6 sal lekcyjnych, jedna duża sala do spotkań z rodzicami, 3 pokoje dla kierownika szkoły oraz kancelaria. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 19.

⁷⁶ Po II wojnie światowej w miejsce szkół powszechnych wprowadzono szkoły podstawowe.

nia w szkole. Zarządzono zapisy dzieci do szkoły, których dokonali sołtysi poszczególnych miejscowości z lokalnego obwodu szkolnego, a mianowicie: Trębaczewa, Wydrzynowa i Posmykowizny. Zapisy odbyły się w dniach 4-6 lutego 1945 r.⁷⁷.

Zapisane do szkoły dzieci w liczbie 306 w większości znały litery, część z nich umiała słabo czytać, a jeszcze mniej pisać. Wynikało to z chaotycznej i niedbałej nauki domowej w czasie wojny i sprawiało wielkie trudności przy przydzielaniu dzieci do czterech klas. Poziom nauczania w szkole był bardzo niski, niewspółmierny do poziomu, jaki prezentowała szkoła przed wojną. Zapisane do szkoły dzieci włączono w większości do klas pierwszych. W trzech równoległych oddziałach umieszczono po ok. 60 uczniów. Następne klasy (II-IV) mieściły już od 35 do 46 uczniów. Szybko zauważono wielkie chęci dzieci do nauki, znacznie większe niż przed wojną, mimo że brakowało jakichkolwiek pomocy naukowych, a uczniowie w tych samych klasach prezentowali bardzo zróżnicowany poziom wiedzy i umiejętności. Panująca po wojnie bieda nie sprzyjała rozwojowi szkolnictwa. W wielu domach nie było nawet stołu, przy którym dzieci mogłyby odrabiać lekcje. W tych trudnych warunkach rozpowszechnił się alkoholizm i kradzieże węgla, do których wciągano także dzieci szkolne⁷⁸.

Jednym z uczniów był Zenon Klin (w latach 1945-1952), który tak wspominał swój pobyt w szkole: „W tym czasie brakowało wszystkiego – odzieży, butów, żywności i opału. Były po 2-3 sztuki książek dla całej klasy, a nauczyciele zarządzali losowanie, aby je sprawiedliwie podzielić. Tornistry na książki robiliśmy sami, z klepek i tektury. Większość dzieci chodziło do szkoły w trepach [drewnianych pantoflach – przypis M.W.]. [...] W każdej klasie wisiały krzyż, godło państwowe i portrety dostojników państwowych. Lekcje rozpoczynaliśmy modlitwą. Do nauki i dobrego wychowania mobilizował nas kierownik szkoły Pan Feliks Stodulski, który potrafił być surowy i wymagający”⁷⁹.

Rok szkolny 1946/47 rozpoczął się z około miesięcznym opóźnieniem z powodu wichury, która zniszczyła budynek szkolny, i konieczności przeprowadzenia remontu. Mimo próśb kierownika szkoły Inspektorat Szkolny w Wieluniu nie przydzielił żadnego dodatkowego nauczyciela do szkoły w Trębaczowie. Spowodowało to dalsze zreduko-

⁷⁷ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 1: Protokół nr 1/1945/46, brak paginacji.

⁷⁸ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 1: Protokoły nr 2-4/1945/46, 3/1947/48, 6/1947/48, brak paginacji.

⁷⁹ Z. KLIN, *Trębaczew w XX wieku – Pamiętnik*, Trębaczew 2012, 38-39.

wanie liczby godzin przedmiotów artystyczno-technicznych, jak miało to miejsce w poprzednim roku szkolnym. W pierwszych latach po wojnie nie prowadzono nawet dzienników lekcyjnych i nie odnotowywano frekwencji uczniów, a oceny wystawiano w zwykłym zeszycie⁸⁰.

Wielkie trudności w nauczaniu w okresie powojennym powodowała rozpiętość wiekowa uczniów w każdej klasie, wynosząca od 7 do 15 lat. Poziom frekwencji uczniów całej szkoły wynosił 97%. Wkrótce działalność rozpoczęło Koło Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża, do którego w czerwcu 1947 r. należało 153 dzieci⁸¹. Od roku szkolnego 1947/48 działalność w szkole rozpoczęła nauczycielka Wanda Raducka. Z każdym rokiem liczba uczniów wzrastała, a mimo wielkich trudności w funkcjonowaniu szkoły, ciągle rósł poziom naukowy. Przewidziany materiał pod koniec roku szkolnego był nie tylko zrealizowany, ale usystematyzowany i utrwalony. Poprawie uległo ponadto zachowanie uczniów w czasie pobytu w szkole. Spotkania, które wychowawcy i nauczyciele organizowali z rodzicami, cieszyły się dużą frekwencją dochodzącą do 99-100%, z częstym udziałem zarówno matek, jak i ojców wielu dzieci. Utrzymanie szkoły zapewniali rodzice uczniów, spośród których powołano Komitet Rodzicielski, zbierający dobrowolne składki przeznaczane na pomoce szkolne oraz umeblowanie mieszkania dla nauczyciela⁸².

Od września 1948 r. do szkoły skierowano dwóch następnych nauczycieli. Byli to: Krystyna Krysiak i Jerzy Preś. Wkrótce rozpoczęto w szkole stosowanie zasad zgodnych z ówczesną ideologią państwową, która była negatywnie ustosunkowana do wszelkich przejawów religijności. Podczas posiedzenia rady pedagogicznej w dniu 10 stycznia 1949 r. o godz. 17.30 podjęto uchwałę na podstawie zarządzenia władz szkolnych o zredukowaniu godzin nauczania religii. W związku z tym uległ zmianom tygodniowy rozkład godzin i przedmiotów nauczania w szkole. Wprowadzono jednocześnie dodatkowe lekcje języka polskie-

⁸⁰ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 1: Protokoły nr 5-6/1945/46, brak paginacji.

⁸¹ W tym roku szkolnym w ramach koła 34 razy udzielono pomocy koleżeńskiej i podniesiono poziom higieniczny klas. Członkowie PCK wnosili na rzecz koła składki miesięczne w wysokości 5 zł, z czego 10% przekazywano na cele oddziału powiatowego, a pozostałe pieniądze wydawano na zaplanowane cele lokalne. W 1947 r. wpływy ze składek przekazano na zakup książek do biblioteki szkolnej. Uczniowie zrzeszeni w PCK w czasie ferii zimowych wystawiali w szkole jasełka. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 1: Protokoły nr 2-3/1946/47, brak paginacji.

⁸² ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 1: Protokoły nr 1/1947/48, 6/1947/48, brak paginacji.

go. Protokół z posiedzenia rady zawierał zalecenia: „Modlitwa winna się odbywać jak najkrócej, żeby nie zarywać lekcji. Mówią ją nie wszyscy głośno, tylko dyżurny, reszta mówi po cichu”. Jednocześnie postanowiono wykorzystać każdą sytuację „do wpajania w dzieci idei demokratycznych i socjalistycznych”. Wskazania dla nauczycieli zostały sformułowane w następujący sposób: „Musimy zapoznać dzieci z podstawowymi reformami społeczno-gospodarczymi, jakie zostały w Polsce Ludowej dokonane. Musimy omówić znaczenie reformy rolnej, racjonalizację przemysłu, upowszechnienie oświaty i udostępnienie jej szerokim masom proletariackim. Musimy zapoznać dzieci z historią dobitnych walk, jakie stoczyła o niepodległość i sprawiedliwość Armia Ludowa i Gwardia Ludowa. Musimy wychowywać tak, aby dzieci rozumiały dzisiejsze przemiany i rozwój Polski do socjalizmu. Musimy zaznajomić dzieci z życiem naszego potężnego przyjaciela i obrońcy, jakim jest Związek Radziecki”. Kierownik szkoły podczas posiedzeń rady pedagogicznej podawał szczegółowe zarządzenia władz szkolnych, do których szkoła miała się dostosować. Większość z nich dotyczyła organizacji pracy w szkole i na lekcjach. Pierwsze z zarządzeń w tym roku szkolnym dotyczyło modlitwy, która miała odtąd odbywać się zawsze przed dzwonkiem na lekcje, aby w ten sposób nie ograniczać nauki⁸³.

W uwagach z wizytacji lekcji religii kierownik Stodulski zamieścił zalecenie: „Wszelkie wiadomości o Polsce i świecie współczesnym nie mogą być podawane jedynie w formie katechizacyjnej, lecz w powiązaniu z ogólnym materiałem nauczania”. Hospitacje zajęć zaczęły obejmować w pierwszym rzędzie wychowanie ideologiczne, a następnie metody i wyniki nauczania. Wychowanie szkolne „na gruncie materialistycznym” stało się priorytetem grona pedagogicznego w roku szkolnym 1949/50. Pracę wówczas rozpoczęli nowi nauczyciele: Józef Żuberek, Marian Kowalczyk i Józef Golański. Wychowawcy otrzymali też pierwsze dzienniki dla każdej klasy⁸⁴.

Po wojnie trudności w odbudowie ze zniszczeń wojennych dotyczyły nie tylko szkolnictwa, ale także życia religijnego, na co wpłynęło zniszczenie kościołów i rabunek ich wyposażenia przez Niemców. Jednocześnie istniał ogromny brak kapłanów, ze względu na wymordowanie wielu z nich w parafiach niemieckich i obozach koncentracyjnych.

⁸³ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 2: Protokoły nr 2/1948/49, 4/1948/49, brak paginacji.

⁸⁴ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 2: Protokoły nr 6-7/1948/49, 1/1949/50, brak paginacji.

Biskup Teodor Kubina w diecezji częstochowskiej powierzał stanowiska administratorów parafii nawet bardzo młodym kapłanom w celu zapewnienia wiernym właściwej opieki duszpasterskiej. Wkrótce administratorem parafii w Działoszynie został mianowany wikariusz parafii św. Tomasza w Sosnowcu z okresu wojny – ks. Wincenty Kowalczyk, który rozpoczął pracę w tej parafii 4 marca 1945 r. Kościół parafialny uległ znacznym zniszczeniom, a inne budynki znajdowały się w całkowitej ruinie. Bezzwłocznie należało zabezpieczyć mury kościoła przed dalszymi zniszczeniami, ponieważ blacha na dachu została w znacznej mierze zerwana i skradziona. Wkrótce wybudowano także barak stanowiący prowizoryczną plebanię oraz udało się zgromadzić potrzebne szaty i naczynia liturgiczne do kościoła, w którym po raz pierwszy odprawiono nabożeństwo w Wielkanoc 1945 r. Ksiądz Wincenty Kowalczyk w tej sytuacji nie mógł dodatkowo uczyć religii, poza przygotowaniem dzieci do spowiedzi i I Komunii św., dlatego zadanie to podjęli w poszczególnych szkołach z terenu parafii nauczyciele innych przedmiotów⁸⁵.

Wkrótce jednak pogorszył się stan zdrowia proboszcza, dlatego prosił władzę diecezjalną o mianowanie wikariusza do parafii. Ponadto nauczyciele, na polecenia władz oświatowych, odmawiali nauczania religii w obawie przed utratą stanowiska nauczyciela w szkole. W odpowiedzi na tę prośbę władza diecezjalna mianowała w sierpniu 1949 r. na stanowisko wikariusza neoprezbitera ks. Alfonsa Mrozowskiego. Odtąd religii w Trębaczewie nauczał już kapłan, który był dowożony furmanką, przyjeżdżającą zawsze w środę o godz. 8.00 rano. Pracy katechetycznej, jak i duszpasterskiej było wiele w całej parafii, dlatego należało ją umiejętnie zaplanować. Z pewnością z tych powodów podczas pierwszego posiedzenia rady pedagogicznej w nowym roku szkolnym w dniu 31 września 1950 r. rozpatrywano prośbę księdza prefekta dotyczącą organizacji planu godzin nauczania religii. Do rozpatrzenia tej sprawy została powołana specjalna komisja składająca się z czterech nauczycieli⁸⁶. Nie wiadomo, jak została rozwiązana ta sprawa, jednak z tekstu protokołu można stwierdzić, że prośba księdza spotkała się z odpowiedzią negatywną.

⁸⁵ J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 236-237.

⁸⁶ Tamże, 238-239; ARCHIWUM PARAFII ŚW. MARII MAGDALENY W DZIAŁOSZYNI (APDZIAŁOSZYN), sygn. brak, Księga ogłoszeń Parafii Św. M. Magdaleny w Działoszynie od 4 marca 1945 roku do 10 września 1950 roku (KO, t. 1): Niedziela I Adwentu, 27 XI [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela II p. Trz. Kr., 15 I [19]50, brak paginacji; ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 2: Protokół nr 1/1950/51, brak paginacji.

Z początkiem lat 50. władze komunistyczne stawiały coraz większe przeszkody wszelkiej działalności religijnej. Wyrazem tego było zorganizowane w sposób różny od dotychczasowej praktyki zakończenia roku szkolnego w dniu 23 czerwca 1950 r. Z tej okazji zaplanowano specjalne nabożeństwo w kościele dla dzieci, którego nie przywidywało rozporządzenie władz szkolnych. W tym dniu zajęcia w szkole rozpoczęły się tak jak w inne dni o godz. 8.00, a to uniemożliwiało obecność dzieci z całej parafii w tym samym czasie w kościele. W związku z tym proboszcz wyznaczył Mszę św. dziękczynną dla wszystkich katolickich dzieci na najbliższą niedzielę 25 czerwca o godz. 8.00, aby w tym dniu mogły zakończyć zgodnie z praktyką Kościoła całoroczną pracę szkolną⁸⁷. Podobnie wyglądało rozpoczęcie roku szkolnego, z okazji którego nabożeństwo dla dzieci rozpoczynających nowy rok nauki zostało odprawiane także w niedzielę o 8.00⁸⁸.

W 1951 r. proboszcz ogłosił, że dzieci, które nie będą mogły się uczyć religii w szkołach w swoich wioskach, będą uczęszczać na naukę religii do kościoła w Działoszynie. Jednocześnie przypomniał rodzicom o konieczności pobierania nauki religii bądź w szkole, bądź w kościele. Obawy te były spowodowane faktem, że jeszcze pod koniec września 1951 r. proboszcz, mimo usilnych starań własnych i parafian, nie otrzymał zezwolenia na nauczanie religii w szkole. Jednocześnie dzieci z klas IV z tych szkół, gdzie ksiądz nie uczył religii, zgłosiły się do zapisu na naukę do I spowiedzi i I Komunii św. poza szkołą. Wśród wymienionych szkół nie znalazła się jednak szkoła w Trębaczewie, co oznacza, że kapłan otrzymał zgodę na nauczanie w tamtejszej szkole⁸⁹.

Przed kolejnym rokiem szkolnym 1952/1953 ponownie proboszcz wyrażał obawy dotyczące możliwości katechizowania w szkołach, ze względu na brak zezwolenia z Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN) w Pajęcznie. W przypadku uzyskania zgody nauczanie religii było zaplanowane w ustalonym tygodniowym porządku. Lekcje religii

⁸⁷ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela p. Z., 18 VI [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela, 22 VI [19]52, brak paginacji.

⁸⁸ W 1952 r. Msza św. na rozpoczęcie roku szkolnego była odprawiana w dniu rozpoczęcia nauki, jednak we wczesnych godzinach rannych. W kaplicy w Trębaczewie Msza św. była o godz. 6.30. Zob. APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XV – p. Z. Świętach, 26 VIII [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XIII p. Zesł. Ducha Św., 31 VIII [19]52, brak paginacji.

⁸⁹ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XVI – po Zesłaniu Ducha Św., 2 IX [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XX po Zesł. Ducha Św., 30 IX [19]51, brak paginacji.

w Trębaczewie odbywały się w poniedziałki i prowadził je wikariusz ks. Tadeusz Horzelski⁹⁰.

W kolejnym roku szkolnym księża ponownie nie uzyskali zgody władz powiatowych na nauczanie religii w szkołach, dlatego organizowano je w kościołach, kaplicach, specjalnych salach czy mieszkaniach prywatnych miejscowych wiernych. Zwyczajem roku poprzedniego katechizacja w Trębaczewie odbywała się w poniedziałki w godz. 9.00-14.00. Zdarzało się jednak czasami, że katechezy były odwoływane, np. z powodu wyjazd. księży katechetów na konferencję dekanalną⁹¹.

W niedzielę 8 listopada 1953 r. proboszcz poinformował, że władze PPRN zabroniły nauczania religii w wioskach w salach prywatnych. W związku z tym przerwano nauczanie religii w Raciszynie i w Bobrownikach aż do wiosny, gdy można było wznowić nauki katechetyczne dla dzieci z tych miejscowości w kościele w Działoszynie. W pozostałych punktach katechetycznych nauczanie religii było prowadzone zgodnie z wcześniejszymi praktykami w wyznaczone dni. W Trębaczewie był to poniedziałek. Zawsze religia uwzględniała szkolny plan lekcji tak, aby dzieci odbywały katechezy przed lekcjami bądź bezpośrednio po ich zakończeniu. W zaistniałej sytuacji proboszcz tym usilniej zachęcał rodziców, aby posyłali swoje dzieci na katechezę: „Wychowanie religijne dzieci jest obowiązkiem sumienia rodziców, czego nie można przeprowadzić bez nauki religii w jak najszerszym zakresie”⁹².

W grudniu 1953 r. proboszcz poinformował, że na mocy zezwolenia Wojewódzkiej Rady Narodowej – Wydział Oświaty w Łodzi ks. wikariusz Tadeusz Horzelski rozpocznie naukę religii w salach szkolnych na terenie parafii w Działoszynie, Trębaczewie, Szczytach, Raciszynie i Kolonii Lisowskiej. Jednocześnie prosił, aby z tych miejscowości w odpowiednim czasie przyjeżdżały po księdza furmanki. Jednak w kolejnym roku szkolnym 1954/1955 i następnych księża nie otrzymali zezwolenia na nauczanie religii w szkole. Dlatego ponownie rozpoczęto katechizowanie w kościele i kaplicach. W Trębaczewie religia odbywała się jak

⁹⁰ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XIII p. Zesł. Ducha Św., 31 VIII [19]52, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela III p. Wielk., 4 V [19]52, brak paginacji.

⁹¹ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XVII p. Zesł. Ducha Św., 20 IX [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XX po Zesł. Ducha Św., 11 X [19]53, brak paginacji.

⁹² APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela XXIV po Zesł. Ducha Św., 8 XI [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela XXVI po Zesł. Ducha Św., 22 XI [19]53, brak paginacji.

dotychczas w poniedziałki. Jednak w okresie zimowym aż do Wielkanocy była przerywana w kaplicach, także w Trębaczewie⁹³.

Zakończenie każdego roku szkolnego wiązało się z wydawaniem specjalnego świadectwa ukończenia lekcji religii w zakresie danej klasy. Na świadectwie znajdowały się dwie oceny roczne, pierwsza dotyczyła sprawowania, druga była ogólną z religii. Poniżej znajdowała się informacja dotycząca ilości opuszczonych godzin na ogólną liczbę wszystkich. Świadectwo było podpisane przez katechetę i proboszcza oraz zawierało pieczęć parafialną. W roku szkolnym 1955/1956 w kaplicy w Trębaczewie każda z klas uczęszczała łącznie na 22 godziny lekcji religii w ciągu całego roku szkolnego⁹⁴.

Pod koniec 1956 r. zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Oświaty rodzice musieli kierować specjalne pismo do kierownika szkoły, wyrażając w nim wolę, aby dzieci pobierały naukę religii w szkole, ponieważ stała się ona przedmiotem nadobowiązkowym. Po dopełnieniu wszystkich formalności nauczanie religii ponownie rozpoczęło się z początkiem 1957 r. Jednocześnie przypomniano o złożeniu stosownego oświadczenia przy rozpoczęciu nauki w klasie I oraz w nowej szkole. Odpis pisma składano również w kancelarii parafialnej⁹⁵.

Ze względu na rozległe terytorium parafii działoszyńskiej istniała potrzeba zorganizowania dla wiernych kaplic w celu łatwiejszego umożliwienia im korzystania z sakramentów i nauczania wiary. Do momentu wybudowania kaplicy w Trębaczewie⁹⁶, mieszkańcy mogli korzystać jedynie z kościoła parafialnego w Działoszynie, w którym odbywały się wszystkie nabożeństwa i przygotowanie do sakramentów dla dzieci

⁹³ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela III Adwentu, 13 XII [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela XIII po Zesł. Ducha Św., 5 IX [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela XIV po Zesł. Ducha Św., 12 IX [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela XIV po Zesł. Ducha Św., 4IX [19]55, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela I po Objawieniu Pańskim, 9 I [19]55, brak paginacji.

⁹⁴ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, Świadectwa nr 5-27/1956, brak paginacji.

⁹⁵ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 4: Niedziela III Adwentu, 16 XII [19]56, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 4: Niedziela VI po Wielkanocy, 2 VI [19]57, brak paginacji.

⁹⁶ W Trębaczewie wybudowano kaplicę, w której początkowo odprawiano Mszę św. w jedną niedzielę miesiąca. Potrzeby wiernych były znacznie większe, a jednocześnie możliwości dwóch kapłanów z Działoszyna bardzo ograniczone. Dlatego istniała potrzeba utworzenia oddzielnej parafii. Niestety ze względu na wrogą działalność władz komunistycznych nie mogły zostać spełnione prośby wiernych o utworzenie samodzielnej parafii w Trębaczewie ani obietnica bp. Teodora Kubiny dotycząca spełnienia tych prośb.

i młodzieży. Jedynie katechizacja była prowadzona w miejscowej szkole powszechnej, w której także odbywało się poświęcenie pokarmów na stół wielkanocny, aż do oddania do użytku kaplicy w 1949 r.⁹⁷

Dopiero po zmianach politycznych, z ważnym dla dziejów Kościoła w Polsce uwolnieniem prymasa Stefana kard. Wyszyńskiego, nastąpiła tzw. odwilż polityczna. Wówczas zaistniała możliwość powoływania do istnienia nowych parafii. Dlatego bp Zdzisław Goliński dekretem z dnia 17 czerwca 1957 r. erygował parafię pw. Nawiedzenia NMP w Trębaczewie. Pierwszą Mszę św. w niedzielę 1 września 1957 r. odprawił nowo mianowany proboszcz ks. Stanisław Piwowarski, który wówczas zainicjował samodzielne życie parafialne w Trębaczewie i obok innych zajęć duszpasterskich podjął również zadanie nauczania religii⁹⁸.

Stopniowo już od 1958 r. i w latach sześćdziesiątych powracały utrudnienia i represje wobec Kościoła, i to na niespotykaną dotychczas skalę. Represje nie ominęły także katechizacji i obecności nauczania religii w szkole. *Kronika Szkoły* lapidarnie wspomina, że w 1958 r. „po pewnej przerwie w szkole jest prowadzona nauka religii rzymskokatolickiej, lecz nauka odbywa się na ostatnich godzinach”. W tym czasie parafia nie posiadała jeszcze sali katechetycznej, a nawet plebania nie posiadała podłączenia do sieci elektrycznej⁹⁹.

Podczas posiedzenia rady pedagogicznej przed nowym rokiem szkolnym w dniu 28 sierpnia 1958 r. na początku obrad, tuż po przedstawieniu porządku obrad, odczytano zarządzenie Ministerstwa Oświaty dotyczące szkoły świeckiej. Kierownik szkoły komentując zarządzenie, stwierdził, że wprowadzenie go w życie nie powinno napotykać na trudności, gdyż treść pisma okólnego była już wcześniej przedstawiana opinii publicznej podczas posiedzenia Gromadzkiej Rady Narodowej. Jednocze-

⁹⁷ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: VI Niedziela W. Postu – Palmowa, 21 III [19]48, brak paginacji.

⁹⁸ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 4: Niedziela X po Zesł. Ducha Św., 18 VIII [19]57, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 4: Niedziela XI po Zesł. Ducha Św., 25 VIII [19]57, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 4: Niedziela XII po Zesł. Ducha Św., 1 IX [19]57, brak paginacji; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie ze stanu parafii Trębaczów dekanatu Siemkowice diecezji częstochowskiej za rok 1957 od 1 września do 31 grudnia, brak paginacji.

⁹⁹ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie, 35; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie ze stanu parafii Trębaczów dekanatu Siemkowice diecezji częstochowskiej za rok 1958, brak paginacji; sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie ze stanu parafii Trębaczów dekanatu Siemkowice diecezji częstochowskiej za rok 1957 od 1 września do 31 grudnia, brak paginacji.

śnie zalecał, aby dokładnie wytłumaczyć treść zarządzenia uczniom na pierwszych lekcjach nowego roku szkolnego oraz, zachowując wszelkie środki ostrożności, w razie potrzeby indywidualnie rozmawiać z rodzicami. Członkowie rady pedagogicznej jednogłośnie zobowiązali się do pilnego przestrzegania zarządzeń okólnika i – jak zapisał sekretarz rady pedagogicznej Zdzisław Karolak – przyjęli jego treść „z wielkim zadowoleniem”. Jednocześnie stwierdzono, że w realizacji zarządzenia miało pomóc umieszczenie lekcji religii jako przedmiotu nadobowiązkowego na ostatnich lekcjach w każdej klasie. Następnie na wniosek nauczycielek Barbary Łada i Wandy Kurek postanowiono, aby wychowawcy klas zebrali pisemne deklaracje rodziców dotyczące uczestnictwa ich dzieci w lekcjach religii. Wychowawcy zostali zobowiązani do przechowywania pisemnych oświadczeń rodziców przez cały rok szkolny. Katarzyna Stodulska zaproponowała ponadto, aby nauczyciele przychodzili wcześniej do szkoły w celu dopilnowania, aby nikt „złośliwie nie zawiesił emblematów religijnych”, gdyż zgodnie z zarządzeniem ministra było to całkowicie zabronione. Postulat ten spotkał się z powszechnym uznaniem grona nauczycielskiego i został wprowadzony w życie¹⁰⁰. Działania te z pewnością były wynikiem obaw grona pedagogicznego o ewentualne oskarżenia dotyczące nieprzestrzegania zarządzenia Ministerstwa Oświaty. Należy przypuszczać, że wszystkie ustalenia podjęte podczas posiedzenia rady pedagogicznej były skrzętnie wypełniane, ponieważ nie zachowały się żadne ślady w protokołach kolejnych posiedzeń rady o uwagach na temat niestosowania wcześniejszych ustaleń o świeckości szkoły, jak miało to miejsce w przypadku niestosowania się do ustaleń w innych dziedzinach funkcjonowania szkoły.

Wyrazem nieprzychylnego nastawienia do religii katolickiej w szkole w Trębaczewie był fakt odnotowany w protokole rady pedagogicznej dotyczący obrzucenia śniegiem samochodu. Czynu tego dopuścili się uczniowie z innej szkoły, którzy – na co zwrócono uwagę – szli z rekolcji. Przy czym nauczycielka Henryka Leszczyk zaznaczyła, że te osoby gromadziły się w pobliżu miejscowej gospody, przypatrując się pijakom i wywoływanym przez nich awanturom, podając w ten sposób prawdziwy powód demoralizującego wpływu na ich zachowanie. Ponadto bliskie położenie gospody od szkoły wielokrotnie podnoszono

¹⁰⁰ *Położenie prawne kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór przepisów i dokumentów w/g stanu na dzień 1 października 1960 r.*, oprac. E. Małkiewicz – S. Podemski, Warszawa 1960, 74; ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 4: Protokół nr 1/1958/59, brak paginacji.

podczas posiedzeń rady pedagogicznej jako wpływające negatywnie na zachowanie uczniów¹⁰¹.

Od początku roku szkolnego 1958/1959 religii uczył ks. Stanisław Piwowski w wymiarze 8 godzin tygodniowo w klasach: V, VI oraz dwóch VII i katechetka Lucyna Moryń w pozostałych klasach w wymiarze 14 godzin tygodniowo. Ponadto w 7-klasowej szkole podstawowej w Niwiskach Górnych, znajdującej się na terenie parafii, Lucyna Moryń uczyła we wszystkich klasach, łącznie 8 godzin tygodniowo. Natomiast w 5-klasowej szkole podstawowej w Sadowcu ks. Piwowski katechizował 5 godzin tygodniowo. Do odległych od Trębaczewa Niwisk Górnych katechetka latem dojeżdżała rowerem, a zimą pieszo lub furmanką. Natomiast do Sadowca ks. Piwowski odległość 3,5 km pokonywał latem motorem, a zimą furmanką. Zarówno ks. Piwowski, jak i Lucyna Moryń jako katecheci religii rzymskokatolickiej byli w szkole nauczycielami tzw. „godzinowymi”, czyli na równych prawach jak pozostali członkowie grona pedagogicznego¹⁰². Przed rozpoczęciem roku szkolnego 1959/60 na konferencji nauczycieli po raz pierwszy w powojennych dziejach szkoły odnotowano obok 13 nauczycieli także nauczyciela religii. Wpisano do protokołu z tego posiedzenia także naukę religii, której liczba godzin tygodniowo wynosiła wówczas 23¹⁰³.

Jednak już 27 sierpnia 1960 r. podjęto na konferencji nauczycieli problematykę laicyzacji szkoły. W wyniku ożywionej dyskusji dotyczącej wprowadzenia w szkole „pełnej laicyzacji”, które jak stwierdzono: „nie napotka na wielkie trudności”, a z pewnością „przyczyni się do jednokierunkowego wychowania w duchu zasad naukowych”, postanowiono wyjaśnić mieszkańcom cele szkoły świeckiej, wychowywać w tym duchu powierzoną sobie młodzież i nie wprowadzać religii do szkoły¹⁰⁴.

1 września 1960 r. ks. Piwowski powiadomił referat szkolny Kurii Diecezjalnej w Częstochowie, że Lucyna Moryń została pismem z 27

¹⁰¹ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 4: Protokoły nr 4-5/1958/59, brak paginacji.

¹⁰² Podobnie wyglądała sytuacja w nauczaniu religii w kolejnym roku szkolnym 1959/1960. Lucyna Moryń nadal uczyła w Niwiskach Górnych w wymiarze 8 godzin tygodniowo i w Trębaczewie (klasy I-IV), co łącznie dawało 13 godzin tygodniowo. Ks. Piwowski natomiast uczył w wymiarze 5 godzin tygodniowo w Sadowcu i w Trębaczewie (klasy V-VII), co łącznie dawało 10 godzin tygodniowo. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 38; KURIA METROPOLITALNA W CZĘSTOCHOWIE – REFERAT KATECHETYCZNY (KMCzRK), sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 405-407.

¹⁰³ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 5: Protokół nr 1/1959/60, brak paginacji.

¹⁰⁴ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 5: Protokół nr 1/1960/61, brak paginacji.

lipca zwolniona przez Wydział Oświaty w Pajęcznie z funkcji nauczyciela religii z powodu, że „Pani nie wykazała tolerancji religijnej”. Jednocześnie katechetce nie wypłacono pensji za miesiąc sierpień. W piśmie zwrotnym L. Moryń napisała: „zarzut ten poniża moją godność osobistą” i poprosiła o poparte dowodami konkretne przejawy braku tolerancji z jej strony. Jednocześnie katechетка wskazała przejawy niesprawiedliwości ze strony Wydziału Oświaty, który nie wypłacił poborów za wakacje 1959 r. mimo kontraktu zawartego do 31 sierpnia 1959 r. L. Moryń do dnia 1 września nie otrzymała odpowiedzi, mimo wysłania pisma listem poleconym 11 sierpnia 1960 r.¹⁰⁵. Przypadek ten nie był odosobniony. W innych parafiach sytuacja wyglądała analogicznie z niewielkimi różnicami¹⁰⁶.

Pomimo początkowych trudności w Trębaczewie w klasach I-III odbywała się religia w zakresie 1 godziny tygodniowo. Klasy III, V-VII uczył ks. Piwowarski, klasy I-II i IV – katechетка. Łącznie było 410 dzieci i młodzieży. Pod koniec roku szkolnego 1960/61 nauka religii odbywała się tylko w jednej szkole w całej parafii, jednak katechizacją były objęte wszystkie dzieci (łącznie 560), gdyż zorganizowano już punkt katechetyczny w Niwiskach Górnych. Kontakt z rodzicami katechizowanych dzieci nieustannie podtrzymywano poprzez zamieszczanie informacji w zeszytach kontrolnych¹⁰⁷.

¹⁰⁵ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 457.

¹⁰⁶ W Mrzygłodzie w 1960 r. mimo rozpoczęcia się roku szkolnego ks. Zygmunt Woźniak musiał czekać na oficjalne zatwierdzenie etatu nauczyciela religii w szkole. Decyzja powiatowego urzędu szkolnictwa nadeszła po miesiącu oczekiwania, jednak urząd odmówił przyjęcia do pracy ks. Woźniaka, uzasadniając decyzję tym, że ksiądz budzi zastrzeżenia odnośnie dobrej współpracy z nauczycielami. Proboszcz także nie uzyskał pozwolenia na nauczanie w szkole i został obwiniony za zwłokę, ponieważ nie dopytywał się, czy podanie zostało już rozpatrzone. W związku z zaistniałą sytuacją proboszcz zorganizował nauczanie w punktach katechetycznych w parafii. Nieco inna sytuacja nastąpiła w parafii w Działoszynie. Przed rozpoczęciem roku szkolnego 1960/1961 proboszcz otrzymał od władz oświatowych zgodę na nauczanie religii jedynie w szkole podstawowej w Działoszynie. Jednakże z 26 godzin lekcyjnych, według ustalonych norm, ograniczono naukę religii do 4 godzin tygodniowo. Z opóźnieniem zezwolenia na katechizowanie dotarły do szkół w Kabałach, Raciszynie, Szczytach i Zalesiakach. Zob. Z. WOŹNIAK, *Bogu z Jego darów. Autobiografia*, Kraków 2010, 168-169; AKMCz, sygn. 133/102, Pismo ks. W. Kowalczyka do Kurii Diecezjalnej informujące o trudnościach w pracy duszpasterskiej w Działoszynie z 16 XI 1960 r., brak paginacji.

¹⁰⁷ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 409-411.

Tuż przed rozpoczęciem roku szkolnego 1961/1962 w dziejach nauczania religii w Trębaczewie rozpoczął się nowy rozdział, ponieważ władze państwowe usunęły religię z nauczania szkolnego, nawet jako przedmiotu nadobowiązkowego. Postępowanie to uzasadniano konsultacjami z rodzicami, także katolickimi, które doprowadziły do wniosku, że najlepszym i najkorzystniejszym rozwiązaniem będzie nauka religii poza szkołą. Jednocześnie 19 sierpnia 1961 r. minister oświaty wydał zarządzenie *W sprawie prowadzenia punktów katechetycznych*. Punkty te miały zostać zarejestrowane przez proboszczów albo administratorów parafii w powiatowych inspektoratach szkolnych, które miały nadzorować w nich nauczanie religii. Rozpoczęto organizowanie punktów katechetycznych w kościołach, kaplicach oraz domach prywatnych, wynajmowanych specjalnie do tego celu¹⁰⁸. Przy tym władze państwowe czyniły znaczne trudności mieszkańcom w wypadku wynajmowania swoich mieszkań dla celów katechetycznych, a niekiedy nawet stosowano wobec nich groźby zwolnienia z pracy i kary pieniężne¹⁰⁹.

Podczas posiedzenia rady pedagogicznej w dniu 27 sierpnia 1961 r. przedstawiono zarządzenie Ministerstwa Oświaty, z którego wynikał nakaz całkowitego usunięcia nauki religii ze szkół. W związku z tym postanowiono wyjaśniać cel szkoły laickiej podczas konferencji z rodzicami, tak aby uniknąć ewentualnych nieporozumień pomiędzy szkołą a rodzicami w tym zakresie¹¹⁰.

Pomimo wielkich trudności w nauczaniu wiary w roku szkolnym 1961/62 na terenie całej parafii w Trębaczewie objętych nauczaniem religii było 592 uczniów. Tylko jedno dziecko z IV klasy nie uczęszczało na religię. Klasy: I, II, IV, V posiadały po 4 grupy, natomiast pozostałe klasy – po 3 grupy. Dla każdej z grup przeprowadzono od 22 do 30 godzin katechezy¹¹¹. Wszystkie dzieci miały w tym czasie 1 godzinę re-

¹⁰⁸ *Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych*, w: P. RAINA, *Kościół w PRL. Dokumenty 1960-1974*, t. 2, Poznań 1995, 134-135; *List Episkopatu Polski do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań T. Żabińskiego w sprawie zarządzenia Ministra Oświaty o prowadzeniu punktów katechetycznych*, w: P. RAINA, *Kościół w PRL*, 136-137; J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 248.

¹⁰⁹ *Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych*, w: P. RAINA, *Kościół w PRL*, 134-135; *List Episkopatu Polski do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań T. Żabińskiego w sprawie zarządzenia Ministra Oświaty o prowadzeniu punktów katechetycznych*, 136-137; J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyna*, 249.

¹¹⁰ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 5a: Protokół nr 1/1961/62, brak paginacji.

¹¹¹ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 413-417.

ligii tygodniowo, poza klasami III i VII, które przygotowywały się do przyjęcia sakramentów. Zajęcia były prowadzone zgodnie z programem nauczania w sali na plebanii w Trębaczewie, której wyposażenie stanowiły jedynie stoliki i ławki. Czasami z powodu braku możliwości dojazdu do punktu katechetycznego w Niwiskach Górnych lekcje religii się nie odbywały. Wikariusz ks. Edward Sztama katechizował wówczas we wszystkich klasach. Niektóre grupy z klasy 1 uczyła Lucyna Moryń, a klasy trzecie ks. Stanisław Piwowarski¹¹².

Ponadto zorganizowano katechezę dla młodzieży od klasy VIII do X. W poszczególnych latach nauka religii sprowadzała się do następujących bloków tematycznych: Nauka i życie Pana Jezusa w klasie VIII, w IX klasie była historia Kościoła oraz dogmatyka katolicka w klasie X, a jej celem było wprowadzenie młodzieży w życie chrześcijańskie. W 1962 r. objęte tą formą katechezy były 32 osoby, a tylko jedna osoba nie uczęszczała na religię. Zajęcia prowadził ks. Piwowarski na plebanii. Mimo zorganizowania nauczania religii poza szkołą proboszcz widział jeszcze pilną potrzebę wybudowania urządzeń sanitarnych dla dzieci uczęszczających na katechizację¹¹³.

Nowa sytuacja spowodowana organizacją katechizacji wyłącznie w pomieszczeniach parafii wymagała wprowadzenia nowych rozwiązań w całej diecezji. Dlatego 20 listopada 1962 r. w godzinach 10.00-13.00 w Niższym Seminarium Duchownym w Częstochowie przy ul. Piotrkowskiej 17 odbyła się konferencja zorganizowana przez Referat Nauczania Wiary Kurii Diecezjalnej w Częstochowie, poświęcona organizacji nauczania wiary w diecezji¹¹⁴.

Inspektor Oświaty w Pajęcznie, któremu podlegała parafia w Trębaczewie, był wrogo nastawiony do nauki religii w szkołach, a następnie w punktach katechetycznych. Wyrazem tego były dotkliwe kary finansowe wobec duchownych, niestosujących się do zarządzeń władzy w sprawie rejestracji punktów katechetycznych. Konsekwencją niezapłacenia grzywien były rewizje i licytacje ruchomości na plebaniach. 18 kwietnia 1962 r. ks. Piwowarski odmówił osobistego tłumaczenia się z niezarejestrowania punktu katechetycznego w Trębaczewie, uzasadniając ten fakt,

¹¹² KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 415-417; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie ze stanu parafii Trębaczów dekanatu Siemkowice diecezji częstochowskiej za rok 1961, brak paginacji.

¹¹³ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 419; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusz o stanie parafii z okazji biskupiej wizytacji, brak paginacji.

¹¹⁴ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 461.

że była to sprawa kościelna, a nie jego indywidualna. To oświadczenie zostało potraktowane przez inspektorat bardzo surowo¹¹⁵ i przyczyniło się do nakładania kolejnych grzywien przez wydział oświaty i kultury¹¹⁶.

Tego typu działalność władz nie była odosobnionym przypadkiem. Dlatego też z inicjatywy ks. Zygmunta Zaborskiego, proboszcza z Wiewca, i ks. Wincentego Kowalczyka, proboszcza z Działoszyna, dziekani dekanatów: brzeźnickiego i siemkowickiego, a zwłaszcza dziekan siemkowicki ks. Tadeusz Wiśniewski, wystosowali tekst *Wyjaśnienia księży proboszczów powiatu pajęczańskiego do wiernych*, w którym przedstawili agresywną politykę władz państwowych w stosunku do Kościoła, powołując się na obowiązujące przepisy prawne¹¹⁷.

¹¹⁵ J. ZWIĄZEK, *Wiśniewski Tadeusz*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, 304; Z. WOŹNIAK, *Bogu z Jego darów. Autobiografia*, 176; Z. ZABORSKI, *Parafia Wiewiec. Zarys dziejów*, Częstochowa 1999, 196; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 415-417.

¹¹⁶ W niedługim czasie ks. Piwowarski otrzymał z Sądu Powiatowego w Pajęcznie wezwanie do stawienia się na rozprawę w charakterze oskarżonego w dniu 10 VI 1963 r. o godz. 9.00 w sądzie przy ul. Górnej. Rozprawa dotyczyła nieprowadzenia w okresie od 1 V 1962 r. do 16 IV 1963 r. kompletu ksiąg, w tym księgi inwentarzowej, przewidzianych w postępowaniu podatkowym. Sąd orzekł winę ks. Piwowarskiego i wyznaczył do zapłaty grzywnę w wysokości 2 tys. zł z zamianą w przypadku jej niezapłacenia na 20 dni aresztu. Ponadto ks. Piwowarski miał zapłacić 200 zł opłaty sądowej i wszystkie koszty postępowania w sprawie. Na proboszcza wielokrotnie w latach 60. nakładano grzywny za nieskładanie sprawozdań katechetycznych oraz dokonywano konfiskaty mienia w przypadku nieuregulowania nałożonych kar. Zob. APTRĘBACZEW, sygn. brak, Zajęcia Urzędu Skarbowego: Wezwanie IVK.21/66, Sentencja wyroku w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Pismo 16/63, Postanowienie Nr.Fn.I/4/67, Postanowienie Nr.Fn.III-38/63, Protokół zajęcia ruchomości nr 14/64, Postanowienie 230/63, Decyzja Nr.III-123/65, Zaświadczenie, Protokół zajęcia ruchomości, Obwieszczenie o licytacji, Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Pajęcznie – Wydział Finansowy do Administratora Parafii Rzymsko-Katolickiej w Trębaczewie z dn. 27 VI 1966 r., Pismo Nr.Fn.IV/33/66, Pokwitowanie, brak paginacji.

¹¹⁷ Podczas konferencji dekanalnej w dniu 13 X 1965 r. księża dekanalni postanowili, że w najbliższą niedzielę 17 X podpisane przez nich *Wyjaśnienie* zostanie odczytane z ambon. Nazajutrz Urząd Bezpieczeństwa wszczął śledztwo w tej sprawie. W związku z tym jedynie 7 księży odczytało z ambon tekst skierowany do wiernych, a pozostali tego nie uczynili z obawy przed grożącymi im konsekwencjami. Na rozprawach sądowych w Łodzi 23 i 27 V 1966 r. księża, którzy odczytali wyjaśnienie z ambon, potwierdzili swój udział w redagowaniu pisma. Jednak skazano za ten czyn tylko dziekanów ks. Wiśniewskiego – na 12 miesięcy więzienia i ks. E. Sowulę, dziekana brzeźnickiego – na 10 miesięcy. Obaj księża odbyli wyznaczoną karę. Ksiądz Piwowarski również został wezwany w tej sprawie do Sądu Wojewódzkiego w Łodzi

Pomimo trudności, które stawały nauczaniu religii powiatowe władze oświatowe, udało się kontynuować katechizowanie dzieci z całej parafii. Ks. Stanisław Piwowarski pełnił nawet w roku 1962/1963 funkcję wizytatora rejonowego katechizacji. W związku z tym wizytował katechezę w parafiach i odnotowywał swoje spostrzeżenia w specjalnych formularzach wizytacyjnych¹¹⁸. Ponadto w tym czasie przekazywał prefektowi katechizującemu w Wieluniu środki na nauczanie religii i duszpasterstwo młodzieży, ze względu na to, że z nauczania w Wieluniu korzystała młodzież z Trębaczewa¹¹⁹.

W Sadowcu od roku szkolnego 1963/64 powstała grupa przedszkolna, w której pogadanki prowadził wikariusz ks. Edward Sztama dla grupy 15 dzieci. Nauczanie religii w pozostałych klasach przebiegało podobnie do praktyki w latach poprzednich. W miejsce Lucyny Moryń w klasie pierwszej katechizację podjął proboszcz parafii. Poza 2 osobami z klasy V wszyscy uczniowie uczestniczyli w nauce religii, co stanowiło łącznie 591 osób (bez przedszkola). Zmianie uległa natomiast w stosunku do lat poprzednich sytuacja katechezy wprowadzającej w życie chrześcijańskie dla młodzieży. Katechezą tą objęto już 4 klasy, a w ostatniej omawiano etykę katolicką. Spośród 81 osób, które powinny uczęszczać na zajęcia, przychodziło tylko 51. W sumie w parafii katechezą dzieci i młodzieży objęto 655 uczniów¹²⁰.

Kolejny rok szkolny 1964/65 przyniósł zmianę na stanowisku katechety. W miejsce ks. Edwarda Sztamy nauczanie religii podjął wikariusz ks. Marian Cieśla, który prowadził katechezę przygotowującą do sakramentu bierzmowania w klasach V-VII. Pozostałe klasy katechizował ks. Piwowarski. Coraz więcej uczniów nie brało udziału w nauce religii, mimo utworzenia drugiego punktu katechetycznego w Sadowcu¹²¹.

w dniu 23 V 1966 r. w charakterze świadka. Zob. Z. ZABORSKI, *Parafia Wiewiec. Zarys dziejów*, 197; J. ZWIĄZEK, *Ks. Edward Sowula (1908-1982)*, CzWD 56 (1982) 8, 191-194; TENŻE, *Sowula Edward*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego*, 266; TENŻE, *Wiśniewski Tadeusz*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego*, 304; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Zajęcia Urzędu Skarbowego, Wezwanie IVK.21/66, brak paginacji.

¹¹⁸ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 465.

¹¹⁹ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 463.

¹²⁰ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 421-423.

¹²¹ W tym roku były to 4 osoby z klas V, 1 z VI, 3 z VII i 24 z klas VIII-XI. Jednocześnie 50 osób młodzieży pozaszkolnej uczęszczało na katechezę. Zob. KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 425-427; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie ze stanu parafii Trębaczew dekanatu Siemkowice diecezji częstochowskiej za rok 1964, brak paginacji.

W następnym roku szkolnym 1965/66 wszyscy uczniowie do VII klasy włącznie uczestniczyli w lekcjach religii. Ks. Cieśla dodatkowo uczył w klasach IV w oddanej do użytku salce katechetycznej, w której odbywały się już wszystkie lekcje religii w Trębaczewie. Jednak 13 uczniów z klas VIII-XI nie uczestniczyło w katechezie, ale wzrosła liczba młodzieży pozaszkolnej do 115 osób. Łącznie w parafii katechizowano 865 osób. Ponowna zmiana wikariusza w Trębaczewie nastąpiła przed rokiem szkolnym 1967/68. Odtąd ks. Marian Wątek katechizował od I do IV klasy w Niwiskach Górnych i Sadowcu oraz w klasach V-VIII w Trębaczewie. Wzrosła wówczas znacząco liczba nieuczęszczających na religię do 75 uczniów¹²². Kolejny rok szkolny przyniósł ze sobą następną zmianę wikariusza w parafii, którym został ks. Zdzisław Bednarz. Łącznie 748 dzieci i młodzieży uczyło się religii. Proboszcz katechizował w wymiarze 11 godzin w ciągu tygodnia, a wikariusz 18 godzin. Nadal prowadzono pogadanki religijne dla rodziców o roli wychowania opartego na nauce Chrystusa¹²³.

Jak wynika ze sprawozdania wizytacyjnego w 1968 r. w parafii znajdowały się 3 punkty katechetyczne – jeden na plebanii oraz dwa w wioskach. Salka na plebanii posiadała właściwe wyposażenie, na które składały się: ławki, stoliki, tablica, portrety papieża i biskupa. W Niwiskach Górnych uczył wikariusz, a w Sadowcu proboszcz, punkt ten często zmieniał swoją lokalizację. Oba miejsca katechizacji posiadały skromne wyposażenie, na które składały się jedynie ławki bez pulpity. Proboszcz uczył 12 godzin, a wikariusz 17 godzin tygodniowo. Spotkania z rodzicami dotyczące nauczania religii odbywały się 2 razy w roku szkolnym: przed Bożym Narodzeniem i po Wielkanocy. Ks. Piwowarski według oceny wizytatora diecezjalnego gorliwie troszczył się o katechizację w parafii¹²⁴.

Mieszkańcy wsi Niwiska Górne i Sadowiec zobowiązali się do złożenia od każdej rodziny 60 zł w ciągu roku za wynajem samochodu, którym ksiądz miał dojeżdżać na lekcje religii. Wizytator nauczania religii w diecezji ks. Jan Kubik stwierdził, że praca duszpasterska w parafii odbywała się „w dużej gorliwości i porządku”. Katechezy odbywały się systematycznie i prowadziły do pogłębiania życia duchowego dzieci i młodzieży, a wyrażało się to częstym przyjmowaniem Komunii

¹²² KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 429-435.

¹²³ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, 216; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 437.

¹²⁴ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 467.

św. Mimo upływu lat katechizacja parafialna odbywała się w trudnych warunkach. W 1969 r. punkt katechetyczny w Niwiskach Górnych jeszcze nie posiadał tablicy szkolnej. Jedynie w klasach drugich prowadzono katechizację w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Frekwencja była dobra. Księża prowadzili dzienniki katechizacji¹²⁵.

W latach 1970-1973 nadal katechizowano w salce parafialnej (posiadającej 2 pomieszczenia) oraz w 2 domach prywatnych: w Niwiskach Górnych (2 pomieszczenia) i w Sadowcu (1 pomieszczenie). Nauczanie religii odbywało się w oparciu o misję kanoniczną do nauczania prawd wiary dla świeckich katechetów, wydawaną przez Kurie Diecezjalną zawsze na prośbę proboszcza¹²⁶. Objętych katechizacją było wówczas ok. 600 uczniów klas I-VIII i ok. 40 uczniów ze szkół średnich. Ks. Stefan Fedyna (proboszcz od 1969 r.) katechizował 18 godzin tygodniowo, a katecheta Wiesław Derek – 20 godzin (w 1971 r. zastąpił go Bogdan Kaczmarek). Stan frekwencji na katechezie poprawił się w stosunku do lat wcześniejszych. W roku 1971 klasy: I, V i młodzież ze szkół średnich miała 1 godzinę katechezy ze względu na brak miejsca w salce katechetycznej oraz zajęcia obowiązkowe uczniów w szkole, które uniemożliwiały nauczanie w wymiarze 2 godzin tygodniowo w tych klasach. Jednak w następnym roku tylko grupa młodzieży miała 1 godzinę religii tygodniowo, a inni uczniowie 2 godziny tygodniowo. Dzieci uczyły się z katechizmu *Przyjdź Panie Jezu* autorstwa ks. Edwarda Materskiego i s. Natalii Hekker. Każde dziecko posiadało swój egzemplarz tego katechizmu. Lekcje religii rozpoczynały się od sprawdzenia wiadomości z poprzedniej katechezy. Następnie uczeń odczytywał czytankę z katechizmu i przy pomocy księdza wyjaśniał przeczytany tekst własnymi słowami. Dalej ksiądz wyjaśniał sens czytanki i zadawał pytanie, znajdujące się pod każdą czytanką w katechizmie. Zadaniem domowym uczniów było nauczenie się odpowiedzi na każde pytanie oraz przeczytanie zadanego tekstu na następną lekcję religii.

W ciągu roku szkolnego zostały zorganizowane 3 spotkania katechetów z rodzicami, w czasie których omawiano sprawy katechizacji i poszczególne uczniów. Nie prowadzono katechizacji przedszkolnej. Rodzice opłacali wynajem mieszkań, służących jako punkty katechetyczne w Niwiskach Górnych i w Sadowcu. Zainstalowano w nich nowe ławki szkolne, założono centralne ogrzewanie, urządzono szatnię i zakupiono pomoce katechetyczne. Problemem w pracy katechetycznej księży była

¹²⁵ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 7, 469.

¹²⁶ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 471-473.

frekwencja na lekcjach religii, która w klasie II sięgała 100%, a w kolejnych klasach gwałtownie malała, ze względu na mniejszą troskę rodziców o religijne wychowanie dzieci po I Komunii św.¹²⁷.

Od 1974 r. zamiast katechety świeckiego naukę religii podjął wikariusz ks. Henryk Dobranowski, a od 1977 r. ks. Bogusław Zielony. W tym czasie liczba uczniów szkoły podstawowej wahała się od 432 do 561, młodzieży szkół średnich od 72 do 120, a młodzieży pozaszkolnej od 10 do 26 osób. Katechizował zarówno proboszcz ks. Fedyna (ok. 8 godzin) jak i wikariusz (ponad 20 godzin). Podobnie kształtowała się liczba katechizowanych w następnych latach. Dzieci z Niwisk Górnych miały tylko 1 godzinę religii tygodniowo w kaplicy ze względu na konieczność długiego dojazdu. Niektóre klasy także w Trębaczewie miały 1 godzinę religii ze względu na fakt, że była tylko jedna sala, w której trudno było uzgodnić zajęcia katechetyczne z planem szkolnym, często ulegającym zmianom. Od 1978 r. wszystkie klasy miały po 2 godziny katechezy tygodniowo. Około 20 uczniów każdego roku nie uczęszczało na religię. W tym czasie nie funkcjonował katechetyczny punkt dojazdowy w Sadowcu. W sprawozdaniu za rok szkolny 1978/1979 dekanalny wizytator katechizacji ks. Ryszard Majchrzak podał zalecenia dotyczące zorganizowania katechezy dla dzieci przedszkolnych w niektórych parafiach dekanatu, ale w Trębaczewie dzieci te były już objęte nauczaniem religii¹²⁸.

Nauczanie religii w latach osiemdziesiątych XX w. w parafii w Trębaczewie zostało dokładnie opisane w dokumentach związanych z wizytacją kanoniczną parafii przez bp. Franciszka Musiela w 1982 r. W tym czasie na terenie parafii znajdowały się nadal 2 szkoły, a katechizacja była prowadzona na plebanii i mieszkaniu prywatnym w Niwiskach Górnych. Wszystkie dzieci uczęszczały na naukę religii poszczególnymi klasami, poza nielicznymi przypadkami, mimo że rodzice nie dokładali wielu starań, żeby kontrolować uczęszczanie swoich dzieci na katechezę, zgodnie ze słowami proboszcza: „Dbałość rodziców o nauczanie dzieci religii nie jest wystarczająca”. Rodzice zazwyczaj uczestniczyli w spotkaniach dotyczących katechezy. Klasy II, III i VIII miały po 2

¹²⁷ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 439-443, 477-483; APTREBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdania ze stanu parafii w Trębaczewie za lata 1970-1971, brak paginacji; sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie z katechizacji na rok 1972/3, brak paginacji.

¹²⁸ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 23, 445-455; APTREBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie za rok 1976, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania za lata 1977, 1979, brak paginacji.

godziny religii tygodniowo, a I, IV, V, VI i VII po 1 godzinie ze względu na niewielkie rozmiary salki katechetycznej. W niektórych latach tylko klasy II miały 2 godziny katechezy tygodniowo¹²⁹.

W latach osiemdziesiątych katechizacją w całej parafii objęto ponad 500 osób w każdym roku katechetycznym¹³⁰. Nauczaniem religii zajmowali się wikariusze: ks. Wojciech Krasowski (1980-1981) – 30 godzin tygodniowo, ks. Stanisław Pała (1981-1983) – 30 godzin tygodniowo, ks. Jerzy Dębski (1983-1986) – 31 godzin tygodniowo, ks. Adam Pasierb (1986-1987) – 29 godzin tygodniowo, ks. Andrzej Bugajski – 28 godzin tygodniowo¹³¹.

Sala katechetyczna w Trębaczewie w tym czasie znajdowała się na plebanii, a następnie w pomieszczeniach w dolnej części nowego kościoła. Najdalej położone domy dzieci uczęszczających na katechezę znajdo-

¹²⁹ APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Wizytacja parafii Nawiedz. NMP w Trębaczewie w dn. 18 i 19 września 1982 r. przez JE Ks. Bpa Franciszka Musiela, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół kanonicznej wizytacji rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej w dniach 18 i 19 września 1982 r. przez ks. Franciszka Musiela biskupa pomocniczego częstochowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusze o stanie parafii z okazji biskupich wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1984-1985, 1987-1988, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie za rok 1981, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 11 września 1989 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Stanisława Kosowskiego, brak paginacji; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1980/81, 1981/82, 1983/84, 1986/87, 1987/88, 1988/89, 1989/90, brak paginacji.

¹³⁰ APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie za rok 1981, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1984-1986, brak paginacji; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1980/81, 1981/82, 1982/83, 1983/84, 1984/85, 1985/86, 1986/87, 1987/88, brak paginacji.

¹³¹ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1980/81, 1981/82, 1982/83, 1983/84, 1984/85, 1985/86, 1986/87, 1987/88, brak paginacji; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1985, 1988, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 1 października 1986 r. przez ks. Stanisława Kosowskiego – dziekana i proboszcza działoszyńskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusz o stanie parafii z okazji biskupiej wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 11 września 1989 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Stanisława Kosowskiego, brak paginacji.

wały się w odległości 4 km, ale dzieci wówczas były dowożone samochodami. Powierzchnia całkowita salki wynosiła 18,5 m². W pomieszczeniu znajdowały się: krzyż, portrety papieża i biskupa diecezjalnego, mapa Ziemi Świętej, tablica na okolicznościową gazetkę, a także tablica szkolna. Dużą zaletą była instalacja ogrzewania centralnego. Podłoga była wykonana z desek i znajdowała się w dobrym stanie technicznym, podobnie jak pomalowane ściany z lamperią. Pomoce katechetyczne stanowiły: przeźrocza, rzutnik ekranu, flaneograf (graficzne przedstawienia postaci biblijnych) i pomoce dydaktyczne w formie różnorodnych wycińnek. Wszystkie były przechowywane w prywatnym mieszkaniu katechety. Podobne warunki lokalowe panowały w punkcie katechetycznym w Niwiskach Górnych, który znajdował się w domu prywatnym przy ul. Strażackiej 3¹³². Mimo dobrych warunków lokalowych do nauczania religii Urząd Wojewódzki w Sieradzu zezwolił na budowę 2 punktów katechetycznych na terenie parafii w Niwiskach Górnych i w Sadowcu, o czym Wydział Katechetyczny w Częstochowie poinformował proboszcza ks. Stefana Fedynę pismem z dnia 14 września 1981 r.¹³³.

¹³² Najdalej położone domy dzieci uczęszczających na katechezę znajdowały się w odległości 2 km od punktu katechetycznego. Powierzchnia całkowita, udostępniona dla celów nauczania religii, wynosiła 16 m². W pomieszczeniu znajdowały się obrazy świętych i krzyż, a także tablica ścienna. Dużą zaletą była instalacja ogrzewania centralnego. Podłoga była wykonana z desek i była w bardzo dobrym stanie, ściany natomiast były świeżo wymalowane i czyste. Wszelkie pomoce katechetyczne były przywożone do punktu przez katechetę. Zob. KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Stan i wyposażenie kaplicy katechetycznej w roku szkolnym 1980/81 – Trębaczew, brak paginacji.

¹³³ Pomimo udzielenia zgody, o którą proboszcz zresztą nie prosił, w parafii nie było potrzeby budowania kolejnych punktów katechetycznych, gdyż dzieci z Sadowca uczęszczały do szkoły w Trębaczewie i razem z miejscowymi uczniami chodziły na religię do salki parafialnej na plebanii. Poza tym w Niwiskach trwała budowa kaplicy mszalnej, która w przyszłości miała również stać się salą katechetyczną, a dotychczas katechizowano w domu prywatnym. Ponadto w budowanym kościele w Trębaczewie zaplanowano 2 pomieszczenia na nowe salki katechetyczne. Zresztą możliwości finansowe parafii nie były w stanie pokryć budowy kolejnych punktów katechetycznych ze względu na wysokie koszty budowy kościoła i pilniejsza wydawała się wówczas potrzeba wybudowania mieszkań dla organisty, gdyż mieszkał on poza parafią. W późniejszym czasie w Niwiskach Dolnych znajdowała się także kaplica, służąca do odprawiania nabożeństw, jednak nie uczono w niej religii. Zob. KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Pismo do Prześwietnej Kurii Diecezjalnej Częstochowskiej Wydziału Katechetycznego z dn. 25 września 1981 r., brak paginacji; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1988, brak paginacji.

W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, gdy katechizacja odbywała się wyłącznie przy parafii (w punktach katechetycznych), w szkole w Trębaczewie kładziono wielki nacisk na kształcenie uczniów w duchu socjalistycznym. Wyrazem tego były organizowane na terenie szkoły liczne konkursy dotyczące bohaterów socjalizmu, obchodzenie rocznic związanych z powstaniem PRL-u i Związku Radzieckiego, funkcjonowanie koła przyjaźni polsko-radzieckiej czy przekazywanie historii z podkreśleniem dokonań ZSRR. Wszystko to miało służyć wychowaniu przyszłych obywateli „w duchu ideologii socjalistycznej”¹³⁴. Ponadto w okresie przed przemianami ustrojowymi, czyli w latach, gdy nauczanie religii odbywało się poza szkołą, nastąpiło wiele zmian w szkole w Trębaczewie. W dniu 31 grudnia 1966 r. zmarł nagle długoletni kierownik Feliks Stodulski, którego staraniem wybudowano nową

¹³⁴ Jednocześnie w ówczesnych realiach szkolnych panował duży dystans do jakichkolwiek przejawów religijności, wyrażający się nie tylko brakiem religii w szkole. Władze komunistyczne wymagały zdecydowanego rozdziału państwa od Kościoła niemalże do czasu transformacji ustrojowej w 1989 r. Wyrazem tej polityki są zapisy pozostawione w protokołach szkolnych. Podczas posiedzenia rady pedagogicznej w dniu 28 V 1985 r. w referacie szkoleniowym podjęto temat: „Społeczna, moralna i służbowa odpowiedzialność nauczyciela za efekty pracy wychowawczej”. Jeden z nauczycieli – referent, stwierdził, że „nauczyciel nie tylko organizuje i kieruje procesem nauczania i wychowania, ale również pełni znaczącą rolę w środowisku lokalnym, wykazuje istotne zadania społeczne, kształtuje aktywny stosunek do obrony socjalizmu i pokoju”. W wyniku dalszej dyskusji nad referatem, nauczyciele sformułowali następujące wnioski: 1. Wszyscy wychowawcy winni przestrzegać zasad świeckości klas i szkoły; 2. Nauczyciele są zobowiązani na lekcjach ze swoich przedmiotów realizować treści dydaktyczne i wychowawcze zgodnie z zadaniami ustroju socjalistycznego; 3. Pracownicy pedagogiczni nie powinni być organizatorami i inicjatorami obrzędów i uroczystości kościelnych; 4. Uczniów należy wychowywać w duchu tolerancji socjalistycznych zasad moralnych. Także kolejne posiedzenie rady pedagogicznej stało się okazją do podjęcia referatu odnoszącego się do stosunku państwa do Kościoła pt. „Świeckość szkoły warunkiem tolerancji wyznaniowej i światopoglądowej”. Treść odnosiła się do państwa ludowego, które „nie jest religijne ani antyreligijne. Nie jest również neutralne światopoglądowo”. Stwierdzono jednocześnie, że strategia polityki PRL wobec Kościoła i ludzi wierzących opierała się na 2 typach zasad, były to: zasady prawne (wolności sumienia i wyznania; rozdziału Kościoła od państwa) i zasady ideowo-polityczne (m.in. prymatu celów politycznych klas robotniczych przed różnicami światopoglądowymi i wyznaniowymi). Jednocześnie podkreślono, że szkoły są instytucjami świeckimi, a całokształt nauczania i wychowywania w tych instytucjach miał charakter świecki. W konkluzjach zaznaczono, że „sprawa wyznaniowa jest sprawą osobistą, lecz nie jest sprawą osobistą realizacją treści socjalistycznych i ich interpretacja w trakcie nauczania”. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 21: Protokoły nr 4-5/1984/85, brak paginacji.

szkołę¹³⁵. Jego następcą od dnia 7 stycznia 1967 r. został Józef Żuberek, absolwent studium nauczycielskiego w Katowicach i Uniwersytetu Łódzkiego, który funkcję dyrektora szkoły pełnił aż do 1989 r.¹³⁶

Parafia w Trębaczewie od początku swojego samodzielnego funkcjonowania musiała zmagać się z nowymi problemami. Jednym z nich, obok budowy kościoła i budynków parafialnych, było zorganizowanie nauczania religii poza szkołą w punktach katechetycznych. Wielkie oddanie tej sprawie duszpasterzy wpłynęło na niemalże stuprocentowe uczestnictwo dzieci i młodzieży w katechezie parafialnej i bardzo wysoką frekwencję na nabożeństwach. Mimo trudności, wynikających z działań władz oświatowych, udało się zachować ducha religijnego w młodym pokoleniu.

6. Powrót religii do szkoły w III Rzeczypospolitej Polskiej

Od początku wprowadzenia systemu demokratycznego w Polsce szkoła posiadała dobrze przygotowaną do zawodu kadrę nauczycielską. Budynek szkolny pozostawał jednak w złym stanie¹³⁷. W 1989 r. w szkole pracowało 27 nauczycieli, a także 4 pracownice fizyczne, 2 kucharki, intendentka, sekretarka oraz palacz. Uczniów natomiast było 386. Jesienią 1989 r. zmieniła się sytuacja materialna nauczycieli. Pobory nauczycieli w latach 1989-1990 podlegały waloryzacji. Pod kierownictwem

¹³⁵ W nowym budynku szkolnym, oddanym do użytku w 1961 r., panowały bardzo dobre warunki do prowadzenia działalności edukacyjnej. Przed rozpoczęciem w nim nauki zorganizowano zebranie z rodzicami, podczas którego podjęto decyzję o odpowiednim stroju uczniów. Rodzice zgodzili się, aby ich dzieci nosiły ubrania z białymi kołnierzykami oraz obuwie z filcowymi podeszwami. Wpłynęło to na wysoki poziom czystości w nowej szkole oraz estetyczny wygląd uczniów. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, KP, t. 5a: Protokół nr 5/1961/62, brak paginacji.

¹³⁶ W roku szkolnym 1966/1967 po raz pierwszy naukę rozpoczęła klasa 8, tym samym szkoła stała się odtąd 8-klasowa. Wychowawczynią pierwszej w historii szkoły klasy 8 była Elżbieta Trawczyńska. W szkole pracowało 17 nauczycieli, a w 16 oddziałach uczyło się 491 uczniów. Zastępcą kierownika szkoły został Mirosław Szczepaniak. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie, 80-84.

¹³⁷ Ze ścian, na których pojawiał się grzyb, odpadały tynki. Ramy okienne były przegniłe, co powodowało wypadanie szyb podczas silnego wiatru, w złym stanie technicznym znajdowały się również drzwi, stoliki i krzesła oraz instalacje: centralnego ogrzewania, elektryczna i wodno-kanalizacyjna. Pomoce naukowe były bardzo zużyte, a 2 telewizory czarno-białe liczyły już 21 lat. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie, 86-87.

Związku Nauczycielstwa Polskiego przeprowadzono strajki nauczycieli także w sprawach materialnych, w których brali udział także pracownicy szkoły w Trębaczewie. W roku 1990 z pieniędzy Komitetu Rodzicielskiego przeprowadzono konieczne remonty w szkole¹³⁸.

Od dnia 15 sierpnia 1989 r., po odejściu na emeryturę Józefa Żuberkę, nowym dyrektorem szkoły został mgr inż. Bogumił Boratyn, pochodzący z Zamojszczyzny. Jego żoną była Danuta z domu Wielgosik, nauczycielka, pochodząca z Wydrzynowa. Nowy dyrektor ukończył studium nauczycielskie w Łowiczu i Akademię Rolniczą w Lublinie¹³⁹. Zastępcą dyrektora szkoły została mgr Janina Jeż, z domu Krzak, pochodząca z Trębaczewa, która podjęła pracę pedagogiczną w Trębaczewie po likwidacji szkoły w Sadowcu. Od 1999 r. została ona dyrektorem nowo utworzonego gimnazjum w Trębaczewie, a po niej tę funkcję pełniła od marca 2001 r. Barbara Janeczek. Następnie funkcję dyrektora szkoły podstawowej podjęła Maria Mostowska od dnia 1 września 2000 r.¹⁴⁰ i od 1 września 2015 r. Anna Szewczyk, będąca jednocześnie dyrektorem zespołu szkół: podstawowej i gimnazjum¹⁴¹.

¹³⁸ Udało się wówczas zagospodarować mieszkanie znajdujące się na parterze, wymieniono czworo drzwi wejściowych, w kuchni zorganizowano oddzielne pomieszczenia na umywalnię naczyń, obieralnię warzyw oraz magazyn artykułów spożywczych, a w piwnicy magazyn na ziemniaki i inne warzywa. Dostosowano w ten sposób kuchnię do obowiązujących wymogów sanitarnych. Zakupiono ponadto elektryczny wyparacz do naczyń, sztukę, zastawę stołową oraz pierwszy kolorowy telewizor dla szkoły. Dzięki zagospodarowaniu niewykorzystywanego przez wiele lat gabinetu lekarskiego oraz jednego mieszkania nauczycielskiego, udało się zorganizować dodatkową salę lekcyjną, w której mogły się odtąd uczyć 2 oddziały pierwszej klasy jednocześnie podczas pierwszej zmiany szkolnej. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 87-89.

¹³⁹ Ważnym wydarzeniem pod koniec jego działalności była rozbudowa szkoły, którą rozpoczęto w październiku 1998 r., a także remont generalny starej części budynku. Ponadto w tym okresie wielu nauczycieli podniosło swoje kwalifikacje poprzez ukończenie studiów wyższych. Dyrektor Boratyn odpowiadał również za wprowadzenie w szkole reformy oświaty z 1999 r., wprowadzającej 6-letnie szkoły podstawowej i 3-letnie gimnazja. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 85, 96-107.

¹⁴⁰ Jej staraniem w dniu 1 VI 2009 r. patronem szkoły podstawowej został ks. Jan Twardowski. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 102; <http://e-bip.pl/Start/12380/PersonalInformation/1297/47>, [11.10.2018]; <http://zstrebaczew.szkolnastrona.pl/art,308,n>, [11.10.2018].

¹⁴¹ <http://www.e-bip.pl/Start/12380/About/1953>, [11.10.2018]; *DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO Z DNIA 16 CZERWCA 2015 R., poz. 2429 (Uchwała nr VIII/49/15 Rady Miejskiej w Działoszynie z dnia 8 maja 2015 r. w sprawie utworzenia Zespołu Szkół w Trębaczewie)*.

W latach 1990-1993 nastąpiły zmiany w szkolnictwie, które nie omiły także szkoły w Trębaczewie. Zmniejszono wówczas liczbę godzin dydaktycznych z 600 do 480 we wszystkich klasach, zlikwidowano koła przedmiotowe, a w starszych klasach większość zajęć wyrównawczych, zmniejszono liczbę godzin z wychowania fizycznego z 4 do 2 oraz ograniczono liczbę godzin z języka polskiego, matematyki, fizyki, chemii. Wpłynęło to na zmiany w stanie osobowym grona pedagogicznego¹⁴². Staraniem dyrektora szkoły udało się przeprowadzić remont budynku szkolnego, który znajdował się wcześniej w bardzo złym stanie¹⁴³. Szkoła podlegała w tym czasie Kuratorium Oświaty w Sieradzu, także pod względem finansowym. W 1994 r. z ramienia Delegatury Kuratorium Oświaty w Wieluniu mgr Stanisław Sobczak przeprowadził w niej wizytację. Praca szkoły i kierującego nią dyrektora została oceniona jako wyróżniająca¹⁴⁴.

W wyniku prac Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu RP i KEP podjęto w dniu 27 czerwca 1990 r. decyzję o wprowadzeniu nauczania religii do szkół państwowych w wymiarze 2 godzin tygodniowo zgodnie

¹⁴² W Szkole w 1990 r. uczyli następujący nauczyciele: Bogumił Boratyn, Janina Jeż, Dorota Dłubak, Władysława Hałaczekiewicz, Czesław Hałaczekiewicz, Barbara Janecek, Teresa Kaczmarek, Marian Konieczny, Elżbieta Kozak, Alicja Leszczyk, Wiktorina Leszczyk, Janina Leszczyk, Ewa Fleran, Maria Mostowska, Andrzej Olejnik, Robert Parnowski, Bożena Piątek, Genowefa Skawińska, Wirginia Sterczewska, Dorota Rabinia, Mirosława Tarnowska, Sabina Wojtał, Elżbieta Sokołowska, Dorota Kotyla, którą zastąpiła Wiesława Klimczak, Dorota Kiedos, Dorota Piekarcz. Religii uczyli: ks. Andrzej Bugajski i Henryk Leszczyk. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 89-91; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdanie z katechezy szkolnej w roku szkolnym 1990/91, brak paginacji.

¹⁴³ Przetarg na remont wygrała prywatna firma budowlana mgra inż. Romana Drzazgi. Sporządzono dokładną dokumentację osób pracujących w czynie społecznym. Udało się uzyskać 1 mld 150 mln zł dofinansowania, za które wymieniono 216 okien, 40 drzwi i całą instalację elektryczną. Dokonano odkrycia fundamentów i odgrzybienia ścian oraz ich zaizolowania, gdyż tych koniecznych prac nie przeprowadzono podczas budowy szkoły w latach 1960-1961. Pomalowano ściany wewnątrz budynku szkolnego oraz odnowiono jego elewację zewnętrzną. Dzięki życzliwości prezes cementowni „Warta” Zofii Kachlik, sala gimnastyczna i korytarze zostały pomalowane przez pracowników cementowni. W latach 1990-1994 z funduszy komitetu rodzicielskiego cały teren szkoły został ogrodzony. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 91-92.

¹⁴⁴ Na tak wysokie noty z pewnością wpłynęły jego starania o uzyskanie funduszy m.in. z Fundacji Pomocy Wsi Polskiej (100 mln zł) i przeprowadzone remonty. Zob. ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 92-93.

z decyzją Ministra Edukacji Narodowej prof. Henryka Samsonowicza¹⁴⁵. W ustawie o systemie oświaty z 7 września 1991 r. i w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków nauczania religii w szkołach publicznych uznano prawo rodziców do religijnego wychowania swoich dzieci, na życzenie których szkoły publiczne zorganizowały naukę religii. Gwarancje te zostały umieszczone także w nowym konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską w dniu 28 lipca 1993 r.¹⁴⁶.

Po przywróceniu nauczania religii do szkół w roku szkolnym 1990/1991, objęto tym przedmiotem wszystkie oddziały szkoły podstawowej i przedszkola. Religia stała się w szkole przedmiotem fakultatywnym i była organizowana na życzenie rodziców. Przygotowywanie podręczników do katechezy znalazło się w kompetencji władzy kościelnej, która przedkładała je do wiadomości władzom oświatowym. Nauczanie religii w Trębaczewie podjęli księża pracujący w parafii oraz katecheci świeccy, którzy ukończyli studia teologiczne. Dopiero taka sytuacja umożliwiła spełnienie zaleceń władzy diecezjalnej, która już przed 1989 r. postulowała wprowadzenie 2 godzin religii tygodniowo dla wszystkich uczniów. Początkowo jednak tylko klasy II miały 2 godziny katechezy w tygodniu. W tym czasie w szkole uczyło się 360 uczniów, a tylko 4 nie uczęszczało na religię. We wszystkich klasach w szkole znajdował się krzyż¹⁴⁷.

W roku szkolnym 1991/1992 sytuacja religii jako przedmiotu szkolnego nadal była w stadium organizacyjnym. Klasy II i VIII oraz przed-

¹⁴⁵ ASPTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczewie, 89-90; *Kościół Katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk – W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, 259.

¹⁴⁶ Dz. U. 1991 nr 95, poz. 425 z późn. zm.; Dz. U. 1992 nr 36, poz. 155 z późn. zm.; Dz. U. 1998 nr 51, poz. 318; W. GÓRALSKI, *Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w Konkordacie z 1993 r.*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), 46-52.

¹⁴⁷ J. ZWIĄZEK, *Z dziejów nauczania religii w diecezji częstochowskiej (1925-2005)*, w: *Jubileusz 80-lecia działalności katechetycznej w Kościele Częstochowskim (1925-2005)*, red. N. Pikuła, Kraków – Częstochowa 2005, 62-63; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusz kanonicznej wizytacji parafii w archidiecezji częstochowskiej, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół wizytacji parafii Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej przez ks. bpa częstochowskiego Stanisława Nowaka w dniach 23 i 24 września 1989 r., brak paginacji; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Stan katechizacji w parafii Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny w Trębaczewie, brak paginacji; sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1988/89, 1990/91, brak paginacji.

szkole miały już po 2 godziny katechezy. Część godzin była opłacana przez szkołę (8 godzin), a część przez parafię (7 godzin i 4 w przedszkolu). Wkrótce jednak nauczyciele religii otrzymywali pensje szkolne tak jak pozostali nauczyciele zatrudnieni w szkole i stali się pełnoprawnymi członkami rady pedagogicznej, przyjmując jednocześnie wszystkie obowiązki, które wypełniali inni nauczyciele. Jeszcze w roku 1993/1994 klasy Ia, Ib i oddziały przedszkolne miały po 1 godzinie religii tygodniowo. W kolejnych latach wszystkie klasy szkoły i przedszkola zostały objęte 2 godzinami religii w tygodniu. Sama sytuacja tego przedmiotu w systemie szkolnym została uregulowana ostatecznie w wyniku zawarcia konkordatu ze Stolicą Apostolską w dniu 28 lipca 1993 r.¹⁴⁸.

Od roku 1999/2000 w wyniku reformy edukacji zostały wprowadzone gimnazja i skrócono naukę w szkole podstawowej do 6 klas. Wówczas utworzono także gimnazjum w Trębaczewie, w którym od początku istnienia było również nauczanie religii w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Od początku działalności gimnazjum do roku szkolnego 2018/2019 katechizowali w nim księża wikariusze, a także proboszcz ks. Piotr Wyrwich. Wikariusze ponadto uczyli religii w klasach przygotowujących się do I Komunii św. Natomiast katechetki podjęły katechizację w szkole podstawowej i w przedszkolu, poza początkowym okresem do 1992 r., gdy w przedszkolu uczył wikariusz ks. Andrzej Bugajski, i rokiem 2007/2008, gdy uczył ks. Janusz Motyka. W nowych warunkach szkolnych na katechezę uczęszczały prawie wszystkie dzieci i młodzież, z nielicznymi wyjątkami ze względu na inne wyznanie¹⁴⁹.

Nauczanie religii odbywało się w nowych warunkach szkolnych na podstawie misji kanonicznej wydawanej przez Wydział Katechizacji Dzieci i Młodzieży Kurii Diecezjalnej w imieniu biskupa diecezjalnego. Podanie zawierało szczegółowe dane szkoły i katechety wraz z przebiegiem jego dotychczasowej pracy katechetycznej oraz prośbę zainteresowanego, a nadto musiało być podpisane przez proboszcza parafii, na terenie której znajdowała się szkoła¹⁵⁰.

¹⁴⁸ *Konkordat Państwo-Kościół. Dokumenty i komentarz*, Warszawa 1997, 33-39.

¹⁴⁹ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania katechetyczne z lat 1992-2003, brak paginacji; APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1993-1994, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 18 października 1995 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Kanonika Zdzisława Nogaja, brak paginacji.

¹⁵⁰ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Prośby o wydanie misji kanonicznej z lat 1999-2008, brak paginacji.

Niżej przedstawiono listę katechetów, którzy zajmowali się nauczaniem religii dzieci i młodzieży od 1990 r.

TABELA NR 1

KATECHECI W SZKOLE I W PRZEDSZKOLU W TRĘBACZEWIE W LATACH 1990-2018

Lp.	Imię i nazwisko	Okres pracy
1	ks. Andrzej Bugajski	1990-1992
2	Henryk Leszczyk	1990-1991
3	Agnieszka Marek (Cygan)	1991-2000
4	ks. Sylwester Tronina	1992-1995
5	Małgorzata Ozga	1995-1997
6	ks. Roman Perczak	1995-1997
7	ks. Dariusz Bełzek	1997 (V-X)
8	Aurelia Węgorek (Kłos)	1997-1998
9	ks. Piotr Wyrwich	1997-2002
10	Halina Szelağ	1998-1999
11	ks. Adam Szwedzik	1999-2002
12	Aleksandra Drab (Kuc)	2000-
13	ks. Zbigniew Jeż	2002-2003
14	ks. Grzegorz Kośny	2003-2005
15	ks. Janusz Motyka	2005-2008
16	ks. Eugeniusz Krzyśko	2007-2008, 2011-2012
17	ks. Grzegorz Wierzba	2008-2014
18	Ewa Włodarczyk	2011-2012
19	ks. Cezary Mastalerz	2014-2015
20	ks. Michał Solarczyk	2015-2017
21	ks. Michał Widera	2017-

ŹRÓDŁO: KMCZRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Organizacja katechizacji w parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie, brak paginacji; sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdanie z katechezy szkolnej w roku szkolnym 1990/91, brak paginacji; sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdanie ze stanu katechizacji za rok szkolny

2004/05, brak paginacji; sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1-2: Sprawozdania katechetyczne z lat 2003-2014, brak paginacji; ASTRĘBACZEW, sygn. brak, Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie, 94; <https://sptrebaczew.edupage.org/about/?subpage=2>, [11.10.2018].

Przemiany ustrojowe w Polsce wpłynęły na uregulowanie działalności Kościoła, w tym także w zakresie nauczania religii, która powróciła do szkół. W Trębaczowie zadanie katechizacji podjęli zarówno miejscowi duszpasterze, jak i przygotowani odpowiednio do tego zadania osoby świeckie. Po wielu latach przeróżnych przeciwności, nastąpiła swobodnego korzystania z nauczania religii przy odpowiedniej liczbie przygotowanych do tego zadania katechetów. Niestety, mimo objęcia nauczaniem religii prawie wszystkich uczniów, stopniowo zaczął pojawiać się rozdźwięk pomiędzy katechezą szkolną a uczestnictwem w praktykach religijnych dzieci i młodzieży.

7. Pozaszkolne nauczanie prawd wiary w Trębaczowie

Działalność katechetyczna prowadzona w szkołach lub salach parafialnych miała za zadanie doprowadzić dzieci i młodzież do głębszego uczestnictwa w praktykach religijnych. Obok katechezy szkolnej, ważną rolę w wychowaniu religijnym odgrywało pozaszkolne nauczanie prawd wiary, które dokonywało się głównie w kościele parafialnym. Od początku funkcjonowania szkoły powszechnej Trębaczew znajdował się w granicach parafii św. Marii Magdaleny w Działoszynie aż do utworzenia samodzielnej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczowie w 1957 r. W tym czasie wierni uczęszczali na nabożeństwa i spotkania katechetyczne przygotowujące do sakramentów do kościoła parafialnego w Działoszynie, a następnie do kaplicy w Trębaczowie. Po erygowaniu samodzielnej parafii całość działalności parafialnej przeniosła się do kaplicy, a następnie nowego kościoła oraz kaplic dojazdowych w Niwiskach Górnych i Niwiskach Dolnych, do czasu włączenia tych miejscowości w granice parafii w Pajęcznie¹⁵¹. Nowo powstałą parafią w Trębaczowie admini-

¹⁵¹ W kaplicy w Niwiskach Górnych mieszkańcy domagali się częstszej obecności kapłana, ponieważ Msze św. odprawiano tam jedynie co 2 tygodnie. Z tego powodu starali się oni o zmianę granic parafii. Jednocześnie proboszcz ks. S. Fedyna uważał, że przekazanie opieki nad Niwiskami księżom z Pajęczna odciążałoby parafię w Trębaczowie. Z tych powodów za zgodą władzy diecezjalnej już w 1993 r. w Niwiskach Górnych duszpasterzowali księża z parafii Wniebowzięcia NMP

strowali kolejni proboszczowie, będący odpowiedzialni za nauczanie prawd wiary: ks. Stanisław Piwowarski, ks. Stefan Fedyna (od 1969 r.), którego staraniem wybudowano nowy kościół parafialny, a po jego przejściu na emeryturę w 1995 r. ks. Roman Perczak (od 30 kwietnia 1995 r.), który ze względu na zły stan zdrowia przeniósł się do parafii w Krasicach i zmarł w 2000 r. Kolejnym proboszczem parafii w Trębaczewie został ks. Piotr Wyrwich (w okresie 1997-2002), a po nim zmarły nagle ks. Janusz Bacia (od 2002 r. do 2005) i od 2006 r. ks. Eugeniusz Krzyśko, który przeprowadził generalny remont kościoła i plebanii oraz ich otoczenia¹⁵².

Od momentu utworzenia szkoły powszechnej w Trębaczewie w II Rzeczypospolitej nauka religii obejmowała nie tylko realizację treści programowych, ale także praktyki religijne dzieci i młodzieży. Dyrekcja szkoły z prefektem szkolnym ustalała czas i formę uczestnictwa uczniów w nabożeństwach, a nauczyciele religii oraz innych przedmiotów sprawowali nad nimi opiekę¹⁵³. Poza katechizacją w szkole uczniowie brali udział w nabożeństwach odprawianych w kościele, podczas których kazania do dzieci głosił proboszcz albo prefekt, oraz uczęszczali na katechizację parafialną, zwłaszcza przed przyjęciem kolejnych sakramentów¹⁵⁴. Najczęściej młodzież korzystała podczas nabożeństw z książeczek pt. *Ojciec nasz* i *Zdrowaś Marja*. Specjalna spowiedź dla

w Pajęcznie. W związku z tym w parafii w Trębaczewie nie było już punktów dojazdowych, w tym katechetycznych. Od 1995 r. Niwiska Górne należały już formalnie do parafii Pajęczno. Zob. APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół wizytacji parafii Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej przez ks. bpa częstochowskiego Stanisława Nowaka w dniach 23 i 24 września 1989 r., brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1993, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 18 października 1995 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Kanonika Zdzisława Nogaja, brak paginacji; *Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993*, red. J. Mielczarek – M. Mikołajczyk, Częstochowa 1993, 194, 359.

¹⁵² APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 18 października 1995 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Kanonika Zdzisława Nogaja, brak paginacji; J. ZWIĄZEK, *Z przeszłości kościelnej Działoszyzna*, 393-394.

¹⁵³ *Rozporządzenie Min[isterstwa] Wyzn[añ] Relig[ijnych] i Ośw[iecenia] Publ[icznego] o nauce szkolnej religii katolickiej z dnia 9 grudnia 1926 r.*, WD 2 (1927) 1, 11.

¹⁵⁴ D. OLSZEWSKI, *Przepowiadanie kościelne w II Rzeczypospolitej (1918-1939). Zarys problematyki badawczej*, SaecCh 1 (1994), 51-52.

dzieci szkolnych odbywała się 2 razy w ciągu roku z okazji uroczystości św. Stanisława Kostki i świąt wielkanocnych¹⁵⁵.

Do I spowiedzi i I Komunii św. przystępowały wówczas dzieci z klas III i IV, które przygotowywały się do przyjęcia tych sakramentów w ciągu 2 miesięcy (maj-czerwiec). Nauki katechizmowe przed I Komunią św. odbywały się w kościele i były prowadzone przez proboszcza, który ponadto zamiennie z prefektem szkolnym głosił dzieciom dwudniowe rekolekcje przed świątami wielkanocnymi. Zwyczajowo każdy rok szkolny i katechetyczny rozpoczynał się i kończył specjalną Mszą św., odprawianą w pierwszym i ostatnim dniu nauki o godz. 8.00 w kościele w Działoszynie¹⁵⁶.

Od 16 kwietnia 1945 r. rozpoczęły się w parafii w Działoszynie, po raz pierwszy po wojnie, zapisy dzieci na naukę katechizmu przed I spowiedzią i I Komunią Świętą¹⁵⁷. Nauka katechizmu odbywała się 2 lub 3 razy w tygodniu (w poniedziałki, środy i piątki, bądź we wtorki i w piątki). Wraz z dziećmi na niektóre spotkania przybywali także ich rodzice. W kolejnych latach przygotowanie do I Komunii św. odbywało się podobnie, jednak rozpoczynało się jesienią, a dzieci, które nie zostały o tej porze zapisane i nie brały udziału w katechezach, nie mogły dołączyć do grupy przygotowującej się do sakramentów wiosną, po wznowieniu nauki katechizmu. W okresie zimowym nauczanie katechizmu było zadaniem rodziców w domach rodzinnych¹⁵⁸.

¹⁵⁵ AACz, sygn. KB 87, 21-23.

¹⁵⁶ W dniu 3 IX 1947 r. nabożeństwo dla dzieci rozpoczynających naukę odbyło się w o godz. 8.30. Zob. AACz, sygn. KB 87, 22-24; APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela VII po Ziel. Św., 8 lipiec [19]45, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XV po Ziel. Św., 2 IX [19]45, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XIV p. Z. Św., 31 VIII [1945], brak paginacji.

¹⁵⁷ Rejestracja dotyczyła dzieci urodzonych w 1934 r. i wcześniej. Prowadzona była w okresie całego tygodnia w kancelarii parafialnej przy ul. Bankowej w godzinach 10.00-12.00 i 15.00-17.00.

¹⁵⁸ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela II po Wielkanocy, 15 IV [19]45, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela III po Wielkanocy, 22 IV [19]45, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Wielkanoc, 28 III [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XVI po Ziel. Św., 5 IX [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XXIII po Ziel. Św., 24 X [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Wielkanoc, 9 IV [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XXIV po Zesł. Ducha Św., 11 XI [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela I p. W. – Przewodnia, 1 IV [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XIII p. Zesł. Ducha Św., 31 VIII [19]52, brak paginacji.

Proboszcz prosił, aby dzieci na pierwszą naukę katechizmową przynosiły ze sobą kartki od rodziców, na których miały znaleźć się następujące dane: data urodzenia, miejsce zamieszkania i informacja o przyjęciu chrztu. Ksiądz Wincenty Kowalczyk usilnie prosił rodziców, aby dopilnowali uczenia się przez dzieci katechizmu. Podczas spotkań korzystano z katechizmu autorstwa ks. Rocha Filochowskiego, a w sytuacji, gdy nie można było kupić nowych egzemplarzy, o czym informował proboszcz w 1952 r., zadaniem rodziców było postaranie się o katechizmy używane¹⁵⁹. Proboszcz informował parafian, aby w celu ułatwienia dzieciom nauki przynosili do zakrystii niepotrzebne katechizmy, które mogły dalej służyć innym dzieciom, oraz wielokrotnie przypominał rodzicom o ich obowiązku dopilnowania, aby dzieci uczestniczyły w katechezach przed I Komunią św.¹⁶⁰ Ponadto zachęcał, żeby dzieci, które nie mogły być dopuszczone do sakramentów spowiedzi i Eucharystii, ponownie rozpoczęły przygotowanie, aby mogły przyjąć te sakramenty w następnym roku¹⁶¹.

W 1949 r. i w kolejnych latach do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej przyjmowano uczniów uczęszczających do 4 klasy szkoły podstawowej. Proboszcz często przypominał w czasie ogłoszeń parafialnych o obowiązku pogłębiania wiary katolickiej także w postaci nauczania prawd katechizmowych. Gdy w kościele było zbyt zimno, nauki katechizmowe odbywały się w sali parafialnej. W wakacje 1953 r. do parafii w Działoszynie na miesięczne praktyki duszpasterskie przybył alumn Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie po 5. roku studiów – Franciszek Marusarz, pochodzący z Poronina pod Zakopa-

¹⁵⁹ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela Przewodnia/Biała, 2 IV [19]46, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XVII po Ziel. Św., 12 IX [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XIX po Ziel. Św., 26 IX [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela III p. Wielkanocy, 8 V [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela V p. Wielk., 22 V [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela, 29 V [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XVI po Ziel. Św., 5 IX [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XIV po Zesł. Ducha Św., 7 IX [19]52, brak paginacji.

¹⁶⁰ Zdarzały się wypadki, że dzieci wychodziły z domu do kościoła, ale nie przychodziły na naukę katechizmu albo podczas przerwy przedwcześnie wracały do domów. O takich przypadkach rodzice byli informowani osobiście przez księdza proboszcza.

¹⁶¹ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XIV po Zesł. Ducha Św., 7 IX [19]52, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XVI p. Zesł. Ducha Św., 21 IX [19]52, brak paginacji.

nem. W tym czasie prowadził katechezę dla dzieci przygotowujących się do I spowiedzi i I Komunii św.¹⁶².

W 1947 r. I spowiedź i I Komunia św. odbyły się w parafii w dniach 7-8 lipca. Pierwsza spowiedź odbyła się w poniedziałek o godz. 16.00, a I Komunia św. we wtorek o godz. 7.00. Rodzice byli zachęcani przez proboszcza, aby razem z dziećmi przystąpili do sakramentów świętych. Ponadto proboszcz prosił, aby dzieci przywożono furmankami już na godz. 6.30 w dniu I Komunii św. w celu pobożniejszego udziału w uroczystości bez zmęczenia drogą przebytą na pieszo. Ponadto zachęcał, by te dzieci z dalszych wiosek, których rodzice nie posiadali koni, zostały zabrane przez ich sąsiadów¹⁶³. Wcześniej odbywał się egzamin, po którym dzieci otrzymywały specjalne zaświadczenia, uprawniające do przyjęcia tych sakramentów. Przygotowanie do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej obejmowało poza spotkaniami z dziećmi również specjalne spotkania z rodzicami, podczas których były omawiane szczegóły przygotowania i samych uroczystości. W czerwcu 1954 r. w parafii wprowadzono nowe katechizmy do nauki religii przed I spowiedzią i I Komunią św. W tym roku dzieci komunijne udały się do Częstochowy na pielgrzymkę, podczas której zrobiono wspólne zdjęcia. W następnym roku również dzieci pielgrzymowały koleją na Jasną Górę pod opieką rodziców¹⁶⁴.

¹⁶² APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XII po Ziel. Św., 4 IX [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela IV po Zesł. Ducha Św., 21 VI [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela w Okt. Serca P.J. (III po Z. Św.), 3 VI 1951, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XXII po Zesł. Ducha Św., 14 X [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela VIII p. Zesł. Ducha Św., 19 VII [19]53, brak paginacji.

¹⁶³ W roku 1949 I spowiedź i I Komunia św. odbyły się w dniach 20-21 lipca.

¹⁶⁴ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela V p. Z. Św., 29 VI [19]47, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela VI p. Z. Św., 6 VII [19]47, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela IV po Ziel. Św., 13 VI [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela VI p. Z. Św., 17 VII [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela VI po Ziel. Świętach, 24 VI [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela 4 po Ziel. Św., 10 VI [19]51, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela IV p. Zesł. Ducha Św., 29 VI [19]52, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela Przewodnia – p. Wielk., 20 IV-1952, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela w Oktawie Najśw. Serca P. Jezusa, 27 VI [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela w Oktawie Najśw. Serca P. Jezusa, 27 VI [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela XI po Zesł. Ducha Św., 22 VIII [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela VII po Zesł. Ducha Św., 17 VII [19]55, brak paginacji.

Dzieci po przyjęciu I Komunii św. uczestniczyły w dalszym ciągu w naukach katechetycznych w kościele, organizowanych w dni zajęć szkolnych w godzinach popołudniowych. W wyjątkowych przypadkach, jak miało to miejsce 4 października 1947 r. ze względu na pobyt proboszcza w szpitalu w Wieluniu, katecheza nie odbywała się¹⁶⁵. Ponadto przez cały rok dzieci po I Komunii przychodziły w pierwsze piątki miesiąca do spowiedzi już od godz. 6.00 rano. W ciągu całego roku praktykowały one comiesięczną spowiedź przed I niedzielą miesiąca. Nie zawsze jednak wszystkie dzieci się spowiadały, np. w sierpniu 1954 r. tuż po lipcowej I Komunii św. do comiesięcznej spowiedzi na 198 dzieci, przystąpiło tylko 75 dzieci¹⁶⁶.

Poza przygotowaniem do I Komunii Świętej, w parafii przygotowywała się młodzież do przyjęcia sakramentu bierzmowania. W dniu 7 lipca 1946 r. po nieszporach i następnego dnia rano odbyły się zapisy do tego sakramentu, który młodzież przyjęła podczas wizytacji bpa Teodora Kubiny w dniu 21 lipca t.r. Przygotowanie odbyło się jednego dnia, w czasie którego była nauka na temat tego sakramentu. W dniu bierzmowania kandydaci przystępowali do spowiedzi od godz. 7.00, a następnie o godz. 8.00 sakrament bierzmowania przyjęły osoby starsze, zaś o godz. 15.00 młodzież szkolna. W 1953 r. udzielenie sakramentu bierzmowania także odbyło się z podziałem na 2 grupy: młodzieży szkolnej oraz pozaszkolnej i starszych, a udzielił go podczas wizytacji parafii bp Zdzisław Goliński¹⁶⁷. Przygotowanie uległo wydłużeniu i trwało miesiąc, a w 1953 r. ze względu na przełożenie wizytacji biskupiej przygotowanie to zostało przedłużone¹⁶⁸.

¹⁶⁵ APDZIAŁOSZYN sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XIV p. Z. Św., 31 VIII [1947], brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XVII p. Z. Św., 21 IX [1947], brak paginacji.

¹⁶⁶ APDZIAŁOSZYN sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela VIII po Zesł. Ducha Św., 27 VII [19]52, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela IX po Zesł. Ducha Św., 26 VII [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela VIII po Zesł. Ducha Św., 1 VIII [19]54, brak paginacji.

¹⁶⁷ APDZIAŁOSZYN sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela IV po Ziel. Św., 7 VII [19]46, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela V po Ziel. Św., 14 VII [19]46, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela VI po Ziel. Św., 21 VII [19]46, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela VI po Zesł. Ducha Św., 5 VII [19]53, brak paginacji.

¹⁶⁸ Początkowo osoby mające zamiar przystąpić do tego sakramentu zgłaszały się do kancelarii parafialnej lub zakrystii w celu zapisania się na listę przygotowujących się do bierzmowania. Dla młodzieży, która ukończyła szkołę i osób starszych katechezy odbywały się po porannej Mszy św. w niedziele. Uczniowie szkół przygotowywali się natomiast do bierzmowania w ramach katechezy szkolnej oraz podczas specjalnych spotkań w tygodniu w godzinach popołudniowych. Zob. APDZIAŁOSZYN, sygn. brak,

Przed świętami Bożego Narodzenia w czasie Adwentu organizowana była spowiedź dla dzieci i młodzieży. W 1946 r. dzieci z Trębaczewa miały wyznaczoną spowiedź na środę, przy czym Komunia św. była udzielana dnia następnego w czasie rorat o godz. 7.00¹⁶⁹. Specjalna spowiedź dla dzieci w wieku szkolnym była organizowana w październiku. Dzieci z Trębaczewa ze względu na dużą liczbę były podzielone na 2 grupy. Spowiedź i Komunia św. w dniach 16-17 października 1947 r. odbyła się o godz. 14.00. Podobnie w kolejnych latach dzieci spowiadały się w październiku bądź w ostatnich dniach września. Była to tzw. spowiedź okresowa, do której biskup bardzo zachęcał wszystkie dzieci szkolne. Proboszcz prosił ponadto rodziców, aby zatroszczyli się o uczestnictwo dzieci w nabożeństwie w Dzień Zaduszny, gdyż był to dzień wolny od zajęć szkolnych. Podczas ogłoszeń parafialnych 20 listopada 1949 r. proboszcz zachęcał rodziców, aby w następną niedzielę dzieci przyszyły na Mszę o godz. 8.00 na krótką naukę dla nich. Jednocześnie przypominał rodzicom o ich odpowiedzialności za wychowanie religijne dzieci i obowiązku Mszy św., zwłaszcza w „porze cieplejszej”¹⁷⁰.

Rekolekcje wielkopostne w 1947 r. odbyły się w dniach 23-26 marca ze specjalnymi naukami i spowiedzią dla poszczególnych grup stanowych. Jednocześnie, ze względu na dużą liczbę osób przystępujących do tego sakramentu, rekolekcje ze spowiedzią i Komunią św. dla dzieci odbyły się dopiero po Wielkanocy¹⁷¹. Dzieci z Trębaczewa miały wyznaczoną spowiedź w czwartek po niedzieli przewodniej¹⁷² od godz. 14.00. Podobna praktyka istniała także w kolejnych latach¹⁷³. Proboszcz zawsze

KO, t. 2: Niedziela Palmowa, 29 III [19] 53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Wielkanoc, 5 IV [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela III po Wielkanocy, 26 IV [19]53, brak paginacji.

¹⁶⁹ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela II Adwentu, 8 XII [19]46, brak paginacji.

¹⁷⁰ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XX p. Z. Św., 12 X [19]47, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XXIII p. Z. Św., 2 XI [19]47, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela XXIV po Z. Św. – Chr. Króla, 31 X [19]48, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela IV p. Wielk., 15 V [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Wielkanoc, 9 IV [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XVII p. Z. Św., 24 IX [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XVII po Zesł. Ducha Św., 28 IX [19]52, brak paginacji.

¹⁷¹ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela V W. Postu, 23 III [19]47, brak paginacji.

¹⁷² Niedziela przewodnia to dawna nazwa I niedzieli po Wielkanocy. Zob. Cz. KRAKOWIAK, *Niedziela przewodnia*, EK 13, 1062.

¹⁷³ W 1949 r. rekolekcje wielkopostne dla dzieci uczących się w szkołach w całej parafii

wysyłał do kierowników szkół pisemne zawiadomienia o rekolekcjach, które odbywały się zazwyczaj przed bądź po Niedzieli Palmowej, a ich terminy były konsultowane z władzami szkolnymi, aby rodzice nie mieli dylematów czy posyłać dzieci do szkoły, czy do kościoła na rekolekcje. Jednocześnie wszystkie dzieci, które nie brały udziału w rekolekcjach, były zobowiązane do udziału w zajęciach szkolnych¹⁷⁴.

W czasie rekolekcji dzieci przychodziły codziennie do kościoła na godz. 8.00 na Mszę św. ze specjalną nauką, i dodatkowo na 14.00 w dniu spowiedzi. W 1952 r. rekolekcje wielkopostne w porozumieniu z władzami szkolnymi były odprawiane od piątku do niedzieli (28-30 marca). Proboszcz apelował, aby rodzice ułatwili wszystkim dzieciom, zwłaszcza z miejsc odległych od kościoła, udział w przygotowaniu do świąt, także poprzez odpowiednie przygotowanie furmanek, którymi dzieci mogłyby przybyć do kościoła na rekolekcje¹⁷⁵.

Proboszcz ks. Wincenty Kowalczyk dostrzegał ważną rolę katechetyczną w działaniach rodziców, których zachęcał nieustannie do dawania świadectwa wiary poprzez organizowanie specjalnych spotkań modlitewnych w swoich domach¹⁷⁶. Podczas ogłoszeń parafialnych apelował: „Zachęcam rodziców, aby dzieciom swoim dopomagali w trosce

odbywały się w Wielkim Tygodniu. Trwały od Wielkiego Poniedziałku od godz. 9.00 do Wielkiej Środy i zakończyły się wspólną Komunią św. dla dzieci i młodzieży szkolnej. W 1950 r. proboszcz zachęcał rodziców, aby przysłali do kościoła dzieci chociaż na jedną naukę rekolekcyjną przeznaczoną dla nich w II niedzielę Wielkiego Postu, podczas Mszy św. w niedzielę o godz. 9.30. Jednak mimo to w Niedzielę Palmową rozpoczęły się oddzielne rekolekcje dla dzieci szkolnych, które trwały do Wielkiego Wtorku włącznie.

¹⁷⁴ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela Przewodnia, 13 IV [19]47, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela III W. Postu, 29 II [1948], brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela Palmowa, 10 IV [19]49, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela I W. Postu, 26 II [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela V W. Postu, 26 III [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela II W. Postu, 25 II 1951, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela V W. Postu, 22 III [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela IV W. Postu, 28 III [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Niedziela V W. Postu, 4 IV [19]54, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 4: Niedziela V W. Postu, 18 III [19]56, brak paginacji.

¹⁷⁵ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 1: Niedziela Palmowa, 2 IV [19]50, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela IV W. Postu, 23 III [19]52, brak paginacji.

¹⁷⁶ Zwłaszcza wieczorem, gdy obecni byli wszyscy domownicy. Były to nabożeństwa dotyczące intronizacji krzyża w rodzinie lub nabożeństwa do Serca Pana Jezusa. Inną formą katechezy, którą rodzice organizowali dla swoich dzieci było nabożeństwo kolędowe przy żłóbku albo modlitwa Anioł Pański w roku Maryjnym 1954.

o uświęcenie ich duszy, aby wzrastały w łasce Bożej w Bożym nadprzyrodzonym życiu duszy”¹⁷⁷.

W czasie okupacji hitlerowskiej, ze względu na ogromne ograniczenia w dostępie do praktyk religijnych, przekazywanie prawd wiary młodemu pokoleniu w całości spoczywało na barkach rodziców, którzy czynili to z wielką odpowiedzialnością. Od momentu erygowania samodzielnej parafii pw. Nawiedzenia NMP w Trębaczewie w 1957 r. ks. Stanisław Piwowarski podjął zadanie katechizacji, która prowadziła do uczestnictwa w nabożeństwach i przyjmowania kolejnych sakramentów. Mimo trudności związanych z usunięciem religii ze szkół, życie religijne wiernych systematycznie się pogłębiało. Wyrazem tego był udział dzieci w niedzielnych Mszach św., który w latach 1957-1958 wynosił ok. 70%, a już w roku 1961 – 85% i aż 90-94% w latach w 1962-1966. Specjalna Msza św. dla dzieci i młodzieży była odprawiana w niedziele o godz. 9.00, a po niej prowadzono dla młodzieży specjalne przewodnictwo liturgiczne. W latach siedemdziesiątych Msza św. dla dzieci i młodzieży latem odbywała się o 9.00 i uczestniczyło w niej ok. 85% wszystkich dzieci, a zimą o godz. 10.00. Wówczas frekwencja była mniejsza o ok. 15%. Udział młodzieży na nabożeństwach również był coraz wyższy i wynosił ok. 90% ogółu uczniów. W parafii służyło wtedy do nabożeństw ok. 22 ministrantów¹⁷⁸.

Spowiedź dzieci szkolnych odbywała się na rozpoczęcie roku szkolnego, z okazji święta św. Stanisława Kostki, na Wielkanoc, przed zakończeniem roku szkolnego i w pierwsze piątki miesiąca. Dzieci przygotowywały się do przyjęcia sakramentów spowiedzi i I Komunii św. oraz młodzież do przyjęcia sakramentu bierzmowania, który w 1961 r. podczas wizytacji kanonicznej przyjęła grupa 400 osób. W 1968 r. do przy-

¹⁷⁷ APDZIAŁOSZYN, sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela w Ur. Trzech Króli, 6 I 1952, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela XX po Zesł. Ducha Św., 19 XI [19]52, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 2: Niedziela X po Zesł. Ducha Św., 2 VIII [19]53, brak paginacji; sygn. brak, KO, t. 3: Nowy Rok 1954, 1 I [19]54, brak paginacji.

¹⁷⁸ W 1961 r. w parafii istniała grupa 20-25 ministrantów, która w następnym roku zwiększyła się do 30 osób, a wpłynęło na to z pewnością przydzielenie do parafii wikariusza, opiekującego się służbą liturgiczną. Zob. KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 439-443; APTREBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdania ze stanu parafii za lata 1970-1971, brak paginacji; sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie z katechizacji na rok 1972/3, brak paginacji.

jęcia tego sakramentu przygotowywało się ok. 400 osób od IV klasy wzwyż¹⁷⁹.

W 1981 r. do spowiedzi i I Komunii św. przystąpiło 50 dzieci (w kolejnych latach liczba dzieci była podobna), a do sakramentu bierzmowania przygotowywało się 300 osób. Do tego sakramentu w czasie wizytacji biskupiej przystąpiło 301 osób, w tym 2 osoby starsze¹⁸⁰.

Co roku w parafii odbywały się rekolekcje wielkopostne, prowadzone przez zakonników, m.in. OO. Bernardynów, OO. Pallotynów, OO. Franciszkanów, OO. Oblatów Księży Werbistów czy Księży Misjonarzy św. Rodziny, zgodnie z tradycją parafii działoszyńskiej¹⁸¹. W 1975 r. zorganizowano specjalne rekolekcje adwentowe dla młodzie-

¹⁷⁹ Udzielenie sakramentu bierzmowania w parafii w Trębaczewie odbywało się w czasie wizytacji biskupiej oraz w razie potrzeby w pobliskich parafiach w Działoszynie, Pajęcznie albo w Częstochowie (19 osób w 1985 r.). Przygotowanie do tego sakramentu było zakończone specjalnym egzaminem. W 1989 r. do sakramentu bierzmowania przystąpiło ponad 280 osób. Biskup wygłosił kazanie do dzieci i młodzieży o umiejętnym korzystaniu z rzeczy tego świata. Odbyło się spotkanie ze służbą liturgiczną. Biskup mówił o pięknie służby Bożej i powołaniu kapłańskim i zakonnym. Zob. APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1984-1985, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół wizytacji parafii Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej przez ks. bpa częstochowskiego Stanisława Nowaka w dniach 23 i 24 września 1989 r., brak paginacji; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 467.

¹⁸⁰ APTRĘBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Wizytacja parafii Nawiedz. NMP w Trębaczewie w dn. 18 i 19 września 1982 r. przez JE Ks. Bpa Franciszka Musiela, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół kanonicznej wizytacji rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej w dniach 18 i 19 września 1982 r. przez ks. Franciszka Musiela biskupa pomocniczego częstochowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusz o stanie parafii z okazji biskupiej wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie za rok 1981, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusz o stanie parafii z okazji biskupiej wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 11 września 1989 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Stanisława Kosowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1984-1985, 1987-1988, brak paginacji; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1980/81, 1981/82, 1983/84, 1986/87, 1987/88, 1988/89, 1989/90, brak paginacji.

¹⁸¹ Rekolekcje wielkopostne odbywały się od III niedzieli Wielkiego Postu do środy włącznie z specjalnymi naukami dla dzieci i młodzieży. Zazwyczaj prowadzili je Ojcowie Franciszkanie (w 1984 r. o. Honoriusz Miś, w 1985 r. o. Ambroży z Przemyśla, w 1987 r. o. Andrzej Deptuch z Sanoka, w 1988 r. również franciszkanin z Sanoka).

ży, w których wzięło udział ok. 200 osób. W rekolekcjach wielkopostnych wzięło udział jeszcze więcej, bo 220 osób młodych i ok. 400 dzieci.

Organizowano także specjalne nabożeństwa dla dzieci i młodzieży z okazji święta św. Stanisława Kostki 13 listopada dla chłopców i Niepokalanego Poczęcia NMP w dniu 8 grudnia dla dziewcząt, choć nie zawsze cieszyły się one wysoką frekwencją, a czasami gromadziły więcej osób starszych niż młodzieży, oraz adorację żłóbka czy nabożeństwo kolędowe. W 1958 r. odprawiano nabożeństwa stanowe dla młodzieży żeńskiej w II niedzielę miesiąca i dla młodzieży męskiej w III niedzielę miesiąca. Troska rodziców o rozwój religijny dzieci i młodzieży wyrażała się w stwierdzeniu proboszcza w sprawozdaniu ze stanu parafii z 1962 r.: „Dzieci szkolne są pociechą w pracy duszpasterskiej. Miłe i przywiązane do księdza i kościoła”¹⁸².

W nowej parafii w każdym roku odbywało się przygotowanie do I Komunii św. i uroczystość I spowiedzi i Komunii Świętej dzieci, ale napotykało ono na trudności, które podkreślał kolejny proboszcz ks. Stefan Fedyna, stwierdzając, że większość dzieci uczęszczających do II klasy nie umiała jeszcze dobrze czytać. Dlatego pojawiały się u uczniów trudności w samodzielnym posługiwaniu się katechizmem¹⁸³. Zdarzały się ponadto sytuacje konfliktowe, związane z przygotowaniem do I Komunii św.¹⁸⁴.

¹⁸² APTRĘBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdania ze stanu parafii Trębaczów za lata 1957-1958, 1961-1963, 1968-1969, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusze o stanie parafii z okazji biskupich wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Wizytacja parafii Nawiedz. NMP w Trębaczewie w dn. 18 i 19 września 1982 r. przez JE Ks. Bpa Franciszka Musiela, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół kanonicznej wizytacji rzymsko-katolickiej parafii pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej w dniach 18 i 19 września 1982 r. przez ks. Franciszka Musiela biskupa pomocniczego częstochowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie za rok 1981, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 11 września 1989 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Stanisława Kosowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1984-1985, 1987-1988, brak paginacji; KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1980/81, 1981/82, 1983/84, 1986/87, 1987/88, 1988/89, 1989/90, brak paginacji.

¹⁸³ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 481.

¹⁸⁴ W roku 1973 Kuria Diecezjalna poinformowała proboszcza o dwukrotnym pobycie mieszkańca Trębaczewa w sprawie niedopuszczenia jego córki do I Komunii św. razem z innymi dziećmi. Diecezjalni wizytatorzy religii przeprowadzili egzamin, stwierdzając, że dziewczynka powinna otrzymać możliwość przyjęcia tego sakramentu. Biskup

Nie organizowano egzaminu do I Komunii św. poza nielicznymi wypadkami uczniów, którzy nie uczyli się systematycznie na lekcje religii. Podstawę pozytywnej oceny stanowiły rozmowy z dziećmi na każdej lekcji, co dawało księdzu obraz ich wiedzy religijnej. Proboszcz zaznaczał, że niektórzy rodzice przez cały rok nie interesowali się postępami dzieci w nauce katechizmu, a następnie nie przyjmowali tłumaczenia prawdziwych powodów niedopuszczenia ich dzieci do I Komunii św.¹⁸⁵. Jednocześnie ks. proboszcz Stefan Fedyna, wskazując na intencje rodziców, w następujący sposób wyjaśniał ich troskę i zabiegi w ostatnim czasie przed I Komunią: „Gdyby ta gorliwość była czyniona z czystych intencji, bo rodzice pragną, aby dziecko jak najprędzej przyjęło P. Jezusa, to byłaby taka postawa chwalebna. Tymczasem decydują tutaj inne okoliczności. Jest to przecież okazja do spraszania szerokiego grona krewnych, chrzestnych i znajomych, aby urządzić sobie z tej okazji tęgą popijawę no i przyjmować hojne i kosztowne prezenty dla dziecka. Dla dzieci zaś jest to niecierpliwe oczekiwanie na ładną sukienkę, pieniądze, prezenty itp. Kiedy pyta się dzieci o pierwszą Komunię św. to na pierwszy plan wybijają się właśnie te akcenty, bo je tak nastawia się w domu. Ile tutaj wkłada się starań, aby było inaczej. Groch o ścianę. [...] Naturalnie, że tego zjawiska nie generalizuję, bo są przecież rodzice, którzy właściwie rozumieją sens pierwszej Komunii Św. dziecka. Nie

Tadeusz Szwagrzyk wytłumaczył proboszczowi, że dziecko powinno przystąpić do I Komunii św. w bieżącym roku „o ile nie ma innych bardzo ważnych przeszkód”. Proboszcz potraktował decyzję Wydziału Katechetycznego bardzo poważnie i spełnił ją niezwłocznie. Jednocześnie złożył wyjaśnienia na piśmie zaadresowanym do Kurii Diecezjalnej, zaznaczając, że praca katechetyczna była wówczas jednym z najtrudniejszych zadań duszpasterskich, a zwłaszcza przygotowanie dzieci do I Komunii św. ze względu na różnorodność temperamentów i charakterów ludzkich. Proboszcz dopuszczając do I Komunii św. brał pod uwagę nie tylko znajomość wiadomości katechizmowych, ale także całokształt wychowania religijnego dzieci, na które składało się obowiązkowe uczęszczanie na lekcje religii, na Mszę św. niedzielą, systematyczne zrozumienie materiału katechizmowego oraz całokształt wiedzy religijnej.

¹⁸⁵ Jedna uczennica nie została dopuszczona do I Komunii św. z powodu niedostatecznych ocen cząstkowych oraz niezdania całego materiału w obecności jej ojca. Ksiądz proponował, aby dziecko przystąpiło do I Komunii św. w następnym roku po nadrobieniu zaległości. W tym roku nie zostało dopuszczonych także 7 innych dzieci. Jednak rodzice dziewczynki poczuli się potraktowani niesprawiedliwie, ale po zaproponowaniu dodatkowego terminu egzaminu nie zgłosili się ponownie, dlatego ksiądz uznał, że zaakceptowali jego sugestie. Jednak rodzice zwrócili się do Kurii, w której wizytator uznał egzamin jako pozytywny. Podobne trudności miało inne dziecko w tej samej rodzinie, które w roku poprzednim zostało warunkowo dopuszczone do tego sakramentu.

wiem skąd ten zwyczaj się wziął, bo przecież dawniej go nie było. Jest to najcięższy krzyż Pański dla katechety”¹⁸⁶.

Organizowano nadal spotkania z rodzicami (wywiadówki) co kwartał, a także specjalne konferencje religijne i rozmowy indywidualnie. Wielu rodziców uczestniczyło wraz z dziećmi we Mszach św. oraz włączało się w organizację uroczystości parafialnych. W parafii było nadal kilkudziesięciu (od 25 do 44) ministrantów w tym także lektorów¹⁸⁷. Z pewnością od 1985 r. w parafii działała także parafialna grupa młodzieżowa Ruchu Światło-Życie, skupiająca kilkanaście osób¹⁸⁸.

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nauka religii dla uczniów szkół zawodowych i ogólnokształcących, chociaż na terenie parafii nie było szkoły średniej, odbywała się w niedzielę po Mszy św. o godz. 10.00, na której gromadziły się dzieci i młodzież. Przygotowanie młodzieży do narzeczeństwa i małżeństwa odbywało się w każdą sobotę po południu dla młodzieży szkół średnich oraz w niedzielę dla młodzieży pracującej. Jednak bezpośrednio przygotowanie do tego sakramentu odbywało się w Działoszynie, Pajęcznie i w Wieluniu¹⁸⁹.

¹⁸⁶ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 475-479.

¹⁸⁷ Ministrantami opiekował się zawsze wikariusz, dbający o poprawną służbę przy ołtarzu oraz ich wychowanie religijne. Służyli oni do nabożeństw niedzielnych i w dni powszednie według ustalonego porządku oraz zdobywali poszczególne stopnie w służbie liturgicznej. Wyjeżdżali także na roczną pielgrzymkę do Częstochowy.

¹⁸⁸ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat Siemkowice (1958-1979), 23, 445-455; sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Sprawozdania ze stanu katechizacji za lata szkolne 1980/81, 1981/82, 1983/84, 1986/87, 1987/88, 1988/89, 1989/90, brak paginacji; APTREBACZEW, sygn. brak, Sprawozdania o stanie parafii, Sprawozdanie za rok 1976, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania za lata 1977, 1979, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Wizytacja parafii Nawiedz. NMP w Trębaczewie w dn. 18 i 19 września 1982 r. przez JE Ks. Bpa Franciszka Musiela, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół kanonicznej wizytacji rzymsko-katolickiej parafii pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Trębaczewie przeprowadzonej w dniach 18 i 19 września 1982 r. przez ks. Franciszka Musiela biskupa pomocniczego częstochowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusze o stanie parafii z okazji biskupich wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie za rok 1981, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 11 września 1989 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Stanisława Kosowskiego, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1984-1985, 1987-1988, brak paginacji.

¹⁸⁹ APTREBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Kwestionariusz o stanie parafii z okazji biskupiej wizytacji, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1988, brak paginacji.

Po zmianach ustrojowych w Polsce i powrocie religii do szkół, poza katechizacją w szkole dzieci i młodzież nadal uczestniczyły w parafialnej katechezie, poprzez udział w nabożeństwach w kościele parafialnym oraz w przygotowaniu do przyjęcia sakramentów: I Komunii św. i bierzmowania. Organizowano także w każdym roku dla tej młodzieży specjalne rekolekcje (w 1993 r. i w 1994 r. prowadzone przez o. Mariana Jarząbka z Niepokalanowa). Ponadto odbywały się dni skupienia przed świętem św. Stanisława Kostki i uroczystością Niepokalanego Poczęcia NMP. W parafii funkcjonowały grupy dziecięce i młodzieżowe: ministrantów i lektorów (ok. 25 osób) oraz „Ruchu Światło-Życie” (ok. 20 osób), a następnie koła „Caritasu”, które spotykały się systematycznie w pomieszczeniach parafialnych¹⁹⁰.

W parafii odbywało się przygotowanie dzieci i młodzieży do przyjęcia sakramentów I Komunii św. i bierzmowania w takiej samej formie, jak w latach poprzednich. Do I Komunii św. przystępowały dzieci z II klasy, a następnie z III klasy. Bierzmowanie było udzielane przez biskupa podczas kanonicznej wizytacji parafii albo podczas rekolekcji wielkopostnych (np. w 2018 r.)¹⁹¹. Przygotowanie do tego sakramentu odbywało się zgodnie z aktualnymi przepisami diecezjalnymi¹⁹².

Po transformacji ustrojowej nauczanie prawd wiary dokonywało się w ramach zarówno duszpasterstwa parafialnego, jak i katechizacji szkolnej. Współpraca pomiędzy dwiema instytucjami: szkołą i parafią od tego momentu cechowała się wzajemną życzliwością¹⁹³. Katecheza szkolna przygotowywała dzieci i młodzież do udziału zarówno w nabożeństwach organizowanych w parafii, jak i wprowadzała do bardziej szczegółowego przygotowania do przyjęcia kolejnych sakramentów, które było kontynuowane w ramach tzw. katechezy parafialnej.

¹⁹⁰ APTREBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Sprawozdania duszpasterskie za lata 1993-1994, brak paginacji; sygn. brak, Kwestionariusze, Protokół z wizytacji dziekańskiej parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie przeprowadzonej w dniu 18 października 1995 r. przez dziekana działoszyńskiego Ks. Kanonika Zdzisława Nogaja, brak paginacji.

¹⁹¹ APTREBACZEW, sygn. brak, Kwestionariusze, Nota statystyczna do sprawozdania za rok 1994, brak paginacji.

¹⁹² Od 2017 r. według materiałów przygotowanych przez diecezję częstochowską. Zob. *Mocni Duchem. Scenariusze katechez przed bierzmowaniem*, red. R. Ceglarek, Częstochowa 2017.

¹⁹³ KMCzRK, sygn. brak, Dekanat – Działoszyn, t. 1: Organizacja katechizacji w parafii Nawiedzenia NMP w Trębaczewie, brak paginacji.

Zakończenie

Dzieje nauczania religii w Trębaczewie kształtowały się zgodnie z ustawodawstwem polskim na przestrzeni ostatnich 100 lat. W tym czasie ze względu na zmiany polityczne zmieniało się położenie Kościoła, co bardzo mocno wpływało na kształt i rodzaj katechizacji dzieci i młodzieży. Okres II Rzeczypospolitej stał się czasem wzmożonego rozwoju we wszystkich dziedzinach. Mimo trudności, rozpoczęło się w Trębaczewie wraz z nauką w szkole także nauczanie prawd wiary, nie tylko w kościele parafialnym, ale także i w szkołach na lekcjach religii, która stała się w tym czasie przedmiotem obowiązkowym. Z powodu braku księży i ogromu pracy duszpasterskiej, zadanie to podejmowały również osoby świeckie.

Rozwój nauczania katechetycznego został niemal całkowicie zahamowany w okresie okupacji hitlerowskiej. W czasie II wojny światowej nie istniały polskie szkoły w tzw. Kraju Warty, parafie zostały zlikwidowane, a duchowni wywiezieni do obozów koncentracyjnych w Dachau, Auschwitz i innych. W miarę możliwości wierni z Trębaczewa udawali się do parafii Wąsosz, na teren Prowincji Górnośląskiej (Gau Oberschlesien), gdzie uczestniczyli w życiu parafialnym oraz wypełniali praktyki religijne.

Zakończenie okupacji rozpoczęło trudny okres dla nauczania religii, które było systematycznie zwalczane przez nowe władze komunistyczne, aż do całkowitego jej wyrugowania ze szkół i utrudniania katechizacji parafialnej. Dzięki zachowaniu silnej wiary, władza diecezjalna erygowała w Trębaczewie w 1957 r. samodzielną parafię pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny, w której kolejni duszpasterze, obok innych obowiązków, prowadzili również nauczanie religii. Dzięki temu udało się zorganizować punkty katechetyczne w Trębaczewie, Niwiskach Górnych i w Sadowcu, do których uczęszczały prawie wszystkie dzieci i młodzież na lekcje religii. Jednocześnie stale wzrastał udział w nabożeństwach, zwłaszcza najmłodszych parafian.

Po transformacji ustrojowej w 1989 r. nauczanie religii dzieci i młodzieży odbywało się w szkołach podstawowych, a następnie w gimnazjach. Katecheci duchowni i świeccy, podejmujący zadanie nauczania prawd wiary w warunkach szkolnych, zostali zrównani w obowiązkach i prawach z innymi nauczycielami. Katechizacja szkolna zawsze była dopełniana poprzez udział uczniów w nabożeństwach i przygotowanie

do kolejnych sakramentów w miejscowym kościele parafialnym bądź salach katechetycznych.

Teaching Religious Education at the Primary School in Trębaczew (1918-2018) Summary

After regaining independence in 1918 Poland began developing in many areas, including the field of education. Then a school was organized in Trębaczew in which Religious Education was one of the obligatory subjects. Despite the lack of priests in the diocese of Częstochowa caused by the previous policy of the invaders, catechizing of children and young people was implemented with the help of secular people in the parish of Działoszyn. This development was stopped by the Second World War, which interrupted the activities of both schools and parishes. The priests from ziemia wieluńska were arrested and taken to Dachau concentration camp. Trębaczew and Działoszyn were almost completely burned and the church was destroyed. Teachers couldn't teach. During this time, the part of believers attended nearby parishes, including Wąsosz, where children could take the Holy Communion, after the proper preparation. After the war, the teaching of religion got back to schools, but the communist system started fighting the Church which resulted in the removal of religious education from schools. Then Fr. Stanisław Piwowarski organized, like many other priests, the teaching of religion at the parish, in the presbytery. Soon catechetical point was opened in Niwiska Górne and then in Sadowiec. Religious education was done by the parish priests and subsequent vicars. Such a situation lasted until the political transformation in 1989. Then the catechization in Trębaczew moved back to the local school again. However, the preparation of children and young people for confession, the First Holy Communion etc. has continually been in process for 100 years of education in Trębaczew.

Słowa kluczowe: religia, katechizacja, Trębaczew, szkoła.

Keywords: religious education, catechization, Trębaczew, school.

Bibliografia

I. Źródła

1. Rękopiśmienne

ARCHIWUM ARCHIDIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ IM. KS. WALENTEGO PATYKIEWICZA
W CZĘSTOCHOWIE
sygn. KB 84-87.

ARCHIWUM KURII METROPOLITALNEJ W CZĘSTOCHOWIE
sygn. 133/102.

ARCHIWUM PARAFII ŚW. MARII MAGDALENY W DZIAŁOSZYNIE

sygn. brak Księga ogłoszeń Parafii Św. M. Magdaleny w Działoszynie od 4 marca 1945 roku do 10 września 1950 roku, t. 1.

sygn. brak Księga ogłoszeń Parafii Św. M. Magdaleny w Działoszynie od 17 września 1950 do 1 XI 1953 roku, t. 2.

sygn. brak Księga ogłoszeń Parafii Św. M. Magdaleny w Działoszynie od 8 XI 1953 do 31 XII 1955 r., t. 3.

sygn. brak Księga ogłoszeń Parafii Św. M. Magdaleny w Działoszynie od 1 I 1956 do 31 XII 1960 r., t. 4.

ARCHIWUM PARAFIALNE W TRĘBACZEWIE

sygn. brak Kronika Trębaczewa.

Sygn. brak Kwestionariusze.

sygn. brak Sprawozdania o stanie parafii.

sygn. brak Zajęcia Urzędu Skarbowego.

ARCHIWUM SZKOŁY PODSTAWOWEJ W TRĘBACZEWIE

sygn. brak Kronika Szkoły Podstawowej w Trębaczowie.

sygn. brak Księga protokołów Rady Pedagogicznej w Trębaczowie, t. 1-22.

sygn. brak Pismo do Kierownictwa 3 kl. Publ. Szk. Powszechnej w Trębaczowie 3200/34.

sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczowie z dn. 2 października 1934 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.

- sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trembaczewie z dn. 9 maja 1939 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.
- sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trembaczewie z dn. 15 IV 1937 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.
- sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trembaczewie z dn. 26 X 1937 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.
- sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trembaczewie z dn. 9 maja 1938 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.
- sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej III stopnia w Trębaczowie z dn. 15 kwietnia 1939 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.
- sygn. brak Pismo Kierownictwa Publicznej Szkoły Powszechnej w Trębaczowie z dn. 30 III 1939 r. do Inspektoratu Szkolnego w Wieluniu.
- sygn. brak Siły nauczycielskie.

KURIA METROPOLITALNA W CZĘSTOCHOWIE – REFERAT KATECHETYCZNY

- sygn. brak Dekanat Siemkowice (1958-1979).
- sygn. brak Dekanat Działoszyn, t. 1-2.

2. Drukowane

Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993, red. J. Mielczarek – M. Mikołajczyk, Częstochowa 1993.

Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno Domini 1920, Włocławek 1919.

Codex iuris canonici, Watykan 1951.

Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 16 czerwca 2015 r., poz. 2429.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1920 nr 50, poz. 304; 1920 nr 50, poz. 804; 1921 nr 44, poz. 267; 1925 nr 47, poz. 324; 1925 nr 72, poz. 501; 1927 nr 1, poz. 9; 1991 nr 95, poz. 425 z późn. zm.; 1992 nr 36, poz. 155 z późn. zm.; 1998 nr 51, poz. 318.

Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968, [red. L. Sokołowski – W. Patykiewicz – J. Walicki], Częstochowa 1968.

Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978, red. J. Związek, Częstochowa 1978.

Konkordat Państwo-Kościół. Dokumenty i komentarz, Warszawa 1997.

Misja kanoniczna do nauczania religii w szkołach powszechnych, KDKK, 21 (1927), 77-78.

Obwieszczenie od Komisji Edukacji Narodowej względem napisania książek elementarnych do szkół wojewódzkich, w: J. Lewicki, *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków 1925, 84.

Pius X, *Encyklika Acerbo nimis. O wykładzie nauki chrześcijańskiej*, Kraków 2014.

Położenie prawne kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór przepisów i dokumentów w/g stanu na dzień 1 października 1960 r., oprac. E. Małkiewicz – S. Podemski, Warszawa 1960.

Raina P., *Kościół w PRL. Dokumenty 1960-1974*, t. 2, Poznań 1995.

Rozporządzenie Min[isterstwa] Wyzn[an] Relig[ijnych] i Ośw[iecenia] Publ[icznego] o nauce szkolnej religii katolickiej z dnia 9 grudnia 1926 r., WD 2 (1927) 1, 11-12. Trębaczów, SGKP, t. 12, 473-474.

Zbiór przepisów i dokumentów w/g stanu na dzień 1 października 1960 r., oprac. E. Małkiewicz – S. Podemski, Warszawa 1960.

II. Opracowania

Araszkiwicz S., *Szkolnictwo elementarne*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, red. S. Michalski, t. 1, Warszawa 1982, 141-158.

Artymiak A., *Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego (1816-1862)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964.

Borrelly J. A., *Plan reformy nauczania elementarnego*, Warszawa 1973.

Burszta J., *Podłoże społeczno-kulturowe rozwoju edukacji na wsi do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, red. S. Michalski, t. 1, Warszawa 1982, 92-115.

Burszta J., *Společno-kulturowe przesłanki rozwoju rolnictwa*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, red. S. Michalski, t. 1, Warszawa 1982, 96-104.

Ceglarek R., *Katechizacja w diecezji częstochowskiej w okresie pasterskiej posługi biskupa Teodora Kubiny (1926-1951)*, Częstochowa 2008.

Ceglarek R., *Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i I Komunii św. w diecezji częstochowskiej w latach 1925-1990*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga Jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele Częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, 123-153.

Chyra Z., *Nauczyciele prywatni (1764-1807)*, w: *Společzeństwo polskie w XVIII i XIX wieku*, t. 6, red. J. Leskiewiczowa, Warszawa 1974, 7-41.

Dębiński J., *O konkordacie polskim z 1925 roku*, SaecCh, 14 (2007), 169-189.

Dębiński J., *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918-1939*, Toruń 2010.

- Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, ed. A. Przeździecki, t. 1, Kraków 1863.
- Dobrzański J., *Organizacja szkolnictwa w Księstwie Warszawskim*, w: *Historia wychowania*, red. Ł. Kurdybacha, t. 2, Warszawa 1967, 152-157.
- Glemma T., *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, „Nasza Przeszłość” 1 (1946), 43-96.
- Góralski W., *Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w Konkordacie z 1993 r.*, „Kieleckie Studia Teologiczne”, 8 (2009), 45-58.
- Janik M., *Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przeszłość*, Częstochowa 1924.
- Jędrzyak J., *Parzymiechy – 750 lat historii*, Lipie 2018.
- Kallas M., *Konstytucja Księstwa Warszawskiego, jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970.
- Karbowiak A., *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich*, t. 1, Petersburg 1898.
- Karbowiak A., *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, t. 3, Lwów – Warszawa – Kraków 1923
- Klin Z., *Trębaczew w XX wieku – Pamiętnik*, Trębaczew 2012.
- Konic H., *Kartka z dziejów oświaty Polsce*, Kraków 1895.
- Kościół Katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk – W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Kot S., *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI-XVIII w.*, Lwów 1912.
- Kot S., *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794*, Kraków 1923.
- Krakowiak Cz., *Niedziela przewodnia*, EK 13, 1062.
- Kubik K., *Rozwój szkolnictwa wiejskiego do końca XVIII w.*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, red. S. Michalski, t. 1, Warszawa 1982, 28-93.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 6, Lublin 2005.
- Lipiec J., *Szkolnictwo elementarne okręgu częstochowskiego na przełomie XVIII i XIX*, ZCz 8 (1970), 75-104.
- Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, t. 1, Gniezno 1880.
- Mitera-Dobrowolska M., *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794*, Warszawa 1966.
- Mizia T., *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964.
- Mizia T., *O Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 1972.
- Mocni Duchem. Scenariusze katechez przed bierzmowaniem*, red. R. Ceglarek, Częstochowa 2017.
- Muznerowski S., *Krzepice w przeszłości*, Włocławek 1914.
- Olejniak T., *Przeszłość administracyjna ziemi wieluńskiej*, Wieluń 1996.

- Olejniki T., *Przebieg i skutki hitlerowskiej akcji przeciw kierowniczym warstwom polskiego społeczeństwa na ziemi wieluńskiej w latach 1939-1940*, RW 3 (2003), 33-47.
- Olszewski D., *Przepowiadanie kościelne w II Rzeczypospolitej (1918-1939). Zarys problematyki badawczej*, SaecCh 1 (1994), 47-64.
- Opalek K., *Nauka w Polsce w okresie Oświecenia*, w: *Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, red. B. Leśnodorski, Warszawa 1971, 243-273.
- Petrani A., *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, PKan 7 (1964), 111-135.
- Podgórska E., *Rozwój szkół elementarnych na wsi obwodu rawskiego województwa mazowieckiego w latach 1815-1830*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, red. Ł. Kurdybacha, t. 1, Wrocław 1958, 124-155.
- Podgórska E., *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831*, Warszawa 1960.
- Podgórska E., *Edukacja w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim do powstania listopadowego*, w: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, red. S. Michalski, t. 1, Warszawa 1982, 105-140.
- Poplatek J., *Komisja Edukacji Narodowej*, Kraków 1973.
- Ruta Z., *Szkolnictwo w powiecie dąbrowskim w okresie przedrozbiorowym*, w: *Dąbrowa Tarnowska. Zarys dziejów miasta i powiatu*, red. F. Kiryk – Z. Ruta, Warszawa 1974, 157-184.
- Szczerkowska T., *Działoszyn i okolice*, Działoszyn 2008.
- Szczerkowska T. – Umińska-Tytoń E., *Dawny Działoszyn. Mieszkańcy i ich nazwiska*, Łódź 2017.
- Szczygieł M., *Szkolnictwo i oświata w okresie rozbiorów*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego w okresie niewoli 1793-1918*, t. 2, red. R. Kołodziejczyk, Częstochowa 2005, 197-220.
- Szymański S., *Z rodowodu walk o szkołę średnią w Częstochowie*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 6 (1963), 22-45.
- Tomczyk Cz., *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939 – 1945*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red H.E. Wyczawski, Warszawa 1978, 286-293.
- Wałachowicz T., *Kościół katolicki w prawodawstwie Księstwa Warszawskiego*, Lublin 1984.
- Winiarz A., *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1832)*, Lublin 2002.
- Właźlak W., *Szkoły elementarne w okręgu pajęczańskim (1808-1832)*, Częstochowa 2001.
- Włodarczyk T., *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974.

- Wolny J., *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku z terenu diecezji częstochowskiej*, CzWD 43 (1969) 3-6, 95-108.
- Woźniak Z., *Bogu z Jego darów. Autobiografia*, Kraków 2010.
- Zaborski Z., *Parafia Wiewiec. Zarys dziejów*, Częstochowa 1999.
- Zakrzewski A. J., *Straty duchowieństwa diecezji częstochowskiej w okresie II wojny światowej*, RW 2 (2002), 51-57.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce porobiorowej*, t. 1, Kraków 1907.
- Związek J., *Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*, CzST 2 (1974), 315-366.
- Związek J., *Działalność oświatowa ks. Michała Zagalskiego w dekanacie częstochowskim w latach 1810-1825*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 24 (1975), 177-189.
- Związek J., *Początek szkół elementarnych w parafii Truskolasy 1817-1830*, CzWD 52 (1978) 6-7, 136-169.
- Związek J., *Jasna Góra w dziele szerzenia oświaty wśród ludu*, „Chrześcijanin w Świecie” 14 (1982), 53-69.
- Związek J., *Ks. Edward Sowula (1908-1982)*, CzWD 56 (1982) 8, 191-194.
- Związek J., *Działoszyn*, EK 4, 460-461.
- Związek J., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990.
- Związek J., *Nauczanie religii w szkołach elementarnych (1808-1833)*, CzST 19/20 (1993), 387-410.
- Związek J., *Działalność duszpasterska na pograniczu Generalnej Guberni i tzw. ziem wcielonych do III Rzeszy w l. 1939-1945: diecezja częstochowska w okresie okupacji hitlerowskiej*, SaecCh 2/1 (1995), 39-66.
- Związek J., *Aresztowanie i męczeństwo kapłanów ziemi wieluńskiej w okresie okupacji hitlerowskiej*, RW 2 (2002), 5-36.
- Związek J., *Sowula Edward*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, 265-266.
- Związek J., *Wiśniewski Tadeusz*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, 303-305.
- Związek J., *Instytucje kościelne przed Powstaniem Styczniowym*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego w okresie niewoli 1793-1918*, t. 2, red. R. Kołodziejczyk, Częstochowa 2005, 83-106.
- Związek J., *Z dziejów nauczania religii w diecezji częstochowskiej (1925-2005)*, w: *Jubileusz 80-lecia działalności katechetycznej w Kościele Częstochowskim (1925-2005)*, red. N. Piłkuła, Kraków – Częstochowa 2005, 23-67.
- Związek J., *Wspomnienia ks. Józefa Pruchnickiego o pracy duszpasterskiej w powiecie wieluńskim w okresie okupacji hitlerowskiej*, RW 6 (2006), 113-145.
- Związek J., *Z przeszłości kościelnej Działoszyna i okolicy*, Częstochowa 2011.

Związek J., *Ksiądz Józef Pruchnicki i jego czasy (1894-1963)*, Wieluń 2014.